

Helse, miljø og sikkerhet i landbruket.

Resultater fra en spørreundersøkelsen

blant norske bønder i 2022

Brit Logstein
Aina Winsvold
Halle Arnes
Bjørn Hvaleby

Ruralis - Institutt for rural- og regionalforskning
Universitetssenteret Dragvoll
N-7491 Trondheim

Telefon: +47 73 82 01 60
Epost: post@ruralis.no

Rapport 1/2023

Utgivelsesår: 2023

Antall sider: 143

ISSN 2704-0208

Tittel: Helse, miljø og sikkerhet i landbruket. Resultater fra en spørreundersøkelse blant norske bønder i 2022

Forfattere: Brit Logstein, Aina Winsvold, Halle Arnes, Bjørn Hvaleby

Utgiver: Ruralis – Institutt for Rural- og regionalforskning

Utgiversted: Trondheim

Prosjekt: Nasjonalt fagkompetansesenter for landbrukshelse

Prosjektnummer: 6396

Oppdragsgiver: Landbruks- og matdepartementet

Kort sammendrag

Landbruks- og matdepartementet (LMD) har gitt Stiftelsen Norsk Mat oppdraget med å skaffe oversikt over arbeidsrelaterte ulykker, brann og HMS-arbeid i landbruket. Kunnskap om hvorfor og hvordan ulykker og brann skjer, er viktig for å forebygge slike hendelser på norske gårdsbruk. I januar 2022 sendte Stiftelsen Norsk Mat ut en spørreundersøkelse til alle registrerte personer i Landbruksregisteret. *Nasjonalt fagkompetansesenter for landbrukshelse* påtok seg oppdraget med å analysere dataene og skrive en rapport. I denne rapporten gjengir vi både de kvantitative og kvalitative svarene fra undersøkelsen. På bakgrunn av resultatene peker vi i rapporten på tiltak som bør vurderes iverksatt på henholdsvis individ- og systemnivå.

Stikkord

Landbruk, jordbruk, bønder, ulykker, helse, brann, sikkerhet

Forsidefoto: Colourbox

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse.....	3
Tabelliste.....	5
Figurliste	8
Forord	11
Sammendrag.....	13
Summary.....	17
1. Bakgrunn.....	19
2. Rapportens formål og tilnærming.....	21
2.1 Formål	21
2.2 Tilnærming	21
2.3 Ulike perspektiv på sikkerhet.....	23
3. Presentasjon av undersøkelsen.....	25
3.1 Beskrivelse av datainnsamling og utvalg	25
4. Resultat	33
4.1 Bønders arbeid med forebyggende HMS-arbeid.....	33
4.2 Bønders egne beskrivelse av ulykker	42
4.3 Beregning av risiko for at en ulykke kan skje på gården.....	52
4.4 Bondens arbeid med brannverntiltak på egen gård.....	55
4.5 Bondens egne beskrivelser av brann/branntilløp på egen gård siste år	60
4.6 Analyse av sannsynlighet for at brann og branntilløp kan skje på egen gård	63
4.7 Er det mulig å se ulykker, tilløp og brann/branntilløp i sammenheng?	65
4.8 Helse og avhengighetsproblematikk.....	75
4.9 Bøndenes kommentarer til selve undersøkelsen	93
5. Oppsummering	97
5.1 Forebyggende HMS-arbeid	97
5.2 Ulykker og tilløp til ulykker	97
5.3 Brannverntiltak og brann/tilløpt til brann	99

5.4 Ulykker og brann/branntilløp- finnes det et mønster på tvers av disse?.....	100
5.5 Helse og avhengighetsproblematikk.....	100
6. Avsluttende kommentarer og anbefaling	103
7. Litteraturliste	107
Vedlegg	109

Tabelliste

Tabell 1: Fordeling på kjønn. Prosent (%) og antall for KSL 2022, og SSB 2021 i prosent (%).....	26
Tabell 2: Fordeling på ulike aldersgrupper. Prosent (%), antall, gjennomsnitt og standardavvik i KSL 2022, og SSB 2021 i prosent (%).....	26
Tabell 3: Svarfordeling på spørsmålet Hva er den viktigste produksjonen på gården (tidsbruk på arbeidsoppgaver)? Prosent (%) og antall.....	27
Tabell 4: Svarfordeling på spørsmålet Hvor stort innmarksareal drives av bruket? Prosent (%) og antall i KSL 2022, og SSB 2021 i prosent (%).....	27
Tabell 5: Svarfordeling på spørsmålet Hva slags produksjonsform har du i melkeproduksjonen? Prosent (%) og antall	28
Tabell 6: Fordeling på spørsmålet I hvilken region driver du gården?.....	29
Tabell 7: Fordeling på spørsmålet Har du fullført landbruksfaglig utdanning på videregående skole, høyskole, universitet eller lignende. Prosent (%) og antall	29
Tabell 8: Fordeling på spørsmålet Hva er din sivilstatus? Prosent (%) og antall. Flere svar var mulig. Antall bønder = 9 170.....	30
Tabell 9: Fordeling på spørsmålet Kryss av for organisasjoner du er medlem av. Prosent (%) og antall. Flere svar var mulig. Antall bønder = 9 170	30
Tabell 10: Fordeling på spørsmålet om hvilket år man overtok driften av gården. Prosent (%) og antall.....	31
Tabell 11: Fordelingen på spørsmålet Hvordan vil du beskrive standarden på maskinparken på garden? Prosent (%) og antall.....	31
Tabell 12: Fordelingen på spørsmålet Hvem utfører arbeidet på gården? Prosent (%) og antall	31
Tabell 13: Svarfordeling på spørsmålet Utfra hva du vet om hva som er trygg og riktig håndtering av arbeidsredskaper og arbeidssituasjoner på gården, hvor stor vekt legger du på å alltid følge anbefalinger og regelverk? Prosent. Åtte ulike arbeidsredskaper/arbeidssituasjoner.	35
Tabell 14: Svarfordeling på spørsmålet Hva er hovedgrunnen til at avvik knyttet til HMS eventuelt ikke rettes? Prosent (%) og antall	36
Tabell 15: Svarfordeling på spørsmål Hvordan jobber du med HMS i driften av gården din? (Flere svar er mulig). Prosent (%). Antall bønder= 9 170	38

Tabell 16: Svarfordeling på spørsmålet Hvordan organiserer du HMS-arbeidet på gården? Prosent (%) og antall.	39
Tabell 17: Svarfordeling på spørsmålet Hvis du skal ha råd knyttet til HMS arbeidet ditt, hvor henvender du deg? (flere svar er mulig).....	40
Antall bønder = 9 170	40
Tabell 18: Svarfordeling på påstanden Jeg har god oversikt over HMS-kravene som jeg bør fylle, og jeg sørger for å hele tiden ha alt i orden. Prosent (%) og antall	41
Tabell 19: Svarfordeling på påstanden Jeg har tilgang på god rådgiving i HMS. Prosent (%) og antall.	41
Tabell 20: Svarfordeling på påstanden Jeg finner alle relevante HMS-krav i KSL (HMS-sjekklisten). Prosent (%) og antall	41
Tabell 21: Svarfordeling på spørsmålet Har du eller noen andre på gården vært utsatt for ulykke siste året? I prosent	42
Tabell 22: Svarfordeling på spørsmålet Har det vært situasjoner på gården der det har vært tilløp til ulykke siste året? I prosent.....	42
Tabell 23: svarfordeling på spørsmålet Har ulykken ført til varige men? Prosent (%) og antall.	49
Tabell 24: Svarfordeling på spørsmålet I hvilken grad har du inntrykk av at bruk av alkohol eller andre rusmidler er medvirkende årsak til ulykker (både med og uten personskade) i landbruket? Prosent (%) og antall.	51
Tabell 25: Svarfordeling på spørsmålet Har du noen gang blitt skadet som følge av at du har vært påvirket av medisiner? Prosent (%) og antall.....	51
Tabell 26: Svarfordeling på spørsmålet Har du noen gang blitt skadet som følge av at du har vært påvirket av rusmidler? Prosent (%) og antall.	52
Tabell 27: Logistisk regresjon. Avhengig variabel er om man har hatt en ulykke på gården eller ikke, siste år. Koeffisient, standardfeil, signifikansnivå (Sign.nivå) og konfidensintervall (Antall bønder = 8 765).	53
Tabell 28: Svarfordeling på spørsmålet Er det gjennomført faglig kontroll av det elektriske anlegget på gårdsbruket de siste tre år? Prosent (%) og antall.	59
Tabell 29: Svarfordeling på spørsmålet Ble det brukt varmesøkende kamera(termigrafi) ved el-kontrollen? Prosent (%) og antall.	59
Tabell 30: Svarfordeling på spørsmålet Har du hatt brann eller branntilløp på gårdsbruket i løpet av det siste året? Prosent (%) og antall	60

Tabell 31: Logistisk regresjon. Avhengig variabel er av om man har hatt brann eller branntilløp eller ikke, i løpet av siste år. Koeffisient, standardfeil, signifikansnivå (Sign.nivå) og konfidensintervall (Antall bønder = 8 578).....	64
Tabell 32: Oversikt over andelen i prosent bønder som svarer at de har ett eller flere tilløp til ulykke på egen gård, etter bosted	70
Tabell 33: Oversikt over andelen i prosent (%), som har ikke har hatt brann eller branntilløp siste år, og andelen som har hatt brann/branntilløp siste år. Antall (n)...	71
Tabell 34: Fordeling på spørsmålet Hva var årsaken til at du oppsøkte hjelp? Flere svar var mulig. Antall og prosent (%).	77
Tabell 35: Fordeling på spørsmålet Opplevde du at du fikk den hjelpen du hadde behov for? Prosent (%) og antall.	78
Tabell 36: Svarfordeling på spørsmålet Har du noen gang i løpet av siste året tenkt at du skulle hatt profesjonell hjelp til å løse psykiske problemer? Prosent (%) og antall	79
Tabell 37: Svarfordeling på spørsmålet Kjenner du gårdbrukere som du er bekymret over den psykiske helsen til? Prosent (%) og antall	79
Tabell 38: Fordeling på spørsmålet Tenker du at det er behov for å styrke helsehjelp til bønder generelt? Prosent (%) og antall	79
Tabell 39: Fordeling på spørsmålet Kan det være vanskelig å få hjelp med helseplager når man bor på bygda? Prosent (%) og antall.	87
Tabell 40: Svarfordeling på spørsmålet om hvor ofte man tar reseptbelagte midler*. Prosent (%) og antall.....	89
Tabell 41: Svarfordeling på spørsmålet om hvor ofte man tar reseptfrie midler* Prosent (%) og antall.	89
Tabell 42: Svarfordeling på spørsmålet Har du noen ganger det siste året bekymret deg for din bruk av alkohol eller andre rusmidler? Prosent (%) og antall.	90
Tabell 43: Svarfordeling på spørsmålet Har du noen gang i løpet av siste året bekymret deg for at du bruker for mye tid/penger på pengespill og eller dataspill? Prosent (%) og antall.	90
Tabell 44: Svarfordeling på spørsmålet Har du noen gang i løpet av siste året bekymret deg for eget bruk av medisiner i den grad at du har ønsket å søke hjelp for bruken? Prosent (%) og antall.....	91

Tabell 45: Svarfordeling på spørsmålet Har du noen gang i løpet av siste året tenkt at du skulle hatt profesjonell hjelp til å få bukt med problematisk bruk av alkohol eller andre rusmidler? Prosent (%) og antall.....91

Figurliste

Figur 1: Fordeling på svar på spørsmålet Hvem ble skadet? Prosent (%). Antallet bønder som svarte = 602.....	43
Figur 2: Fordeling på svar på spørsmålet Hvor gammel er den som ble utsatt for ulykken? Prosent (%). Antallet bønder = 602.....	44
Figur 3: Svarfordeling på spørsmålet Hvem ble skadet? I prosent. Antall bønder som svarte= 602	44
Figur 4: Svarfordeling på spørsmålet Hva forårsaket ulykken? (flere svar mulig) Antall bønder som svarte = 589.....	45
Figur 5: Svarfordeling på spørsmålet Hva mener du var årsaken til hendelsen skjedde? (Flere svar mulig). I prosent. Antall bønder som svarte = 589.....	46
Figur 6: Svarfordeling på spørsmålet Hva slags skade oppsto? (flere svar mulig). Antall bønder som svarte=589.....	47
Figur 7: Presentasjon av åpne svar under svarkategorien Annet (vennligst spesifiser) (Antall bønder=160)	48
Figur 8: Svarfordeling på spørsmålet Er det brannalarmanlegg på gården? Antall bønder= 2 797. Alle, og ulike aldersgrupper av bønder. I prosent.	56
Figur 9: Svarfordeling på spørsmålet Fungerer brannalarmanlegget tilfredsstillende? Antall bønder= 8 661. Alle og andelen innen ulike aldersgrupper. I prosent.....	57
Figur 10: Svarfordeling på spørsmålet Når ble det utført faglig kontroll av brannalarmanlegget? Ikke besvart av bønder som ikke har brannalarmanlegg. Antall bønder som svarte=5 800. I prosent.	58
Figur 11: Svarfordeling på spørsmålet Hva var brannårsak/arnested? Prosentvis fordeling er beregnet ut fra antallet bønder som har opplevd et eller flere brann/branntilløp siste år (n=149).....	61
Figur 12: Svarfordeling på spørsmålet Hvor oppsto brann/branntilløp? Prosentvis fordeling er beregnet ut fra antallet bønder som har opplevd et eller flere brann/branntilløp siste år (n=149).....	62

Figur 13: Ordsky.....	62
Figur 14: Grafisk fremstilling av resultatene for tabell 21, 22 og 30. Dimensjon 1 (horisontal) <i>Brann/branntilløp flere ganger</i> og at de som svarer at de <i>ikke vet om det har vært branntilløp</i> , bidrar ikke til dimensjonen. Det vil si at vi ikke kan tolke disse gruppene inn i dimensjonen.....	66
Figur 15: Grafisk fremstilling av hvordan ulike grupper av bønder fordeler seg langs dimensjonen fra lav til høy frekvens av brann og ulykke.....	68
Figur 16: Grafisk fremstilling av hvordan bosted plasseres langs dimensjon fra lav til høy frekvens av brann og ulykke	69
Figur 17: Andelen i prosent som svarer at noen på gården har vært utsatt for ulykke siste år.....	70
Figur 18: Grafisk framstilling av hvordan bønder forholder seg til HMS-avvik, og plassering fra lav til høy frekvens av ulykker og brann	72
Figur 19: Grafisk framstilling av hvordan bønder forholder seg til HMS-avvik, og plassering fra lav til høy frekvens av ulykker og brann. Punktet er plassert under teksten eller ved en strek fra tekst til punkt.	74
Figur 20: Grafisk framstilling av hvordan bønder vurderer kompetanse, oversikt og tilgang til rådgivning, langs dimensjonen fra lav til høy frekvens av ulykker og brann/branntilløp	75
Figur 21: Fordeling på spørsmålet Hvordan vurderer du din egen helse nå? I prosent. Antall bønder = 8 624	76
Figur 22: Fordeling på spørsmålet Har du det siste året oppsøkt hjelp i forbindelse md helseplager? I prosent. Antall bønder = 8 624.	77
Figur 23: Fordeling på spørsmålet Tar du smertestillende medisiner for å kunne håndtere arbeidsoppgavene på gården? I prosent. Antall bønder = 8 589.....	88
Figur 24: Grafisk fremstilling av hvordan bønders vurdering av egen helse, medisinbruk og avhengighet plasseres på dimensjonen fra lav til høy frekvens av ulykker og brann/branntilløp	92

Forord

I januar 2022 ble det sendt ut et spørreskjema til alle norske bønder. Tema for spørreundersøkelsen var skader og ulykker, brann og branntilløp, hvilke tiltak bønder gjør for å redusere risikoen for ulykker og brann, psykisk helse, kontakt med helsevesen, medisinbruk, og problematisk bruk av alkohol eller andre rusmidler.

Det er en samlet landbruksnæring som står bak undersøkelsen, og Stiftelsen Norsk Mat var ansvarlig for gjennomføring. Det inkluderer at de eier resultatene, og sikrer at all gjennomføring er i henhold til gjeldende lovverk for innsamling og lagring av personopplysninger.

Nasjonalt fagkompetansesenter for landbrukshelse ved Arbeidsmedisinsk avdeling, St. Olavs Hospital ved Brit Logstein og Aina Winsvold, tok i 2022 på seg oppdraget med å analysere resultatene fra undersøkelsen og publisere disse i en rapport. Etter avtale med Stiftelsen Norsk Mat, ble rapporten publisert i Rurals sin rapportserie. Årsaken er at Rurals har et etablert system for utgivelse av rapporter, inklusive intern fagfelleevaluering og kvalitetssikring.

Flere aktører har vært involvert i arbeidet med denne rapporten. Alle valg som er tatt når det gjelder metode for analyse, og det som er skrevet om resultater, tolkning av resultater, implikasjoner og anbefalinger, er utelukkende gjort av forskerne Brit Logstein og Aina Winsvold. Konsulent Tamila Thomassen ved Rurals har stått for endelig formatering av rapport før publisering og laget to ordskyer.

Halle Arnes, fagkoordinator for helse, miljø og sikkerhet hos Norsk Landbruksrådgiving (NLR) og Bjørn Hvaleby, fagsjef i Kvalitetssystem i landbruket (KSL) hos Stiftelsen Norsk Mat har levert tekstlige bidrag til deler av rapporten som handler om å beskrive regelverk og dagens praksis i landbruket. I tillegg har de gitt innspill til hvordan resultatene og konklusjonene kan formidles på en slik måte at de blir mest mulig tilgjengelig og forstått for alle som kan ha nytte av rapporten. Disse to har som representanter for henholdsvis NLR og Stiftelsen Norsk Mat ikke hatt innflytelse på de tolkninger som har blitt gjort av resultatene, eller bidratt i å drøfte anbefalinger. Arnes og Hvaleby er likestilt som medforfattere i rapporten, og plasseringen som henholdsvis nummer tre og fire i forfatterlista er basert på plass i alfabetet.

Trondheim og Oslo, februar 2023

Brit Logstein

Aina Winsvold

Halle Arnes

Bjørn Hvaleby

Sammendrag

Norsk landbruk er en næring med et forholdsvis høyt antall ulykker sammenlignet med andre næringer. Det var bakgrunnen for at det i 2022 ble sendt ut og gjennomført en spørreundersøkelse blant norske bønder.

Undersøkelsen ble sendt ut digitalt til 42 500 personer som er registrert med et aktivt foretak i landbruksregisteret og hadde registrert epostadresse. 9 170 bønder svarte på undersøkelsen og det gir en svarprosent på 21,6. Vi antar at en del mottakere av undersøkelsen ikke kan regnes som bønder med aktiv landbruksdrift og at flere av disse avstod fra å svare. Det betyr at den reelle svarprosenten er noe høyere.

Temaer for spørreundersøkelsen var ulykker og hvordan bønder arbeider for å redusere risikoen for ulykker, brann og branntilløp på eget gårdsbruk, hvordan den enkelte bonde forebygger brann, psykisk helse, kontakt med helsevesen, medisinbruk, og problematisk bruk av alkohol eller andre rusmidler.

Målsetningen med rapporten har vært å presentere resultatene fra undersøkelsen. Det har inkludert å analysere hvilke grupper av bønder som har høy og lav sannsynlighet for å oppleve ulykke og brann/branntilløp på eget gårdsbruk.

Nærmere 7 av 100 har opplevd ulykke på gården siste år, og videre har til sammen 1 av 10 opplevd en eller flere tilløp til ulykke siste år. I de fleste tilfellene er det eier selv som blir skadet. Det er et forholdsvis stort antall bønder som oppgir at ulykken har ført til varige skader. Menneskelige feil oppgis ofte av bøndene selv som årsak til ulykker, og ulykkene skjer ofte i forbindelse med flytting av husdyr og ved bruk av maskiner og traktorer.

I vårt material ser vi at bønder med ingen landbruksfaglig utdanning har lavere sannsynlighet for å oppleve en ulykke sammenlignet med grupper med landbruksfaglig utdanning. Det må utredes videre hvorfor vi observerer at de med landbruksfaglig utdanning rapporterer om flere ulykker enn de uten landbruksfaglig utdanning. Uansett viser dette funnet at bønders forutsetning for å drive sikker landbruksdrift ikke nødvendigvis forutsetter landbruksfaglig utdanning.

På tvers av ulike produksjoner, finner vi at bønder med melkeproduksjon, storfekjøtt og svin er de med høyest sannsynlighet for en ulykke, og bønder med størst areal i drift har større sannsynlighet for ulykke enn bønder med mindre areal i drift. Årsaken til disse forskjellene kan være at det ligger et ulikt antall arbeidstimer bak. På tvers av kjønn, finner vi at kvinnelige bønder har større sannsynlighet for å oppleve en ulykke, Alle som driver et gårdsbruk, må forholde seg til ulike brannverntiltak. En tredjedel av bøndene svarer at de ikke har brannalarmanlegg på gården. Samtidig har nesten 2 av

100 i undersøkelsen opplevd brann eller branntilløp siste år. Vanligste brannårsak er el-anlegg, kjøretøy/arbeidsmaskin, fyring med ved, olje eller flis, og el-utstyr. Yngre bønder har en høyere risiko for brann og branntilløp. Det finnes ikke forskjell i brann og branntilløp på tvers av produksjoner. Når det gjelder brannalarmanlegg, ser vi at bønder med et utkoblet brannalarmanlegg, har en større sannsynlighet for brann og branntilløp, sammenlignet med bønder som svarer at brannalarmanlegget fungerer tilfredsstillende.

Analysene viser et mønster der bønder som har opplevd en ulykke og/eller et tilløp til ulykke (annet enn brann) på egen gård i større grad enn de som ikke har opplevd en ulykke eller tilløp til ulykke, har opplevd brann eller branntilløp siste år. Videre ser vi at bønder som legger stor vekt på sikkerhet i utførelse av bestemte arbeidsoppgaver, og som har tilgang på god rådgiving i helse, miljø og sikkerhet (HMS), har få ulykker og brann/branntilløp, sammenlignet med bønder som legger lite vekt på sikkerhet, og som svarer at de ikke har tilgang på god rådgiving, og har lite oversikt over HMS-krav.

På spørsmål om subjektivt opplevd helsetilstand svarer 75 prosent at helsa er meget god eller god. Dette er noe lavere tall sammenlignet med andre grupper i samfunnet. En god del bønder i undersøkelsen gir uttrykk for at de av ulike årsaker bortprioriterer legebesøk eller annen medisinsk behandling. Barrierene som nevnes er mangel på avløser eller at man ikke kan ta seg råd til å betale noen for å ta hånd om oppgavene på gården mens man er borte.

I svarene som omhandlet å styrke helsehjelp til bøndene identifiserte vi seks hovedtemaer. Disse var å få hjelp med økonomiske bekymringer; å legge til rette for en mer regelmessig kontakt med helsevesenet; å gjennomføre tiltak for å motvirke ensomhet; å øke bønders anerkjennelse; å gjøre avløserordningen mer tilgjengelig; og at NAV og deres velferdsordninger oppleves å ikke være tilpasset bøndenes livssituasjon. Flere nevner at de ikke får den hjelpen som de trenger med tanke på fravær ved sykdom og yrkesskade.

Når det gjelder bruk av smertestillende, ser det ut til å være på omtrent samme nivå som i befolkning ellers. Det var relativt få av bøndene i undersøkelsen som svarer at de av og til er bekymret for egen medisinbruk, alkoholbruk eller andre rusmidler. Vi har ingen forutsetning for å si noe om dette er høyere eller lavere enn for samfunnet ellers. Likevel er det viktig å være observante på at bønder som selvstendig næringsdrivende ofte mangler det apparatet og kontrollen man ofte har hos sysselsatte med arbeidsgiver og kollegaer.

Omfanget av både ulykker, brann og branntilløp øker med økende problemer rundt helse. Det inkluderer å være bekymret for eget bruk av alkohol, andre rusmidler og

medisin. Dette indikerer at hvis en bonde har problemer med egen helse øker det sannsynligheten for et alvorlig utfall, sammenlignet med de som har ingen eller veldig få problemer rundt egen helse. Alvorlige utfall er i denne undersøkelsen ulykker og brann/branntilløp.

Majoriteten av norske bønder jobber aktivt med både å redusere risikoen for ulykker og brann og å utbedre avvik knyttet til HMS fortløpende. Noen få legger svært lite eller lite vekt på sikker og trygg håndtering, og det er en del som ikke utbedrer HMS-avvik fordi det koster for mye. Våre funn viser at de som lukker HMS-avvik fortløpende, har færre ulykker enn de som av ulike årsaker ikke har lukket sine avvik.

På bakgrunn av funn fra undersøkelsen anbefaler at i videre arbeid med å redusere ulykker og brann bør en først og fremst arbeide med å bedre betingelsene som bonden arbeider under. Det vil si arbeidsforholdene på gården og rammebetingelsene utenfor gården. Videre er det viktig å se på individuelle forhold ved bonden som vil gjøre bonden i bedre stand til å bedre sitt eget arbeidsmiljø og redusere sjansen for å gjøre feil på grunn av stress og uoppmerksomhet.

Summary

Norwegian agriculture has a relative high number of work related accidents and fatal accidents compared to other sectors in Norway. To get more knowledge about the current trends and to generate more knowledge about why they happen, a large population-based survey was carried out in January 2022.

Om behalf of several actors within the Norwegian agricultural sector, Stiftelsen Norsk Mat and Quality System in Agriculture (KSL) invited 41 500 individuals registered as owners of an agricultural property to join the survey, and 9 170 farmers agreed to participate.

The survey covered questions about following topics: farm accidents, cases of fire or outbreak of fear, prevention of work accidents and outbreak of fire, health, use of medicine, contact with health sectors and use of drugs and drug addiction.

In this study, we find that 7 of 100 farmers have had a work-related accident the last year, and 1 of 10 have had almost an accident (beginning accident). Across gender and type of farm productions, female farmers, livestock farmers and farmers with the largest amount of farmland, have the highest probability for a farm accident. How farmers work to prevent accidents, associate with a lower probability for accidents.

Regarding the probability for outbreak of fire or fire, we find no differences across different production. The exception was farmland. Farmers with the largest size of farmland had the highest probability. In addition, preventive work for fires associates with a lower probability.

At last, we find that the probability of accidents and probability of a fire associate. Across farmers who have had an accidents and farmers who do not, the former group have a higher probability for fires at their farm.

1. Bakgrunn

Norsk landbruk¹ er en næring med høyt antall ulykker, og relativt mange arbeidsrelaterte dødsfall sammenlignet med andre næringer (Arbeidstilsynet 2020). Mens det i Norge finnes en nokså god oversikt over dødsfall i landbruket, er kunnskapen om det faktiske antallet ulykker med skader i landbruket mangelfull.

En gjennomgang av skader innrapportert til Norsk pasientregister i 2012 og pilotregistreringer gjort ved to norske sykehus i perioden 2001 til 2002, fant at disse registrene ikke ga noe godt og landsdekkende bilde av ulykkesomfanget i landbruket (Follo med flere, 2017). På grunn av mangelfull offentlig registrering av ulykker med skade i landbruket, har det vært flere initiativ.

For det første startet Stiftelsen Norsk Mat (den gang Matmerk) med en frivillig registrering av ulykker høsten 2014, etter beskjed fra daværende landbruks- og matminister Listhaug samme år. Denne registreringen har vært åpen siden den gang og all registrering er anonym. Resultatene har blitt brukt som grunnlag for det arbeidet aktører i landbruket har gjort i arbeidet med helse, miljø og sikkerhet (HMS). Det har inkludert Stiftelsen Norsk Mat sitt arbeid med sjekklister for HMS ved intern og ekstern revisjon gjennom Kvalitetssikring i landbruket (KSL)².

Et annet initiativ som kom fra daværende landbruks- og matminister Dale samt aktører i landbruket, var å gjennomføre en større spørreundersøkelse til alle aktive bønder i 2018. I den sammenheng ble det lagt opp til en bred informasjonskampanje der Norsk Landbruksrådgiving, Norges Bondelag og Norsk bonde- og småbrukarlag sammen med Stiftelsen Norsk Mat frontet viktigheten av å delta. Undersøkelsen gikk ut til i overkant av 29 000 produsenter. Det ble levert 12 410 svar. Resultatene fra den undersøkelsen er ikke blitt gjort allment tilgjengelig i form av en rapport eller lignende. Derimot har resultatene blitt gjengitt i ulike formidlingskanaler som konferanse om landbrukshelse, oppslag i redaktørstyrte medier og til slutt for intern kunnskapsbygging hos aktører i landbruket som faglag, forvaltning og relevante myndigheter².

På et møte i Nasjonalt samarbeidsforum for landbrukshelse (Landbruks- og matdepartementet, 2010) med nåværende landbruks- og matminister Borch i 2021, ble det besluttet at det skulle gjennomføres en ny undersøkelse i 2022. Undersøkelsen i 2022 inneholder de samme spørsmålene som ble brukt i 2018, og er utvidet med

---

¹ Begrepet landbruk inkluderer både jordbruk og skogbruk

² Opplysninger gitt av medforfatter av rapporten og fagsjef KSL, Bjørn Hvaleby januar 2023

spørsmål knyttet til brann og branntilløp, helse og avhengighetsproblematikk. Innspill til disse spørsmålene kom fra henholdsvis Landbrukets Brannvernkomite, Norsk Landbruksrådgiving, og Nasjonalt fagkompetansesenter for landbrukshelse ved St.Olavs hospital og Ruralis.

Spørsmålene i spørreskjemaet som handler om ulykker, er i stor grad de samme som ble benyttet i det store kartleggingen som Ruralis³ gjennomførte i 2012 om ulykker i landbruket. Se blant annet publikasjonen «Ikke en bonde en miste» (Follo med flere, 2017). For å kunne gjøre en interessant og viktig sammenligning med andre næringer, er det verdt å nevne at mange likelydende spørsmål ble brukt i en stor kartlegging av ulykker i reindrifta, i regi av Norsk Landbruksrådgiving i 2020 (Bongo, Stenfjell og Logstein, 2022).

---

³ Skiftet navn til Ruralis - Institutt for rural- og regionalforskning i 2017. I 2012 var navn på instituttet Norsk senter for bygdeforskning.

2. Rapportens formål og tilnærming

2.1 Formål

Denne rapporten har til hensikt å presentere resultatene fra kartleggingen HMS-undersøkelsen 2022. Det vil si å gjengi hvordan norske bønder svarte på de ulike spørsmålene. Videre ønsker vi å besvare følgende spørsmål:

- Hva kjennetegner bønder og gårdsbruk som har et relativt høyt omfang av ulykker og tilløp til ulykker, sammenlignet med bønder og gårdsbruk som har et lavt omfang?
- Hva kjennetegner bønder og gårdsbruk som har hatt brann eller branntilløp på egen gård siste år, sammenlignet med bønder som ikke rapporterer om dette?

2.2 Tilnærming

I denne rapporten har vi flere tilnærminger.

For det første vil vi presentere fordelingene på alle spørsmålene slik de ble stilt i undersøkelsen. Dette kalles ofte beskrivende statistikk, og betyr at man beskriver hvordan de som deltok i undersøkelsen har svart på ulike spørsmål. Den beskrivende statistikken vil ikke bli presentert i samme rekkefølge som spørsmålene i spørreskjemaet, men vi vil henviser til hvilken nummerering spørsmålet har i spørreskjemaet. Spørreskjemaet er vedlagt bakerst i rapporten.

For det andre vil vi gjøre analyser som kan si oss noe mer om hva som kjennetegner kategorier av bønder som har et høyt antall ulykker og brann/branntilløp.

En ulykke, et tilløp til en ulykke, brann eller branntilløp, er i denne rapporten hendelser som har funnet sted. Når vi har kunnskap om hva som kjennetegner for eksempel bønder som har mange ulykker og bønder som har få ulykker, har vi mulighet til å kunne si noe om hva som er forbundet med en høyere sannsynlighet for en ulykke. Hvis for eksempel menn har hatt flere hendelser med ulykke på gården siste år sammenlignet med kvinner, kan man si at sannsynligheten for å oppleve en ulykke på egen gård er høyere for menn enn for kvinner. Det samme gjelder for brann og branntilløp. Årsaken til flere hendelser trenger likevel ikke være knyttet til kjønn direkte, men indirekte for eksempel ved at menn driver med produksjoner som er mer ulykkesutsatt.

Det som er viktig å være klar over når man beregner risiko eller sannsynlighet for at noe skal inntreffe, er hvor lenge man er i en situasjon som betegnes som farlig. Selv om man vet fra tidligere at mange ulykker på norske gårdsbruk skjer i forbindelse med

håndtering av store dyr, vil risikoen for den enkelte bonde øke med antallet timer han eller hun håndterer store dyr på gården. Innenfor det metodiske fagfeltet epidemiologi, kalles dette 'time at risk'.

Nøyaktig informasjon om hvor mye den enkelte befinner seg i situasjoner som kan være forbundet med økt sannsynlighet for en hendelse, mangler i denne undersøkelsen. Det er for eksempel naturlig å tenke seg at bønder som har en arbeidsmengde på gården som tilsvarer en 25 prosent stilling av ett årsverk, rapporterer om et lavere antall ulykker eller tilløp til ulykker, sammenlignet med bønder som har en arbeidsmengde som tilsvarer mer enn ett årsverk. Årsaken er at tiden man er utsatt for å oppleve en mulig ulykke, er ulike for disse to gruppene av bønder, gitt at andre ting forhold som påvirker sannsynligheten for en ulykke er konstant.

Det vi har av informasjon, er *areal i drift og viktigste produksjonen på gården*. Det kan si noe om hvor mye en person er på et gårdsbruk, relativt sett. Vi antar at en bonde med et relativt stort areal i drift har flere arbeidstimer enn en bonde med lite areal i drift.

Til slutt var det flere spørsmål i spørreskjemaet der det var mulig å svare med egne ord. Fordi relativt mange svarte nokså utfyllende, valgte vi å analysere svarene ved å se om vi kunne identifisere noen fellestrekk og tendenser på tvers av mange svar. En begrensning var at vi ikke har hatt mulighet til å stille oppfølgingsspørsmål til de som har svart. Likevel har det store antallet svar på disse spørsmålene gitt et veldig bra tillegg til det tallmessige datamaterialet.

For å studere de åpne svarene på to spørsmål, ble det laget ordskyer med programmet WordClouds.com⁴. Logikken er at de svarene som opptrer hyppigst i datamaterialene, blir gjengitt med større bokstaver i ordskyen, sammenlignet med de som opptrer sjeldnere.

For å analysere det kvantitative datamaterialet valgte vi å benytte litt ulike metoder. Da klarer vi å analysere det samme datamaterialet fra ulike vinkler. Hvis man da klarer å identifisere et mønster på tvers av ulike metodiske tilnærminger, har man også en større trygghet på at resultatene stemmer overens med virkeligheten.

---

⁴ Tilgjengelig på følgende nettsida: [Free online word cloud generator and tag cloud creator - WordClouds.com](https://www.wordclouds.com/) (lastet ned desember 2022)

2.3 Ulike perspektiv på sikkerhet

I valg av design på analysene i denne rapporten, og som et hjelpemiddel for å kunne sette resultatene fra deler av undersøkelsen inn i en større sammenheng, benytter vi ulike perspektiv på sikkerhet. Selv om sikkerhet er svært sentralt når det handler om ulykker i arbeidslivet, eller brann, kan det bli forstått og definert nokså ulikt.

Hollnagel (2014) skiller mellom to måter å forstå sikkerhet på. Den første er «sikkerhet 1». Her forstås sikkerhet som fravær av uønskede hendelser, som ulykker og brann, og der alt går som planlagt og hvor ingenting uventet skjer. Sikkerhet der ingenting går feil, oppnås ved å eliminere årsaker til feil. Fordi en aldri kan være helt sikkert på at ingenting går galt, betyr sikkerhet at man vil minske sannsynligheten for at uønskede hendelser oppstår så mye som mulig. Det betinger at systemet for hvordan en bonde skal opptre på sin gård er grundig utviklet, at prosedyrer er fullstendige og bonden opptrer slik det er forventet.

Den andre måten å forstå sikkerhet på, er «sikkerhet 2». Her forstås sikkerhet som en tilstand hvor så mye som mulig går riktig. Målet er at antallet tiltenkte og akseptable utfall blir så høy som mulig. Innenfor et arbeidsliv som stadig er i endring, som blant annet i landbruket, er begge disse perspektivene viktig. I sikkerhet 2 er nødvendig justering gjennom variasjon, tilpasning og utvikling viktig på en arbeidsplass som stadig er i endring.

Innenfor sikkerhet 1 skiller Reason (2000) mellom to tilnærminger til menneskelige feil. Disse er persontilnærming og systemtilnærming.

Persontilnærmingen setter søkelys på individers usikre handlinger, som feil og brudd på prosedyrer. Disse oppstår i hovedsak på grunn av trekk ved personer som utfører oppgavene. Det kan være blant annet glemsel, uoppmerksomhet, dårlig motivasjon, og uforsiktighet. Tiltak for å øke sikkerhet vil handle om å redusere variasjon i menneskelig atferd. Slike tiltak kan for eksempel være kampanjer som appellerer til menneskers frykt, eller å etablere nye prosedyrer (Reason, 2000). Reason (2000) hevder at de som er tilhengere av en slik tilnærming behandler feil som moralske problemer eller dårlige holdninger.

Systemtilnærmingen innenfor menneskelig feil ser på forholdene der individet arbeider, og forsøker å bygge et system for å unngå feil, eller redusere effekten av dem. Grunnlaget i en systemtilnærming er at mennesker er feilbare, og at feil er aksepterte. Feil anses som konsekvenser heller en årsaker, og har sitt opphav i systemfaktorer. Disse systemfaktorene inkluderer tilbakevendende forhold på arbeidsplassen, og organisatoriske prosesser som ofte er opphavet til forhold ved arbeidsplassen. Det å gjøre tiltak på gården som reduserer konsekvensene hvis en

bonde gjør en feil, eller som hindrer at en ulykke oppstår, blir eksempler på en systemtilnærming.

Installering av brannalarmanlegg er et enkelt eksempel på en systemtilnærming. Vi kan aldri eliminere sjansen for at mennesker begår en feil og det oppstår et branntilløp. Et brannalarmanlegg er viktig for å hindre at det utvikler seg til en større brann.

Tiltak innenfor en systemtilnærming vil være basert på antakelsen om at vi ikke kan endre de menneskelige betingelsene. Derimot kan vi endre betingelsene menneskene arbeider under (Reason, 2000).

Ifølge Boring (2010, 2012) øker sannsynligheten for en ulykke når mange prestasjonsformende faktorer er til stede på samme tid. Prestasjonsformende faktorer kan for eksempel være opplæring og erfaring, tilgjengelig tid, kompleksitet, arbeidspress, kommunikasjon, tilgjengelig bemanning og holdninger (Boring, 2010, 2012). Innenfor en systemtilnærming er det viktig å se på hvordan disse prestasjonsformede faktorene kan ha sitt opphav i arbeidsbetingelsene.

I denne rapporten som inneholder mange spørsmål om ulykker og brann i landbruket, er flere av disse perspektivene relevante.

3. Presentasjon av undersøkelsen

I denne delen kommer først en beskrivelse av datainnsamling og utvalg (3.1). Det vil si en kort presentasjon av hvordan datainnsamlingen ble gjennomført og en beskrivelse av utvalget. Det vil si hvordan utvalget fordeler seg på kjønn, aldersgrupper, bosted, viktigste produksjon på gården, produksjonsform i melkedrift, størrelsen på innmarksareal i drift, utdanningsnivå, sivil status, medlemskap i ulike organisasjoner, årstall for når man tok over driften, egenvurdering av standard på maskinpark og til slutt hvem som utfører arbeidet på gården.

Hensikten med å beskrive utvalget er todelt. For det første er det viktig for å kunne vurdere om det er samsvar med hva vi allerede vet om populasjonen. Hvis utvalget skiller seg i stor grad fra populasjonen (alle norske bønder registrert som enkeltmannsforetak), skal man være forsiktig med å hevde at funn fra denne undersøkelsen gjelder for bønder generelt. Hvis det er et godt samsvar mellom utvalget og populasjonen, kan man med stor sikkerhet anta at funn fra denne undersøkelsen også er gyldig for bønder som ikke har deltatt i undersøkelsen.

For det andre er det flere av disse variablene som blir benyttet til analyser senere i rapporten. Kunnskap om hvordan svarene fordeler seg på variabler benyttet i ulike analyser er viktig.

3.1 Beskrivelse av datainnsamling og utvalg

Spørreskjema ble sendt ut til 42 500 personer 31. januar 2022. Mottakerne av undersøkelsen var alle som på dette tidspunktet var registrert med et aktivt foretak i landbruksregisteret og hadde registrert e-postadresse. Landbruksregisteret er Landbruksdirektoratets register over landbrukseiendommer, personer og foretak. Mer informasjon om dette registeret er tilgjengelig på nettsidene til Landbruksdirektoratet⁵. For 2021 var det registrert 36 115 jordbruksdrifter med personlig bruker i Norge. I tillegg kommer 1 961 jordbruksbedrifter med andre eieformer som ansvarlig selskap, aksjeselskap, institusjoner og lignende⁶. Det vil si at noen av mottakerne av spørreskjemaet ikke regnes som enkeltmannsforetak og andre har sannsynligvis ikke søkt om produksjonstilskudd.

---

⁵ <https://www.landbruksdirektoratet.no/nb/jordbruk/kart-og-register/landbruksregisteret> (lastet ned 31. januar 2023)

⁶ <https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/jordbruk/statistikk/gardsbruk-jordbruksareal-og-husdyr> (lastet ned 27. februar 2023)

Av 42 500 bønder, var det 9 170 bønder som svarte på undersøkelsen. Dette gir oss en svarprosent 21,6. Undersøkelsen var rettet mot personer med landbruksdrift⁷. Hvis vi antar at en del av mottakerne som mottok invitasjonen til å delta ikke kan regnes som aktive bønder, er den reelle svarprosenten noe høyere.

Vurdering av representativitet

I utvalget var litt i overkant av 17 prosent kvinner, og nesten 83 prosent menn. Dette samsvarer nokså godt med populasjonen (se tabell 1). Tall fra populasjonen er hentet fra statistikk hos Statistisk sentralbyrå, og inkluderer kun jordbruksbedrifter registrert som enkeltmannsforetak.

Fordelingen på de ulike aldersgruppene fordeler seg nokså likt som i populasjonen. Likevel er det verdt å nevne at den eldste gruppen (over 60 år) er noe underrepresentert i utvalget, sammenlignet med populasjonen (se tabell 2).

Tabell 1: Fordeling på kjønn. Prosent (%) og antall for KSL 2022, og SSB 2021 i prosent (%).

Svaralternativ	KSL 2022		SSB 2021
	Prosent (%)	Antall	Prosent
-Mann	82,5 %	7 569	83,2 %
-Kvinne	17,2 %	1 578	16,8 %
-Identifiserer meg ikke med de overnevnte	0,3	23	
Totalt	100 %	9 170	100 %

Tabell 2: Fordeling på ulike aldersgrupper. Prosent (%), antall, gjennomsnitt og standardavvik i KSL 2022, og SSB 2021 i prosent (%).

Aldersgruppe	KSL 2022				SSB 2021
	Prosent (%)	Antall	Gjennomsnitt	Standardavvik	Prosent (%)
-Under 40 år	13,6 %	1 242	33,8	4,17	17,6 %
-Mellom 40 og 49 år	21,9 %	1 995	44,8	2,3	22,3 %
-Mellom 50 og 59 år	32,1 %	2 926	54,7	2,9	29,8 %
-Over 60 år	32,4 %	2 952	66,6	5	41,4 %
Totalt	100 %	9 117	53,65	11,96	100 %

I spørreundersøkelsen blir man bedt om å oppgi den viktigste produksjonen, og ikke alle produksjoner på gården (spørsmål 11 i spørreskjemaet). Dette fører til fordelingen

⁷ Landbruk som begrep inkluderer både skogsdrift og jordbruk.

på produksjoner som gjengitt i tabell 3 ikke direkte er sammenlignbare med tall fra SSB. Ifølge SSB var det i 2021 registrert 11 881 enkeltmannsforetak i jordbruket som driver med melk, og det utgjør 33 % av alle jordbruksbedrifter som er enkeltmannsforetak. For korn og andre oljevekster til modning, var det i samme år 10 054, og det utgjør 28 % av populasjonen. Til slutt var det 38 % av alle jordbruksbedrifter som er enkeltmannsforetak, som drev med sau (over 1 år). Antallet var 13 568.

Tabell 3: Svarfordeling på spørsmålet Hva er den viktigste produksjonen på gården (tidsbruk på arbeidsoppgaver)? Prosent (%) og antall

Svaralternativ	Prosent (%)	Antall
-Melkeproduksjon	21 %	1 904
-Storfe kjøttproduksjon	12 %	1 080
-Småfe kjøttproduksjon	24 %	2 141
-Korn	20 %	1 760
-Grønnsaker, frukt eller bær	5 %	481
-Skog	4 %	350
-Svin	3 %	252
-Fjærfe	2 %	210
-Annen produksjon	11 %	992
Totalt	100 %	9 170

En siste variabel vi kan bruke for å sammenligne utvalget opp mot populasjonen, er spørsmålet om hvor stort innmarksareal som drives av bruket (spørsmål 9 i spørreskjemaet).

Tabell 4: Svarfordeling på spørsmålet Hvor stort innmarksareal drives av bruket? Prosent (%) og antall i KSL 2022, og SSB 2021 i prosent (%)

Svaralternativ	KSL 2022		SSB 2021
	Prosent (%)	Antall	Prosent (%)
-Mindre enn 50 dekar	16 %	1 490	14 %
-Mellom 51 og 100 dekar	18 %	1 618	17 %
-Mellom 101 og 250 dekar	32 %	2 953	57 %
-Mellom 251 og 500 dekar	21 %	1 926	
-Over 500 dekar	13 %	1 183	12 %
Totalt	100 %	9 170	

Statistikk fra SSB viser at 12 prosent av alle enkeltmannsforetak i jordbruket har 500 dekar i drift eller mer i 2021, og 57 prosent av alle enkeltmannsforetak har mellom

100 og 500 dekar i drift samme år. Fordelingene i utvalget stemmer nokså godt overens med fordelingen i populasjonen. I utvalget er det 13 % som har 500 dekar eller mer i drift, og 53 % er i kategoriene 'mellom 101 og 250 dekar' og 'mellom 251 og 500 dekar' (se tabell 4).

De foregående tabellene gir oss god grunn til å hevde at utvalget er nokså representativt for populasjonen som undersøkelsen ønsker å si noe om. Som nevnt ovenfor er det viktig å være klar over at den eldste aldersgruppen (over 60 år) er noe underrepresentert i undersøkelsen. Denne undersøkelsen ble gjennomført som en digital undersøkelse. Det er dokumentert at digitale undersøkelser gjennomført i landbruksbefolkningen har en lavere svarrespons blant de eldre aldersgruppene og de med lav utdanning, enn postale undersøkelser (Zahl-Thanem, Burton og Vik, 2021).

I rapporten vil vi bruke fellesbetegnelsen landbruk. Det er fordi det er bønder i utvalget som driver med skogdrift i et lite eller stort omfang, og ofte i kombinasjon med jordbruk. Som vist i tabell 3, er det i hovedsak jordbruk personene i utvalget driver med, selv om vi rapporten bruker begrepet landbruk.

Beskrivelse av utvalget ved presentasjon av øvrige variabler

Nedenfor følger en presentasjon av fordeling på de øvrige variablene i undersøkelsen som beskriver utvalget.

For melkebønder i undersøkelsen ble det stilt et eget spørsmål om hva slags produksjonsform man har (spørsmål 12 i spørreskjemaet).

Blant 1 925 melkebønder som har svart, er det 44 % som oppgir at de har båsfjøs, og 43 % har løsdrift med robot (se tabell 5).

Tabell 5: Svarfordeling på spørsmålet Hva slags produksjonsform har du i melkeproduksjonen? Prosent (%) og antall

Svaralternativ	Prosent (%)	Antall
-Båsfjøs	44 %	852
-Løsdrift med melkegrav/stall	13 %	247
-Løsdrift med robot	43 %	826
Totalt	100 %	1 925

I denne undersøkelsen ble det stilt spørsmål om i hvilken region man driver gård (spørsmål 3 i spørreskjemaet). Svaralternativene var 19 regioner, og disse tilsvarer fylkesinndelingen som gjaldt i 2018.

Tabell 6: Fordeling på spørsmålet I hvilken region driver du gården?

Bosted	Prosent (%)	Antall
-Finnmark	1 %	70
-Troms	2 %	191
-Norland	5 %	427
-Nord-Trøndelag	7 %	680
-Sør-Trøndelag	7 %	631
-Møre og Romsdal	6 %	546
-Sogn og Fjordane	6 %	580
-Hordaland	8 %	706
-Rogaland	9 %	858
-Vest-Agder	3 %	245
-Øst-Agder	2 %	139
-Telemark	4 %	332
-Vestfold	4 %	366
-Buskerud	5 %	484
-Oppland	10 %	953
-Hedmark	8 %	777
-Oslo	0,14 %	13
-Akershus	6 %	592
-Østfold	6 %	578
Totalt	100 %	9 168

På spørsmålet om man har landbruksfaglig utdanning (spørsmål 4 i spørreskjemaet), er det til sammen i underkant av 47 % av utvalget som har en landbruksfaglig utdanning på enten videregående skole (36 %) eller på universitet/høyskole (11 %).

Tabell 7: Fordeling på spørsmålet Har du fullført landbruksfaglig utdanning på videregående skole, høgskole, universitet eller lignende. Prosent (%) og antall

Svaralternativ	Prosent (%)	Antall
-Nei	44 %	4 067
-Ja, på videregående skole	36 %	3 335
-Ja, på universitet/høyskole	11 %	1 000
-Annen ikke landbruksfaglig høyere utdanning	8 %	768
Totalt	100 %	9 170

Det er videre 82 % av bøndene i utvalget som er enten gift eller samboende, og 13 % bor alene eller oppgir at de er enslig forsørger med hjemmeboende barn (spørsmål 5 i spørreskjemaet).

Tabell 8: Fordeling på spørsmålet Hva er din sivilstatus? Prosent (%) og antall. Flere svar var mulig. Antall bønder = 9 170

Svaralternativ	Prosent (%)	Antall
-Gift/samboende uten barn (eller utflyttet)	24 %	2 205
-Gift/samboende med barn	58 %	5 320
-Enslig forsørger med hjemmeboende barn	3 %	248
-Bor alene	10 %	946
-Bor med flere generasjoner på gården	9 %	829
-Annet	2 %	204

For organisasjonstilknytning, er det 61 prosent som oppgir at de er medlemmer i Norges Bondelag, og 11 prosent svarer Norsk Bonde- og Småbrukarlag. Det er 54 prosent og 23 prosent som oppgir at de er medlem henholdsvis i Norsk Landbruksrådgiving og Norsk Landbruksrådgiving HMS (spørsmål 6 i spørreskjemaet).

Det er pr. i dag 9 000 bønder som kjøper tjenester fra Norsk Landbruksrådgiving HMS⁸. Som kunde hos Norsk Landbruksrådgiving HMS får man besøk av en rådgiver i HMS på gården, og man blir fulgt opp av bedriftshelsetjeneste.

Tabell 9: Fordeling på spørsmålet Kryss av for organisasjoner du er medlem av. Prosent (%) og antall. Flere svar var mulig. Antall bønder = 9 170

Svaralternativ	Prosent (%)	Antall
-Norges Bondelag	61 %	5 554
-Norsk Bonde-og Småbrukarlag	11 %	959
-Norsk Landbruksrådgiving	54 %	4 942
-Norsk Landbruksrådgiving HMS	23 %	2 127
-Annet	9 %	860
-Ingen av de overnevnte	14 %	1 252

Mange som driver med gård har jobb utenfor landbruket. Ifølge tall fra undersøkelsen Trender i Norsk Landbruk 2022, jobber 32 prosent av gårdbrukerne et årsverk eller mer utenfor gårdsbruket (Zahl-Thanem og Melås, 2022). Derfor er det mange bønder

⁸ <https://www.nlr.no/vare-tjenester/hms> (lastet ned januar 2023).

som kan ha tilgang til annen bedriftshelsetjeneste, og ikke like naturlig inngår i kundegrnlaget til NLR HMS.

Tabell 10: Fordeling på spørsmålet om hvilket år man overtok driften av gården. Prosent (%) og antall.

Årstallskategori	Prosent (%)	Antall
-før 1960	0,08 %	7
Mellom 1960 og 1980	5 %	454
Mellom 1981 og 2000	42,2 %	3 831
Mellom 2001 og 2010	23,2	2 106
Etter 2010	29,3 %	2 660
Totalt	100 %	9 058

Det er 74 prosent som svarer at standarden på maskinparken på gården er god (meget god og god). Det er positivt å se at kun til sammen 9 prosent vurderer standarden på maskinparken til å være dårlig eller svært dårlig (se tabell 11).

Tabell 11: Fordelingen på spørsmålet Hvordan vil du beskrive standarden på maskinparken på gården? Prosent (%) og antall

Svaralternativ	Prosent (%)	Antall
-Meget god	16 %	1 489
-God	58 %	3 847
-Middels	33 %	3 022
-Dårlig	7 %	668
-Svært dårlig	2 %	144
Totalt	100 %	9 170

Tabell 12: Fordelingen på spørsmålet Hvem utfører arbeidet på gården? Prosent (%) og antall

Svaralternativ	Prosent (%)	Antall
-Alt arbeid gjøres av deg selv (bonde)	29 %	2 657
-Arbeider sammen med familie	42 %	3 870
-Har arbeidshjelp gjennom hele året	6 %	539
-Har arbeidshjelp i perioder av året	15 %	1 368
-Annet	8 %	729

Når det gjelder hvem som utfører arbeidet på gården, er det 42 prosent som svarer at de arbeider sammen med familie, og 29 prosent som svarer at de gjør alt arbeid selv (spørsmål 10 i spørreskjemaet).

En undersøkelse gjennomført av Ruralis samme år, fant at kun 19 prosent svarte at de ikke får hjelp fra ektefelle eller samboer. I tillegg er det en andel som får hjelp fra egne barn og kårfolk (Zahl-Thanem og Melås, 2022). Sammenholdt med undersøkelsen fra Ruralis, er det grunn til å hevde at andelen som får hjelp fra familiemedlemmer er høyere enn 40 prosent.

4. Resultat

I denne delen skal vi først presentere hvordan bønder arbeider forebyggende med helse, miljø og sikkerhet (HMS). Det vil si håndtering av arbeidsredskaper og arbeidssituasjoner, hvorfor man eventuelt ikke lukker HMS-avvik, hvordan arbeidet med HMS organiseres og til slutt hvordan man vurderer egen kompetanse og hvor god tilgang man opplever å ha til rådgiving (4.1).

I andre delkapittel (4.2.) skal vi presentere bøndenes beskrivelser av egne ulykker og tilløp til ulykker. Det vil inkludere hvem som ble skadet og hvilken skade man fikk, om skaden har fått langvarige konsekvenser, og til slutt en rekke detaljer om hvordan ulykken skjedde, og hva bonden selv mener var årsaken. Videre som delkapittel tre (4.3), vil vi beregne risiko for at en ulykke kan skje på gården, på tvers av ulike kategorier av bønder.

I del fire går vi over til brann og brannforebygging. Først til bondens arbeid med brannverntiltak på egen gård (4.4), deretter bondens beskrivelse av egne hendelser med brann eller branntilløp siste år (4.5), og til slutt beregning av risiko for at en hendelse med brann eller branntilløp vil skje (4.6).

Til slutt vil de siste delkapitlene i resultatdelen handle om hvordan man kan se på ulykker og brann/branntilløp sammen (4.7), helse- og avhengighetsproblematikk i landbruket (4.8) og hva de som deltok har gitt i tilbakemelding til selve spørreundersøkelsen (4.9).

4.1 Bønders arbeid med forebyggende HMS-arbeid

Sammen med sysselsatte i fiske, skogbruk og reindrift, tilhører bønder den gruppen sysselsatte som arbeider mest alene. Samtidig er det i disse primærnæringene sysselsatte utfører relativt risikofylte arbeidsoppgaver hvor maskiner og tunge kjøretøy er i bruk. Arbeidstilsynet har definert disse yrkesgruppene som høyrisikogrupper når det gjelder fysisk skade og dødsfall på jobben (Bråten, 2016).

I Norge er det Arbeidsmiljøloven som skal sikre et godt og helsefremmende arbeidsmiljø, og trygghet i ansettelsesforholdet (Lov om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv)⁹. Loven slår fast at det er arbeidsgiver som er ansvarlig for å sikre et forsvarlig arbeidsmiljø for de ansatte. Loven stiller krav om at arbeidsgiver driver et systematisk HMS-arbeid (internkontroll). Dette arbeidet skal dokumenteres i den form og det omfang som er nødvendig på bakgrunn av virksomhetens art, aktiviteter,

---

⁹ [Lov om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv. \(arbeidsmiljøloven\) - Lovdata](#)

risikoforhold og størrelse. Et godt arbeidsmiljøarbeid handler ifølge Arbeidstilsynet om å 'reducere risiko for farer og ulykker og aktivt rette søkelyset mot de positive og helsefremmende faktorene i arbeidsmiljøet'¹⁰

Bønder som har ansatte eller annen innleid hjelp i perioder på sitt gårdsbruk, vil derfor måtte forholde seg til bestemmelser i arbeidsmiljøloven.

I Norge er det Stiftelsen Norsk Mat og Kvalitetssystemet for landbruk (KSL) med sin standard for helse, miljø og sikkerhet (HMS) som utgjør bransjestandarden for forebyggende arbeid med HMS i landbruket. Forebyggende arbeid betyr at all gårdsdrift inklusive konkrete arbeidsoppgaver planlegges, organiseres, utføres og vedlikeholdes på en slik måte at man forebygger ulykker og skader på mennesker, miljø og materiell.

Arbeidstilsynet bidrar til at KSL stadig utvikles, er i henhold til gjeldende regelverk og at det fra landbrukets sin side kan følges opp. Bonden har elektronisk tilgang til KSL. Der ligger det sjekklister som bonden kan benytte for å sjekke om drifta er i henhold til regelverket, og veiledning til sjekklisene. Sjekklisene er tilpasset ulike produksjoner.

Sjekklisene, omtalt som 'sjekklis HMS', utarbeides av en faggruppe i Stiftelsen Norsk Mat. Denne faggruppen er sammensatt av representanter fra faglag, varemottakere, Norsk Landbruksrådgiving, forsikringsbransjen, NHO mat og drikke, Arbeidstilsynet og Landbruks- og matdepartementet.

Minst en gang pr år, skal bonden gå igjennom sin gårdsdrift og sjekke at all drift er i henhold til sjekklis HMS. Dette kalles hos KSL for egenrevisjon, og er viktig for at gårdsdriften er oppdatert på aktuelle krav. Gjennom egenrevisjonen blir bonden kjent med forskriftsfestet krav og forventninger fra varemottakere og andre av landbrukets aktører. Hvis bonden oppdager et avvik, har hun eller han selv ansvaret for at dette lukkes innen en frist. Fristen er basert på bondens egne vurderinger om hva som er rimelig i forhold til egen drift.

I tillegg til egenrevisjon, trekkes det hvert år ut opp mot 6000 gårdsbruk som får besøk av en ekstern revisor. Hvis det under ekstern revisjon avdekkes at drift ikke er i henhold til regelverket, settes det avvik. Bonden får da noe tid på å lukke avviket. Manglende lukking av produksjonskritisk avvik¹¹ medfører et trekk i oppgjørspisen for leverte varer.

---

¹⁰ <https://www.arbeidstilsynet.no/hms/> (lastet ned 4. desember 2022)

¹¹ Det vil kunne variere mellom ulike produksjoner hva som blir forstått som produksjonskritisk avvik.

I spørreskjemaet ble det stilt spørsmål om tiltak som bønder må gjøre på egen gård for å være i henhold til kravene som ligger i KSL, om bondens bevissthet rundt sikker håndtering, hvordan man organiserer HMS-arbeidet på gården, hvor man søker råd og veiledning, og vurdering av sin egen kompetanse om HMS.

Håndtering av arbeidsredskaper og arbeidssituasjoner

I landbruket finnes det en rekke anbefalinger og regelverk knyttet til bruk av bestemt utstyr eller ved gjennomføring av bestemte oppgaver. Blant annet sier regelverket at traktor skal være utstyrt med setebelte og typegodkjent førervern som beskytter føreren ved velt og steiling. Setebelte skal brukes under kjøring. Dette er hjemlet i forskrift om utførelse av arbeid¹². Videre finnes det flere anbefalinger om sikker håndtering av dyr, blant annet at man ikke bør være alene i arbeid med storfe.

For majoriteten av bønder, legger de fleste bønder stor vekt, eller svært stor vekt, på en sikker og trygg håndtering av arbeidsredskaper og arbeidssituasjoner. Når det gjelder traktor, svarer 23 prosent og 67 prosent henholdsvis at de legger stor vekt og svært stor vekt på trygg og riktig håndtering.

Redusert støvplage på arbeidsplassen er det som bønder i minst grad legger svært stor eller stor vekt på (henholdsvis 39 % og 26 %). Bruk av traktor og kontroll av elektrisk utstyr og anlegg er de to områdene flest bønder legger svært stor vekt på og stor vekt på (se tabell 13).

Tabell 13: Svarfordeling på spørsmålet Utfra hva du vet om hva som er trygg og riktig håndtering av arbeidsredskaper og arbeidssituasjoner på gården, hvor stor vekt legger du på å alltid følge anbefalinger og regelverk? Prosent. Åtte ulike arbeidsredskaper/arbeidssituasjoner.

	Ikke relevant	Svært lite vekt	Lite vekt	Verken eller	Stor vekt	Svært stor vekt
Bruk av traktor (n=8 947)	2 %	1 %	0,5 %	6 %	23 %	67 %
Håndtering av dyr (n=8 899)	27 %	1 %	0,5 %	5 %	15 %	52 %
Kontroll av elektrisk utstyr og anlegg (n=8 950)	3 %	1 %	0,5 %	6 %	20 %	70 %
Brannsikring (n=8 937)	2 %	0,5 %	0,5 %	5 %	18 %	75 %
Redusert støvplage på arbeidsplassen (n=8 936)	13 %	2 %	2 %	18 %	26 %	39 %

¹² https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2011-12-06-1357/KAPITTEL_3

Arbeid som kan medføre eksponering for gass* (n=8 938)	26 %	1 %	1 %	5 %	13 %	54 %
Sikring mot fall/rekkverk o.l (n=8 946)	9 %	1 %	1 %	9 %	25 %	56 %
Arbeid i skogen (n=8 946)	22 %	1 %	0,5 %	6 %	18 %	52 %

*(silo, gjødsel og kjemikalier)

Hovedgrunnen til at avvik knyttet til HMS eventuelt ikke rettes

I spørreskjemaet ble bønder bedt om å oppgi hva som er hovedgrunnen til at avvik knyttet til HMS eventuelt ikke rettes opp (spørsmål 24 i spørreskjemaet). I formuleringen av spørsmålet er det ikke definert hva et avvik er, ej heller avvikenens alvorlighetsgrad. Derfor kan vi ikke være helt sikker på hvordan respondentene tolket spørsmålet og følgelig også hva de svarte på.

Vi antar at mange som svarte på denne undersøkelsen tenkte på avvik som oppdages i forbindelse med egenrevisjonen eller ved besøk av en ekstern revisor.

Nesten 62 prosent av bøndene svarer at alle avvik blir fortløpende utbedret (se tabell 14). Av dem som svarer at ikke alle avvik blir fortløpende utbedret, er det flest som oppgir som årsak at det koster for mye å utbedre (12,54 %). Det er 8,10 prosent som svarer at avviket ikke er lukket fordi det anses som unødvendig.

Tabell 14: Svarfordeling på spørsmålet Hva er hovedgrunnen til at avvik knyttet til HMS eventuelt ikke rettes? Prosent (%) og antall

Svaralternativ	Prosent (%)	Antall
-Alle avvik er fortløpende utbedret	61,62 %	5 501
-Det koster for mye å utbedre det som mangler	12,54 %	1 119
-Ikke nødvendig å utbedre	8,10 %	723
-Arbeidet med utbedringen tar for lang tid	4,46 %	398
-Venter på fagfolk	5,67 %	506
-Annet	7,62 %	680
Totalt	100 %	8 927

Kvalitative svarene på hvorfor avvik ikke lukkes

Som vist i tabell 14, oppgir 680 bønder en annen årsak enn de svaralternativene som det var mulig å velge mellom. Disse har spesifisert dette i fritekst. I de kvalitative svarene kommer det frem at mange bønder prioriterer å utbedre etter risikovurdering og alvorlighetsgrad, og at det vurderes fortløpende hva som er viktig å utbedre når.

Det er vanlig for mange bønder at avvik som hun eller han vurderer som mindre viktig, utsettes. Avvik kan glemmes å gjøres noe med i en hektisk hverdag. Samtidig er kapasitetsbrist og tidspress noe som nevnes ofte som forklaring på at ting ikke er forbedret etter å ha fått et avvik. Sitater som «Daglig drift opptar nesten all tid» «Det er ikke nok timer i døgnet til å ...» er det flere av i materialet. Det er tydelig at meget travle hverdager bidrar til at å rette opp avvik blir nedprioritert.

Noen rapporterer også at ved bygging eller ombygging av driftsbygninger, kan det være 'naturlig' med avvik, og at avvikene vil bli rettet opp når arbeidet er avsluttet.

Sykdom hos gårdbruker blir også nevnt som årsak til at avvik ikke blir utbedret. Dette inkluderer både psykisk og fysisk helse. Det ser også ut til at økonomi spiller en viktig rolle på flere plan. De store avvikene kan være meget kostbare å utbedre.

Bønder med mindre gårdsbruk eller liten drift gir uttrykk for at HMS-kravene som stilles er for detaljerte og at alle ikke oppleves å være like relevante. Flere med mindre bruk mener at HMS-kravene er mer relevante hos de som har en større drift. Liten gårdsdrift, eller at man ser på gårdsdriften som en hobbygeskjeft, kan gjøre at man ikke føler det så viktig å utbedre. Flere av dem som kun har utegående dyr, eksempelvis villsau, opplever HMS-kravene som mindre relevant.

Noen tar selvkritikk og skriver at det er på grunn av latskap, sommel, sløvheter eller slurv. Andre gir sterkt uttrykk for at de misliker HMS-kravene, og andre igjen ergrer seg over byråkrati og papirmøller som de opplever følger med kravene. Det er ikke alltid at man er enig i at det som har blitt vurdert som et avvik, er et reelt problem, og mener «det er krav langt utover sunn fornuft». En del gir også uttrykk for at de synes avvikene er for «marginale» og basert på «teit formulering» og at det derfor ikke tas så alvorlig.

Det er også en del svar om at driften er lagt ned, at man kun leier ut jorda, eller at driftsbygninger er revet. Dette gjør at HMS-spørsmålene ikke oppleves relevant for dem.

Organisering av HMS-arbeidet på gården

I spørreskjemaet er det to spørsmål om organisering av HMS-arbeid. Det første er om hvordan bonden selv arbeider med HMS i driften (spørsmål nummer 24 i spørreskjemaet).

Et mulig svaralternativ er 'Har et eget system og følger opp selv'. Det er nesten 50 prosent som valgte dette alternativet, og 21,5 prosent svarer at de har ingen spesiell form for systematisk oppfølging fra rådgivere eller andre. Det er en relativt betydelig andel som tar regelmessig helsekontroll. Ut fra denne tabellen er det ikke mulig å vite om denne helsekontrollen er via medlemskap i NLR, HMS eller om det er helsekontroll på andre måter (se tabell 15).

Det er relativt få som svarer at de jobber med HMS ved å få regelmessig besøk av en rådgiver som kartlegger arbeidssituasjonen på gården og hjelper til med å finne løsninger (11,2 %) eller at de har en rådgiver som informerer bonden om muligheter (8,1 %). I dette spørsmålet var det flere svar mulige, og derfor kunne svarene ha sett annerledes ut hvis bonden hadde vært nødt til å velge det ene som beskriver situasjonen best.

Til slutt var det 560 bønder som svarte under 'Annet'. Her var det mulig å beskrive med egne ord hvordan man jobber med HMS i driften av gården. De kvalitative svarene viser at en god del av bøndene benytter KSL sin sjekklister, og at de har tatt eller ønsker å ta kurs. En del bruker Agrilogg og beskriver vernerunder med NLR. Det «Å bruke huet og sunn fornuft», eller «Sunt bondevett» er ofte nevnt. Flere skriver at man generelt forsøker å være forsiktig, og som en bonde uttrykker «Er pessimist i utgangspunktet og det hjelper».

Mange av svarene går ut på at man selv opplever å ha god kunnskap om HMS, eller at andre på gården har kunnskap om dette. En stor del rapporterer at de har lært om dette enten gjennom utdanning eller på jobb. Mange har jobber ved siden av gårdsdriften der HMS er inkludert i arbeidsoppgavene, noe som de så viderefører inn i gårdsdriften. I samsvar med det vi ser om hvorfor avvik ikke lukkes, så er det en del bønder som svarer at HMS er mindre relevant fordi driften er veldig liten eller at man ikke drifter gården selv.

Tabell 15: Svarfordeling på spørsmål Hvordan jobber du med HMS i driften av gården din? (Flere svar er mulig). Prosent (%). Antall bønder= 9 170

	Prosent (%)
-Jeg tar regelmessig helsekontroll	31,2 %
-Jeg får regelmessig besøk av en rådgiver som kartlegger arbeidssituasjonen min og hjelper meg med løsninger	11,2 %
-Jeg deltar på kurs	24 %
-Jeg har rådgiver som informerer meg om muligheter	8,1 %
-Har ingen spesiell form for systematisk oppfølging fra rådgiver eller andre	21,5 %
-Tar kontakt med aktuelle rådgivere ved behov	25,7 %
-Har eget system og følger opp selv	49,5 %
-Jeg synes det er vanskelig å forholde meg til HMS-kravene	10,9 %
-Annet	5,6 %

På spørsmålet om hvordan bonden organiserer HMS-arbeidet på gården (Spørsmål 26 i spørreskjemaet), ser vi samme tendens. Det er drøye 45 prosent som har alt ansvaret alene, og 36,7 prosent svarer at de går gjennom og følger opp sammen med familie.

De som bruker en rådgiver i dette arbeidet, er i mindretall (se tabell 16). Det er umulig å vite hvordan den enkelte bonden vurderte kategoriene da han eller hun svarte på undersøkelsen.

Vi vil hevde at for noen kan spørsmålsstillingen bidra til at noen svarer på hva man som bonde selv har gjort («Hvordan jobber du....» og «Hvordan organiserer du...») og ikke hvordan det blir arbeidet med HMS på gården som et system. Selv om man svarer at man har alt ansvar alene, utelukker ikke det at de får viktig hjelp fra rådgivere eller andre.

Tabell 16: Svarfordeling på spørsmålet Hvordan organiserer du HMS-arbeidet på gården? Prosent (%) og antall.

Svaralternativ	Prosent (%)	Annet
-Har alt ansvar alene	45,46 %	4 007
-Går gjennom og følger opp sammen med familie	36,70 %	3 235
-Går gjennom og samarbeider med egen ansatt på gården	4,52 %	398
-Går gjennom og samarbeider med rådgiver fra NLR-HMS	9,31 %	821
-Går gjennom og samarbeider med andre rådgivere	1,36 %	120
-Annet	2,65 %	234
Totalt	100 %	8 815

Tilgang til råd og vurdering av egen oversikt

Det er flere organisasjoner, aktører og tilbud som er en del av bønders arbeidshverdag, og som bønder kan henvende seg til og benytte seg av i sitt arbeid med HMS. Noen av organisasjonene eller aktørene har ikke som sin primære oppgave å bistå med rådgiving innenfor helse, miljø og sikkerhet. Et eksempel er varemottaker. Likevel kan de være viktig for bonden også når det gjelder HMS. I spørreskjemaet ble det stilt spørsmål om hvor man henvender seg når de skal ha råd angående sitt HMS-arbeid (spørsmål nummer 27 i spørreskjemaet).

Hvis de skal ha råd knyttet til sitt eget HMS-arbeid, er det Norsk Landbruksrådgiving-HMS og KSL de fleste svarer (41,60 prosent og 32,86 prosent). Det er viktig å merke seg at drøye 13 prosent svarer at de ikke opplever å ha et aktuelt sted for slike samtaler.

Tabell 17: Svarfordeling på spørsmålet Hvis du skal ha råd knyttet til HMS arbeidet ditt, hvor henvender du deg? (flere svar er mulig).

Antall bønder = 9 170

	Prosent (%)
Norsk Landbruksrådgiving-HMS	41,60 %
Norske Landbrukstjenester (avløsertjenesten)	7,76 %
Rådgivere knyttet til landbruksetaten i kommunen	15,28 %
Forsikringsselskap	11,28
Varemottaker (produsentveiledere e.l.)	8,92 %
Faglag	10,22 %
KSL	32,86 %
Arbeidstilsynet	5,34
Opplever ikke at jeg har et aktuelt sted for slike samtaler	13,40 %
Annet	8,04 %

Det var 737 bønder som svarte under 'Annet'-kategorien. Svært mange henvender seg til andre bønder. Gjerne i kombinasjon med «Mer erfaring», «I samme situasjon», «I nærområdet», eller «I samvirket». Andre som blir nevnt er familie, kollegaer, og noen svarer også at de søker etter informasjon på nettet – der faglitteratur og fagfolk trekkes frem. En god del rapporterer at de ikke har hatt noe behov for å søke råd om HMS-arbeidet på gården, og relativt mange skriver at man bruker «Sunn fornuft». Noen har hatt nytte av kurs de har deltatt på. Et fåtall bønder nevner Felleskjøpet, rådgivere i Tine, Pelsdyrslaget, birøkerlag, veterinær og leverandører.

Til slutt er det tre påstander i spørreskjemaet som handler om hvor god oversikt over HMS-kravene man har, om man har tilgang på god rådgiving og om man finner alle HMS-krav relevante (spørsmål 28 i spørreskjemaet).

Når det gjelder å ha god oversikt og sørge for å hele tiden ha alt i orden, er det henholdsvis 41 prosent og 36 prosent som er litt enig og helt enig i denne påstanden, og ganske få er helt uenig eller litt uenig (se tabell 18). Videre er det 38 prosent som er helt enig i påstanden om at de har tilgang til god rådgiving på HMS, og 26 prosent er litt enig. Omtrent 8 prosent er helt uenig og litt uenig (se tabell 19). Til slutt er det 74,8 prosent som er helt enig og litt enig i påstanden om at det finner alle relevante HMS-krav i KSL (se tabell 20).

Tabell 18: Svarfordeling på påstanden Jeg har god oversikt over HMS-kravene som jeg bør fylle, og jeg sørger for å hele tiden ha alt i orden. Prosent (%) og antall

Svaralternativ	Prosent (%)	Antall
-Helt uenig	2,26 %	194
-Litt uenig	4,72 %	406
-Verken/eller	14,10 %	1 213
-Litt enig	41,38	3 560
-Helt enig	35,57 %	3 060
-Ikke relevant	1,98 %	170
Totalt	100 %	8 603

Tabell 19: Svarfordeling på påstanden Jeg har tilgang på god rådgiving i HMS. Prosent (%) og antall.

Svaralternativ	Prosent (%)	Antall
-Helt uenig	3,70 %	315
-Litt uenig	4,61 %	392
-Verken/eller	21,67 %	1 844
-Litt enig	25,72 %	2 189
-Helt enig	38,18 %	3 249
-Ikke relevant	6,12 %	521
Totalt	100 %	8 603

Tabell 20: Svarfordeling på påstanden Jeg finner alle relevante HMS-krav i KSL (HMS-sjekklisten). Prosent (%) og antall

Svaralternativ	Prosent (%)	Antall
-Helt uenig	3,47 %	299
-Litt uenig	4,12 %	355
-Verken/eller	14,49 %	1 249
-Litt enig	31,43 %	2 708
-Helt enig	43,37 %	3 737
-Ikke relevant	3,12 %	269
Totalt	100 %	8 603

4.2 Bønders egne beskrivelse av ulykker

Antall ulykker og tilløp til ulykker

På spørsmålet om man har opplevd ulykke på egen gård i løpet av det siste året (spørsmål 13 i spørreskjemaet), er det 6,5 % som svarer ja (Se tabell 21). Fra undersøkelsen i 2018/2019 var andelen 5,7 %. I slike befolkningsundersøkelser er det naturlig å forvente en feilmargin. I denne sammenhengen vil ett drøyt prosentpoeng i forskjell mellom de to undersøkelsen være innenfor feilmarginen, og vi kan ikke si at omfanget av ulykker i 2022 er høyere enn i 2018/2019.

Tabell 21: Svarfordeling på spørsmålet Har du eller noen andre på gården vært utsatt for ulykke siste året? I prosent

Svaralternativ	Prosent (%)	Antall
-Ja	6,5 %	589
-Nei	93,6 %	8 548
Totalt	100 %	9 137

Videre ser man fra tabell 22 at 10,2 % av utvalget har vært situasjoner med tilløp til en eller flere ulykker siste år.

Tabell 22: Svarfordeling på spørsmålet Har det vært situasjoner på gården der det har vært tilløp til ulykke siste året? I prosent

Svaralternativ	Prosent (%)	Antall
-Ja, kun en gang	5,4 %	495
-Ja, flere ganger	4,8 %	440
-Nei	89,7 %	8 178
Totalt	100 %	9 113

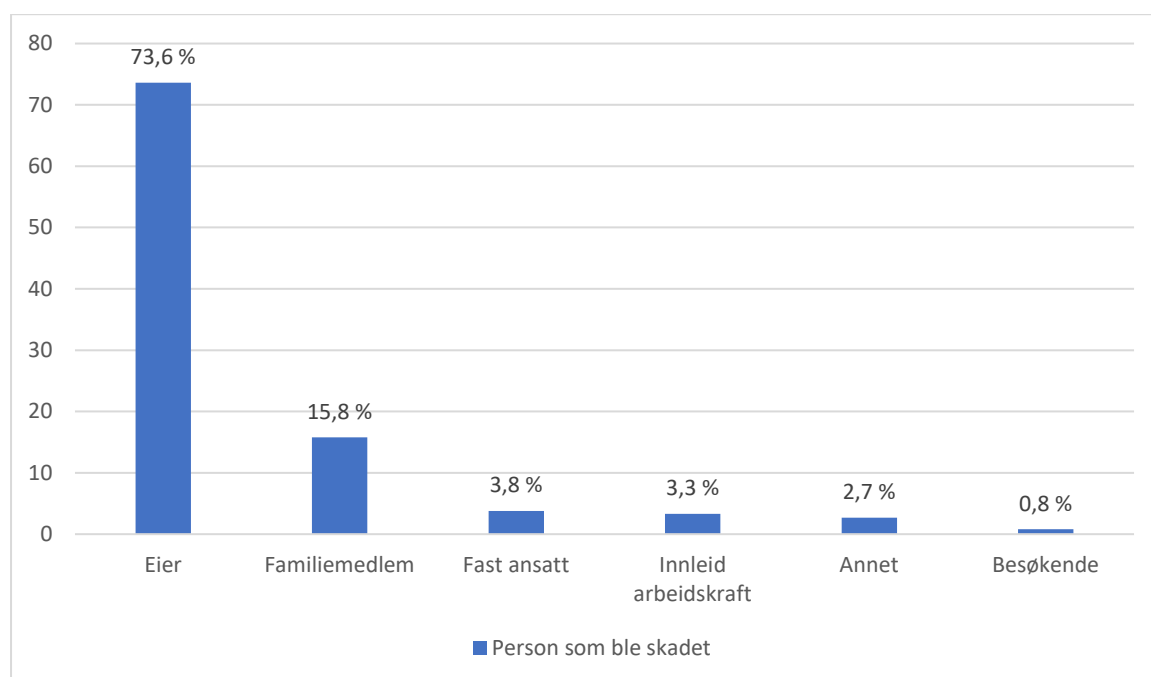
I undersøkelsen Ruralis gjennomførte i 2012 om ulykker i landbruket, fant man at 7 % av norske bønder utsettes for en ulykke med personskade hvert år, og 5 % oppgir at andre enn dem selv hadde vært utsatt for en ulykke med personskade siste år. Samme undersøkelse fant også at 17 % hadde opplevd en nestenulykke på egen gård i løpet av et år (Follo med flere, 2017).

Follo med flere (2017) beskriver tall om ulykker i landbruket som 'minimumstall'. Når man skal rapportere om ulykker i et spørreskjema, hevde forfatterne at det er fort gjort å glemme hendelser. Derfor er det rimelig å anta at andelen bønder som har opplevd ulykke på egen gård, eller tilløp til ulykke, i realiteten er høyere enn hva som kommer frem i denne undersøkelsen.

Hvem ble skadet?

På spørsmålet om hvem som ble skadet (spørsmål 14 i spørreskjemaet), er det i stor grad eier selv som blir skadet (figur 1). I knappe 16 % av tilfellene er det et familiemedlem som blir skadet, og drøye 7 prosent av skadene er hos annen arbeidskraft (fast ansatt og innleid arbeidskraft). Det er ikke uventet at familiemedlemmer står for en betydelig andel av ulykkene, da de ofte deltar i arbeidsoppgaver på gårdsbruket (Storstad, Holte og Aas, 2013).

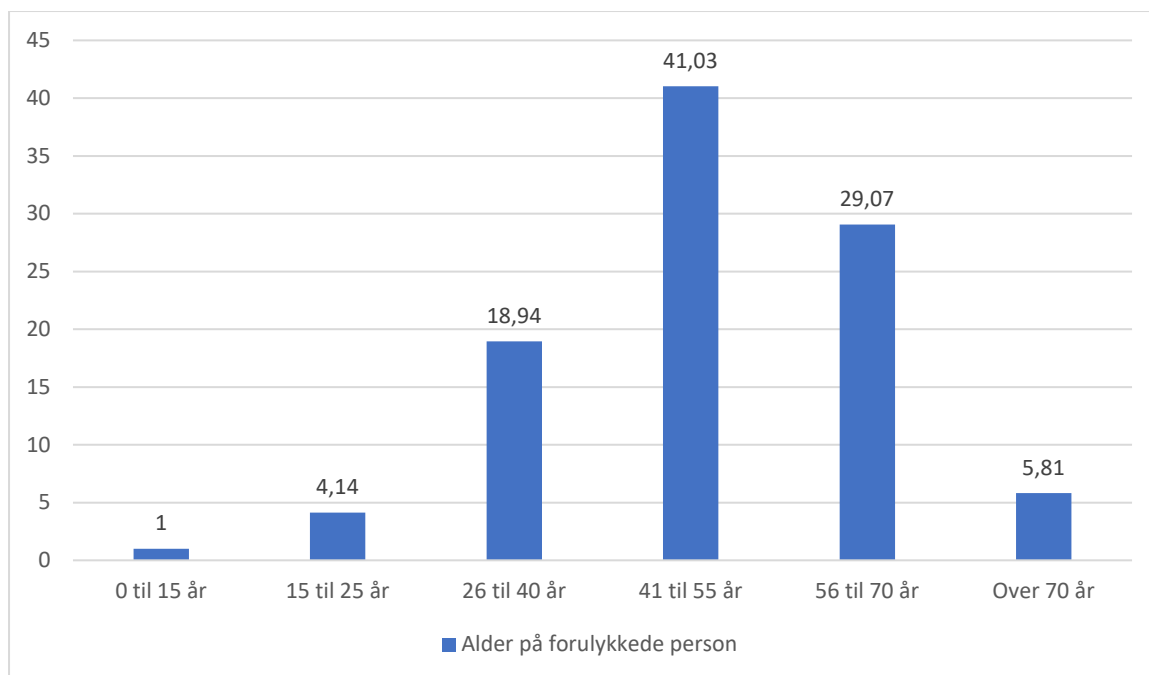
Det er 16 personer som velger å svare mer utdypede på kategorien 'Annet'. Tre bønder skriver medlem i samdrift, og to skriver henholdsvis elev og praktikant. En bonde skriver at det er vanskelig å svare på, ettersom det har vært flere hendelser på gården siste år.

Figur 1: Fordeling på svar på spørsmålet Hvem ble skadet? Prosent (%). Antallet bønder som svarte = 602

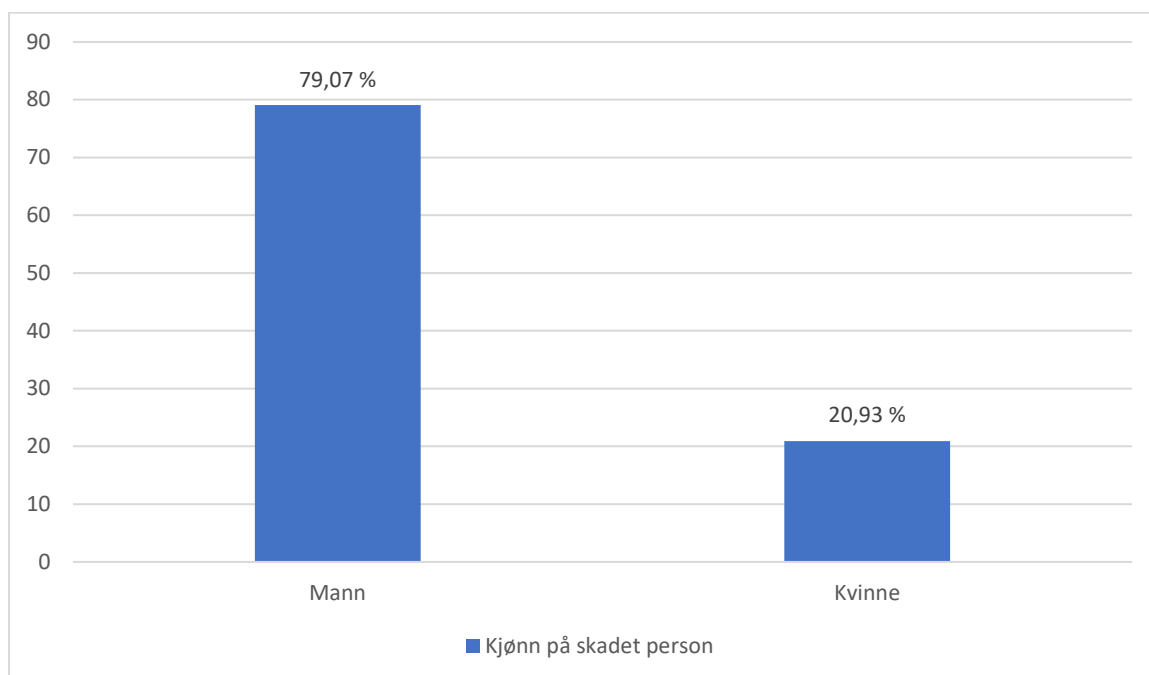
Det ble også spurt om alder på den som ble utsatt for ulykken (spørsmål nummer 15 i spørreskjemaet).

Angående alder på de som ble utsatt for ulykken, er det flest i aldersgruppen mellom 41 og 55 år (41,03 %). Det skyldes nok at det er i denne aldersgruppen det er registrert flest bønder. Det er også noen skader hos personer under 15 år (se figur 2).

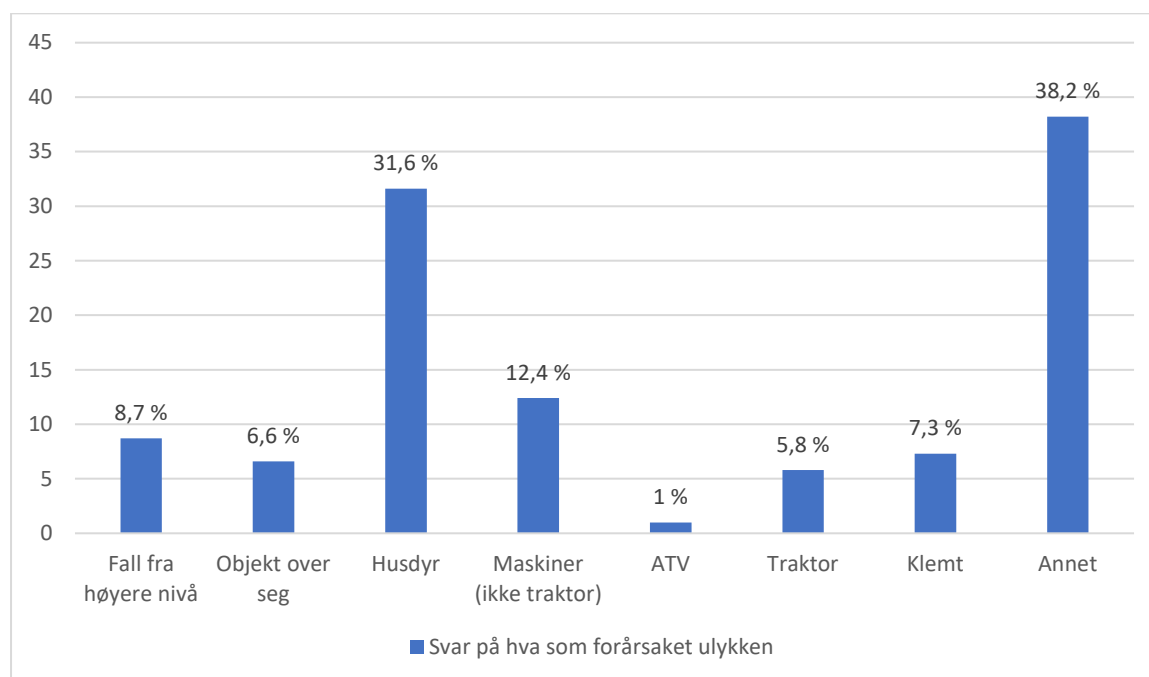
Figur 2: Fordeling på svar på spørsmålet *Hvor gammel er den som ble utsatt for ulykken?* Prosent (%). Antallet bønder = 602

Videre fant vi at drøye 79 prosent av de skadde er menn, og 20,93 prosent er kvinner. Som påpekt av en bonde i spørreundersøkelsen, er dette vanskelig å svare på hvis det har vært flere ulykker med personskade siste år.

Figur 3: Svarfordeling på spørsmålet *Hvem ble skadet?* I prosent. Antall bønder som svarte= 602

Hva forårsaket ulykken?

Figur 4: Svarfordeling på spørsmålet Hva forårsaket ulykken? (flere svar mulig) Antall bønder som svarte = 589

På spørsmålet om hva forårsaket ulykken (spørsmål nummer 17 i spørreskjemaet), var det 31,6 % som svarer husdyr. Dette samsvarer også med funnene i Storstad, Holte og Aas (2013). De fant at 26 % av nestenulykkene og 38 % av ulykkene skjer ifølge bonden selv i forbindelse med flytting av dyr. Det er bare 5,8 % som oppgir at traktor forårsaket ulykken.

Kvalitative beskrivelser av årsaker til ulykker

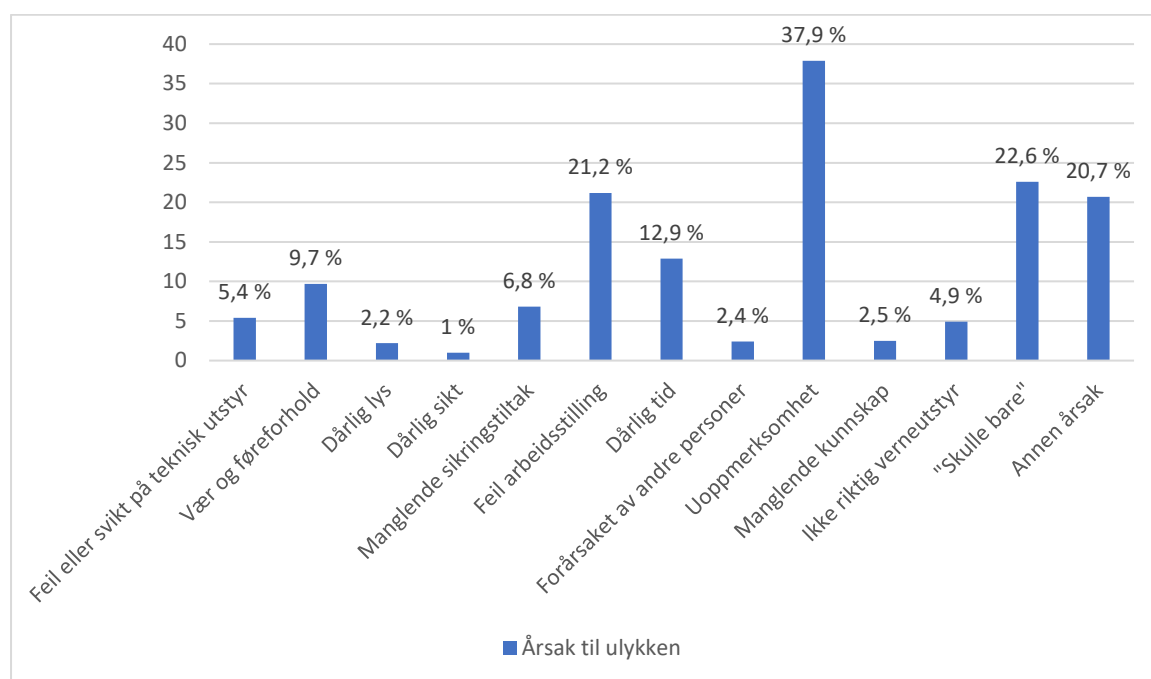
På spørsmål 17 var det mulig å beskrive med egne ord hva man mener forårsaket ulykken.

Det var 225 (38,2 %) bønder som svarte under 'Annet'. Av de kvalitative svarene ser vi at fall ofte går igjen som en årsak til at man blir skadet. Fallene skjer både i forbindelse med uteaktiviteter i terreng, og innendørs eller i tilknytning til bygninger som fall fra stiger, høyloft og gjennom luker.

Mange rapporterer at de har sklidd på glatt underlag, og at det har ført til skader. Glatt underlag finnes både innen- og utendørs. Snubling er en annen vanlig årsak til ulykker. Å få klemskader skjer også ofte. Det skjer gjerne i forbindelse med håndtering av tunge materialer og maskiner, og ved håndtering av større dyr.

Høy belastning som fører til både akutte ryggskader som prolaps, avslitte sener og slitasjeskader blir nevnt av flere. Det er mange tunge maskiner, materialer og dyr som skal håndteres og bonden tar gjerne i litt ekstra ved løft, noe som fører blant annet til slike skader, spesielt når det blir gjentakende tunge løft. Det rapporteres også om ganske dramatiske ulykker i forbindelse med skogsarbeid. Blant annet å bli truffet av veltende trær.

Det skjer en god del ulykker med alvorlige kutt og skader ved håndtering av avanserte verktøy som motorsag og vedkløyver, samt enklere verktøy som kniv, øks og høygaffel.

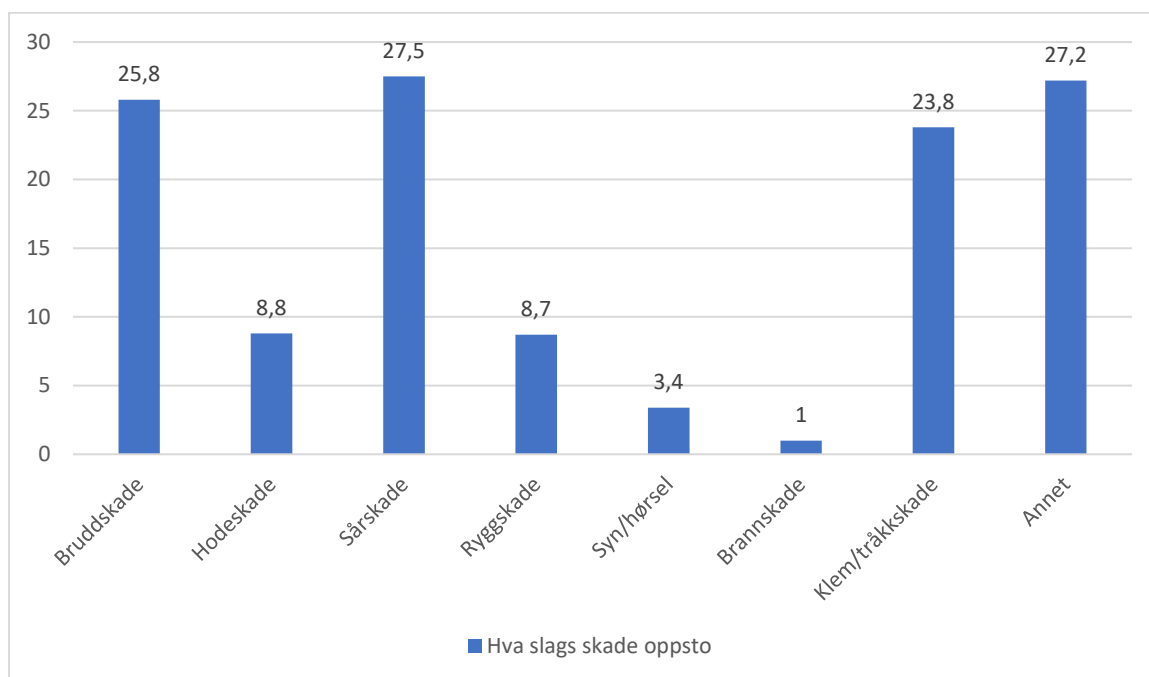

Figur 5: Svarfordeling på spørsmålet Hva mener du var årsaken til hendelsen skjedde? (Flere svar mulig). I prosent. Antall bønder som svarte = 589

For bondens egen vurdering av årsak til ulykken (spørsmål 18 i spørreskjemaet), er det årsaker som kan knyttes til menneskelige feil som dominerer. Det er 37,9 prosent som svarer uoppmerksomhet, 22,6 prosent svarer 'Skulle bare', og 21,2 prosent svarer feil arbeidsstilling (se figur 5). Dette samsvarer med undersøkelsene fra 2012 (Storstad, Holte og Aas, 2013)

Hva slags skade oppsto?

Bøndene ble også bedt om å oppgi hvilken skade som oppsto (Spørsmål 19 i spørreskjemaet). Som fremstilt i figur 6, var det bruddskade (26 %), sårskade (28 %) og klem/tråkkskade (24 %) mest vanlig. Det var videre 27 % av bøndene som svarte 'annet'.

Figur 6: Svarfordeling på spørsmålet Hva slags skade oppsto? (flere svar mulig). Antall bønder som svarte=589

Kvalitative svar om hvordan hva slags skade som oppsto

Av de som svarte, var det 27 % som oppga 'Annet' og da valgte å skrive mer utdypende. Som fremstilt i ordskyen (figur 7), var det mange andre skader som også ble nevnt. Blant de kvalitative svarene ser man at det er skulderskader og slagsskader som dominerer.

Det er flere respondenter som rapporterer om skade i forbindelse med håndtering av dyr, blant annet at de blir skallet ned, sparket til eller nedrent av større dyr. Men også mindre dyr kan forårsake skade, det blir rapportert om biestikk og at man har blitt hakket i øye av en høne. Psykiske skader blir også nevnt av flere.

Langvarige konsekvenser etter ulykken

Et viktig spørsmål i undersøkelsen er om ulykken har ført til varige men (spørsmål 20 i spørreskjemaet). Av de som har opplevd en ulykke på egen gård, er det 16 % som svarer at ulykken har ført til varige men, og nesten 22 % svarer at de ikke vet om ulykken vil føre til varige men.

I utvalget på 9 170 bønder er det altså 90 bønder som svarer at ulykken siste år har ført til varige men. Hvis utgangspunkt er at det er bonden som blir skadet i knappe 74 prosent av skadetilfellene (se figur 1), er det 66 bønder som får varige men. Hvis vi regner dette om til populasjonstall, tilsvarer det cirka 240 bønder *årlig*. Dette et høyt tall som innebærer et reelt frafall av arbeidskraft og arbeidsevne i landbruket.

Tabell 23: svarfordeling på spørsmålet Har ulykken ført til varige men? Prosent (%) og antall.

Svaralternativ	Prosent (%)	Antall
-Ja	16,47 %	90
-Nei	61,75 %	360
-Vet ikke	21,78 %	127
Totalt	100 %	583

Kvalitative svar på hvilke plager den skadde har fått i etterkant

I tillegg til om man har fått varige mén eller ikke, så er det et åpent spørsmål om hvilke plager den skadde har i etterkant av ulykken (spørsmål 21 i spørreskjemaet). Det er 203 bønder som har svart her. Det er tydelig at en stor del av dem som har hatt ulykke med personskaide på egen gård, opplever selv eller skriver om andre som har plager som vil påvirke livssituasjonen fremover, og for mange for alltid. Sitater som «Den skadede hånden kan ikke brukes mer», «Fantomsmarter etter amputert finger», «Hodepine og konsentrasjonsvansker», «Varige syns-skader», «Kommer ikke tilbake», «Dårligere lungekapasitet, arrdannelse...», «Vanskelig for å gå», «Nedsatt hørsel» finnes det flere av i det kvalitative materialet.

Langvarige smerter etter ulykkene forekommer ofte. Det kan være smerter i en utsatt kroppsdel, og smerter flere steder i kroppen som har ført til nedsatt førlighet, redusert kraft og psykiske utfordringer. Langsiktige nerveskader følger ofte en alvorlig skade,

og for eksempel det å «Miste grepet i den ene hånden» kan gjøre livet som bonde vanskelig.

Det blir også rapportert om at konsekvensene etter en ulykke har ført til dårligere økonomi for gårdsdriften, noe som igjen fører til store psykiske belastninger som usikkerhet, stress og mental uhelse.

Hva skjedde da det var tilløp til ulykke?

Som en del av spørsmål 22 i spørreskjemaet om det hadde vært tilløp til ulykke siste året, ble alle bedt om å skrive i fritekst hva som skjedde. Det var 546 bønder som valgte å beskrive nærmere hva som skjedde.

Selv om det stilles spørsmål om tilløp til ulykker, beskriver flere bønder hendelser som kan betegnes som ulykker. Det er tydelig at hendelsene, både ulykker og tilløp til ulykker, i stor grad skjer ved håndtering av dyr, og ofte i håndtering av storfe. Det kan være både inne i fjøset og ute på beite. Mange av ulykkene skjer når man skal flytte på dyrene, og når dyrene blir irritert eller er oppskremt. Men det kan også skje ved mer ordinære aktiviteter som melking. Å bli utsatt for sparring, stanging og klemskader i forbindelser med håndtering av melkeku nevnes ofte.

Av de kvalitative svarene ser vi at det skjer en god del ulykker og tilløp til ulykker med traktor. Traktorvelt, traktor på avveie (der traktoren ruller på egen hånd), sviktende bremses og hendelser der man opplever å skli ukontrollert med traktor blir beskrevet av flere. Det skjer også en del ulykker og tilløp til i forbindelse med arbeid med minilastere og hjullastere. Blant annet er det noen som rapporterer at de har veltet med disse.

Det skjer en god del ulykker ved lasting og lossing av materialer, både på grunn av menneskelige feil og fordi arbeidsredskap ikke fungerer bra nok. Flere rapporterer om ulykker som skjer fordi verktøy eller materialer svikter under håndteringen. Ting som nevnes er at «Vire røk på vinsjen», «Luftslange som ble revet av», «Lokk som klappet igjen», «Kniv til halmkutter som røk», «Hydraulikslange som røk», «Dragøyet på tilhenger røk», «Hydrant til vanningsanlegg sprengte».

Skogsarbeid og trefelling er også forbundet med ulykker og tilløp til ulykker. I likhet med hva som kommer frem under bønders beskrivelser av ulykker, er det et stort antall tilløp til ulykker som skjer i forbindelse med at det er glatt og man sklir på underlaget.

Bondens egen vurdering om inntak av medisiner og rusmidler kan ha en medvirkende årsak til ulykker og skader

Som en del av tematikken medisinbruk og avhengighet, ble det stilt spørsmål om ulykker og skader. Det første i hvilken grad den enkelte bonden opplever at bruk av alkohol eller andre rusmidler er en medvirkende årsak til ulykker i landbruket.

Som vist i tabell 24, er det faktisk en god del bønder som til en viss grad (noen, stor og svært stor grad) har inntrykk av at bruk av alkohol eller andre rusmidler er medvirkende årsak til ulykker i landbruket (23,2 %). Spørsmålet er generelt og er ikke knyttet til bondens egen situasjon. Det er ifølge en Sirusrapport fra 2010 lite kunnskap om omfanget av ulykker i norsk arbeidsliv som kan skyldes inntak av alkohol. Likevel hevder forfatterne at 'alkohol forårsaker en relativt liten andel av arbeidsulykkene i Norge' (Storvoll med forfattere, 2020: side 68).

Ifølge våre funn er det grunn til å tro at bruk av alkohol kan være en medvirkende årsak til noen ulykker i landbruket. Det trenger ikke bety at ulykker på grunn av alkohol er et større problem i landbruket enn for andre grupper i samfunnet. Hvis en bonde inntar alkohol på fritiden og det skjer en ulykke, kan det bli forstått som en ulykke i landbruket, selv om det ikke skjedde i forbindelse med utførelse av konkrete arbeidsoppgaver.

Tabell 24: Svarfordeling på spørsmålet I hvilken grad har du inntrykk av at bruk av alkohol eller andre rusmidler er medvirkende årsak til ulykker (både med og uten personskade) i landbruket? Prosent (%) og antall.

Svaralternativ	Prosent (%)	Antall
-I svært stor grad	3,51 %	297
-I stor grad	4,26 %	361
-I noen grad	15,43 %	1 306
-I liten grad	31,86 %	2 697
-I svært liten grad	44,94 %	3 804
Totalt	100 %	8 465

Tabell 25: Svarfordeling på spørsmålet Har du noen gang blitt skadet som følge av at du har vært påvirket av medisiner? Prosent (%) og antall.

Svaralternativ	Prosent (%)	Antall
-Nei	99,65 %	8 547
-Ja	0,15	13
-Vet ikke	0,20	17
Totalt	100 %	8 557

For medisiner, svarer de aller fleste (99,65 %) nei på spørsmålet om de noen ganger har blitt skadet som følge av at man har vært påvirket av medisiner. Det er bare 13 bønder ut av 8 557 som svarer ja på spørsmålet (0,15 %).

Fra annen forskning vet man at medisinbruk i noen tilfeller kan knyttes til ulykker i trafikken (Engeland med kollegaer, 2009), og det er lite kunnskap om sammenhengen mellom medisinbruk og ulykker i landbruket.

Tabell 26: Svarfordeling på spørsmålet Har du noen gang blitt skadet som følge av at du har vært påvirket av rusmidler? Prosent (%) og antall.

Svaralternativ	Prosent (%)	Antall
-Nei	98,68	8 468
-Ja	1,03 %	88
-Vet ikke	0,29	25
Totalt	100 %	8 581

Til slutt er det 1 % som svarer at man har blitt skadet som følge av at man har vært påvirket av rusmidler. De aller fleste (98,68 %) svarer nei på det spørsmålet (se tabell 26).

4.3 Beregning av risiko for at en ulykke kan skje på gården

I logistisk regresjon er hensikten å analysere hvordan flere variabler kan forklare sannsynligheten for at det har skjedd en ulykke på gården siste år. Den avhengige variabelen består av to verdier. Disse er ulykke (1) og ingen ulykke siste år (0). De variablene som blir tatt med for å forklare sannsynlighet er uavhengige variabler. De uavhengige variablene sin assosiasjon eller statistiske effekt på den avhengige, vil være kontrollert for effekten av de andre uavhengige variablene i samme modell. De variablene med en koeffisient som har et signifikansnivå på 0,050 eller lavere, betyr at disse har en signifikant effekt på avhengig variabel. Det vil si at vi antar at sammenhengen eller effekten er reell og ikke skyldes en tilfeldig variasjon.

I den logistiske regresjonsmodellen har vi flere kategorier av variabler. For det første har vi det man kaller demografiske variabler. Det vil si kjønn, alder og utdanning. Den andre kategorien er variabler som handler om produksjonen. Dette er hva man oppgir som viktigste produksjon på gården og areal i drift. Til slutt har vi med to variabler som handler om forebyggende HMS-tiltak. Dette er konkretisert til om man lukker avvik knyttet til HMS fortløpende og hva som eventuelt er årsaken til at man ikke gjør det, og hvordan man organiserer HMS-arbeidet på gården.

Tabell 27: Logistisk regresjon. Avhengig variabel er om man har hatt en ulykke på gården eller ikke, siste år. Koeffisient, standardfeil, signifikansnivå (Sign.nivå) og konfidensintervall (Antall bønder = 8 765).

Variabel	Koeffisient	Standardfeil	Sign.nivå	Konfidensintervall
-Kvinne (Mann#)	.230	.116	0,047	(.003-.457)
Alder (under 40 år#)				
-40 til 49 år	.129	.142	0,365	(-.150-.407)
-50 til 59 år	.014	.137	0,920	(-.255-.283)
-60 år eller eldre	-.093	.151	0,540	(-.389-.204)
Utdanning (Ikke landbruk#)				
-Ja, på videregående skole	.314	.108	0,004	(.102-.527)
-Ja, på universitet/høgskole	.668	.140	0,000	(.393-.943)
-Annen høyere utdanning	.462	.165	0,005	(.138-.786)
Produksjon (melk#)				
-Storfe kjøttproduksjon	-.115	.136	0,397	(-.381-.151)
-Småfe kjøttproduksjon	-.604	.143	0,000	(-.885-.323)
-Korn	-1,217	.165	0,000	(-1.542-.894)
-Grønnsaker	-.855	.250	0,001	(-1.344-.366)
-Skog	-.901	.313	0,004	(-1.515-.288)
-Svin	-.053	.231	0,820	(-.506-.400)
-Fjærfe	-.948	.372	0,011	(-1.677-.219)
-Annen produksjon	-.703	.195	0,000	(-1.677-.219)
Areal i drift (Over 500 dekar#)				
-251 til 500 dekar	-.301	.134	0,025	(-.566-.038)
-101 til 250 dekar	-.438	.134	0,001	(-.699-.177)
-51 til 100 dekar	-.479	.171	0,005	(-.815-.143)
-Mindre enn 50 dekar	-.612	.192	0,001	(-.990-.235)
Avvik (alle fortløpende utbedret#)				
-Det koster for mye	.624	.127	0,000	(.375-.873)
-Ikke nødvendig å utbedre	.346	.177	0,050	(.000-.692)
-Tar for lang tid	.688	.185	0,000	(.325-1.0513)
-Venter på fagfolk	.346	.177	0,050	(.000-.693)
-Annet	.688	.152	0,000	(.390-.986)
HMS på gården (Ansvaret alene#)				
-Går gjennom og følger opp sammen med familie	-.029	.107	0,786	(-.240-.181)
-Går gjennom og samarbeider med egen ansatt	.421	.185	0,023	(.059-.783)
-Går igjennom og samarbeider med rådgiver fra NLR-HMS	.160	.147	0,275	(-.127-.448)
-Går gjennom og samarbeider med andre rådgivere	.807	.280	0,004	(.259-1.356)
-Annet	.042	.279	0,880	(-.503-.587)

*Spørsmålet ble stilt på følgende måte: Har du fullført landbruksfaglig utdanning på videregående skole, høgskole, universitet eller tilsvarende nivå? Denne gruppa svarte nei på dette spørsmålet. #Referansekategori Forklart varians på avhengig variabel er 6,3 % (Pseudo R2 = 0.0631. Tall som er satt i fet skrift, er signifikante verdier.

Ut fra analysen vi har gjort, finner vi at kvinner har en høyere sannsynlighet for å oppleve ulykke på sin egen gård, sammenlignet med menn (koeffisienten er .230),

mens det er ingen forskjell mellom de ulike aldersgruppene. Når det gjelder utdanning, er det en forskjell i sannsynlighet for å oppleve en ulykke på gården siste år.

Bønder som svarer at de ikke har fullført landbruksfaglig utdanning på videregående skole, høyskole, universitet eller tilsvarende nivå, har en lavere sannsynlighet for å oppleve ulykke på egen gård, sammenlignet med de tre andre utdanningsnivåene. Det vil si at bønder med et av disse utdanningsnivåene har en større sannsynlighet for ulykke på egen gård, sammenlignet med de som har ingen utdanning. Det er vanskelig for oss å vite hva som er årsaken til et slikt funn. Det kan være ulikt mellom utdanningsgrupper hva man husker av ulykker siste år, og det kan være ulikt hva man ønsker å rapportere. Videre kan det være bakenforliggende variabler som vi ikke har med i våre analyser, som kan være årsaken til at vi får denne forskjellen i sannsynlighet mellom ulike utdanningsgrupper.

Vi hadde to sentrale variabler som beskriver gården. Disse er *viktigste produksjon og areal i drift*. For produksjoner, ser vi at småfé kjøttproduksjon, korn, grønnsaker, skog, fjærfé og annen produksjon har alle en signifikant lavere sannsynlighet for ulykke på egen gård, sammenlignet med de som driver med melk. Det er ingen forskjell i ulykkesrisiko mellom de som driver med melk, storfé kjøttproduksjon og svin. For areal i drift, finner vi at risikoen for ulykke siste år er høyere hos de som har mer enn 500 dekar i drift, sammenlignet med de andre kategoriene med areal i drift.

Til slutt har vi to variabler som handler om hvordan bonden jobber forebyggende med helse, miljø og sikkerhet på egen gård. Det første spørsmålet var om hvordan man *organiserer HMS-arbeidet på gården*. Når alt ansvaret alene er referansekategori, finner vi at bønder som svarer at de går gjennom og samarbeider med egen ansatt på gården (koeffisienten er .421), og de som svarer at de går gjennom og samarbeider med andre rådgivere (koeffisienten er .807), har en signifikant høyere sannsynlighet for ulykke på egen gård, sammenlignet med de som svarer at de har alt ansvaret alene.

Sammenlignet med de som har ansvaret helt alene, er det ingen lavere sannsynlighet for en ulykke blant bønder som svarer at de går gjennom og samarbeider med rådgiver fra NLR-HMS.

Den andre spørsmålet handler om *Hovedgrunnen til at avvik knyttet til HMS eventuelt ikke rettes*. Sammenlignet med dem som svarer at alle avvik er forløpende utbedret, er det hos alle de andre en høyere sannsynlighet for at det har skjedd en ulykke på gården siste år. Størst er forskjellen hos dem som svarer at de ikke har lukket avviket fordi det koster for mye (koeffisienten er .624), og dem som svarer at det tar for lang tid (koeffisient er .688).

4.4 Bondens arbeid med brannverntiltak på egen gård

Det er forskjellige regelverk bonden må forholde seg til når det kommer til brannvern på gården. I hovedsak er lovverket hjemlet i Brann- og eksplosjonsloven (LOV-2002-06-14-20: Lov om vern mot brann, eksplosjon og ulykker med farlig stoff og om brannvesenets redningsoppgaver). Den store forskjellen ligger i om man har husdyr eller ikke. På gårder med husdyr vil forskrift om hold av de forskjellige dyreartene eller Teknisk byggforskrift være avgjørende for når det er pålegg om brannalarm.

Brannalarm

I landbruket fikk bruk med husdyr krav om brannalarm i perioden 2004 – 2007 avhengig av dyreslag. Kravet ble da forankret i de aktuelle holdforskriftene for ulike dyreslag¹³. I tillegg til kravene gjennom holdforskriftene så kom teknisk byggforskrift i 2010 (TEK 10, videreført i TEK 17) med krav til landbruksbygg med husdyrhold¹⁴. I TEK 17 beskrives landbruksbygg med husdyr til å tilhøre risikoklasse 2, og bygg i risikoklasse 2 skal ha brannalarm. Alle typer bygg deles inn etter brannrisiko der klasse 1 er bygg med liten risiko for liv og verdier og klasse 6 er bygg med stor risiko for tap av liv og verdier. For husdyrbygg er det her ingen begrensning på antall dyr som oppholder seg i bygget, slik det er i holdforskriftene.

I praksis betyr dette at foretak med husdyr vil ha flere aktuelle forskrifter å forholde seg til ut fra dyreslag som befinner seg i huset, i tillegg til at byggeår også vil avgjøre om det er krav til brannalarm. Holdforskriftene har i tillegg en passus som viser til at alarm kan sløyfes når det er åpenbart unødvendig. Definisjonen av *åpenbart unødvendig* gir rom for tolking og er grunnlag for en del spørsmål.

Landbruksbygg uten husdyr er plassert i risikoklasse 1 og har ikke krav om brannalarm i henhold til forskrifter.

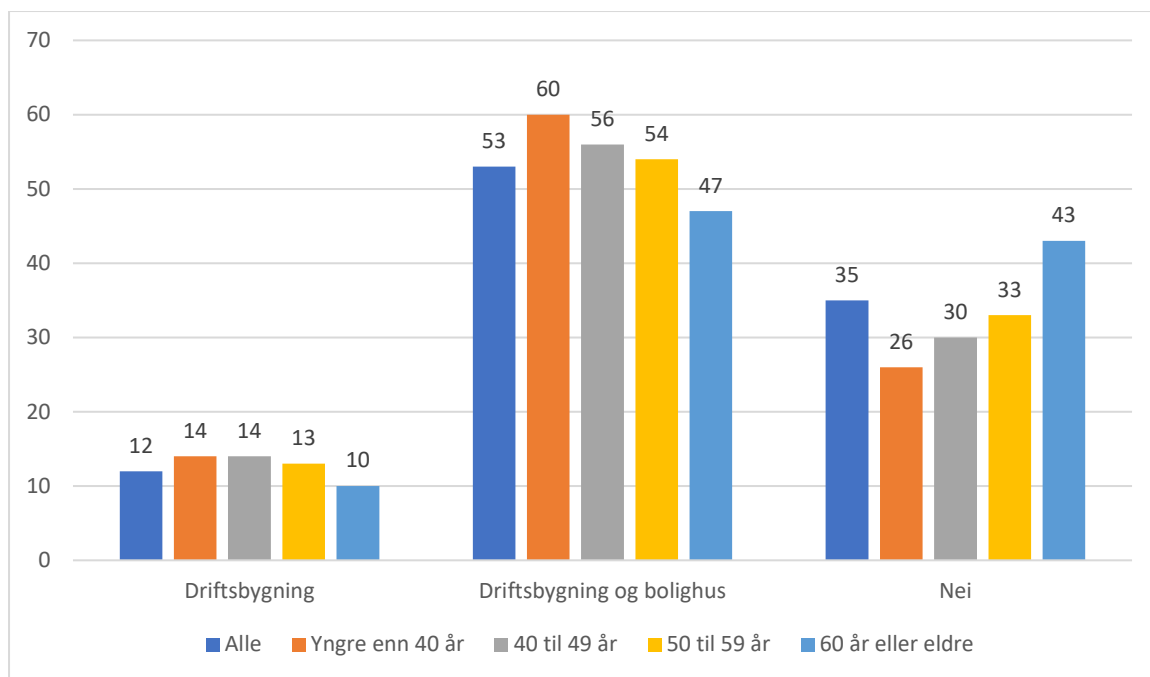
Forsikringselskapene har utarbeidet sine sikkerhetsforskrifter som kan gå lengre i sine krav til hvilke bygg som skal ha brannalarm. Dette vil i tilfelle omhandle bygg med økt brannrisiko (for eksempel varmlufts korntørke) eller stor forsikringsverdi. Her vil det være forskjellige regler fra selskap til selskap.

---

¹³Hjemmel i lov 19. juni 2009 nr. 97 om dyrevelferd (§6, §7, §8, §9, §23, §24 og §38, og lov 19. desember 2003 nr. 124 om matproduksjon og mattrygghet mv. (matloven) (§ 19, jf. delegeringsvedtak 19. desember 2003 nr. 1790)

¹⁴ Hjemmel i lov 27. juni 2008 nr. 71 om planlegging og byggesaksbehandling (plan- og bygningsloven) (§11-1, §12-1, §21-2, §21-10, §23-8, §27-6, §28-1, §28-6, §28-7, §28-8, §29-3, §29-4, §29-5, §29-6, §29-7, §29-8, §29-9, §29-10, §30-1, §30-2, §30-3, §30-4, §30-5, §30-6, §31-2), og lov 16. juni 1994 nr. 20 om tekniske kontrollorgan (§ 7) og lov 19. juni 2009 nr. 100 om forvaltning av naturens mangfold (naturmangfoldloven).

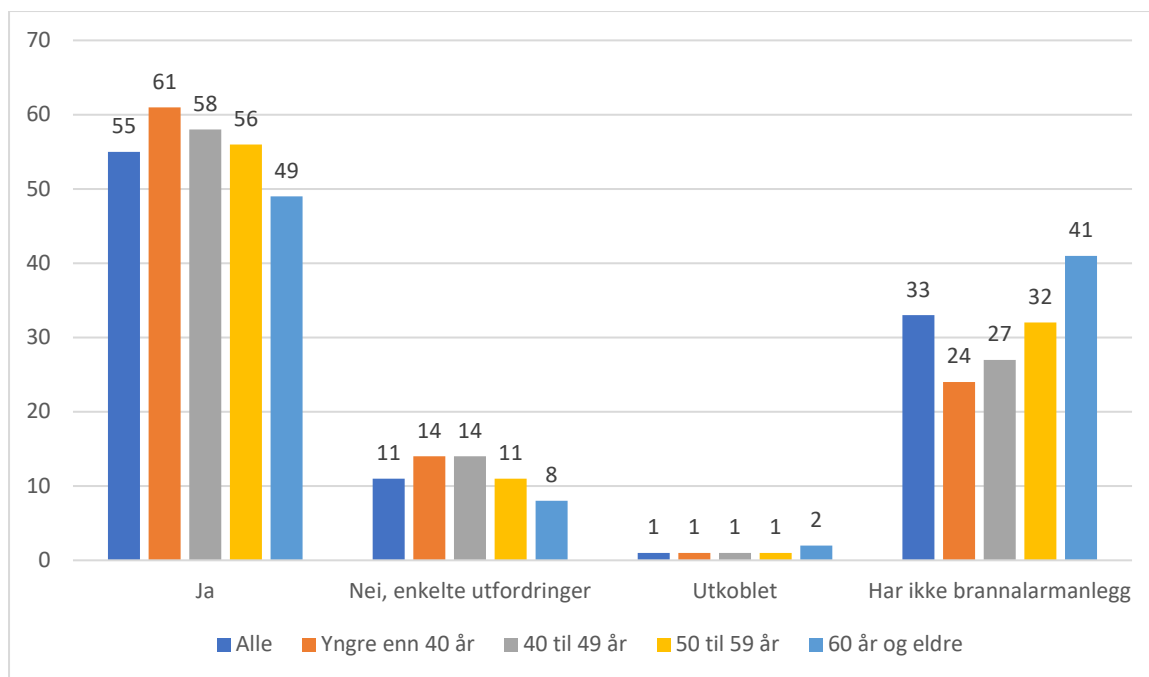

Figur 8: Svarfordeling på spørsmålet Er det brannalarmanlegg på gården? Antall bønder= 2 797. Alle, og ulike aldersgrupper av bønder. I prosent.

For alle bønder som deltok, svarer over halvparten (53 %) at de har brannalarmanlegg i både driftsbygning og bolighus, og 12 % har brannalarmanlegg i driftsbygning (spørsmål 29 i spørreskjemaet).

Sammenligner vi ulike aldersgrupper, er det blant de aller yngste flest som svarer at de har brannalarmanlegg i både driftsbygning og bolighus (60 %), mens det er 47 prosent blant de eldste som har dette. Det er 33 prosent som svarer at de ikke har et brannalarmanlegg, og denne andelen er høyest hos de eldste i utvalget.

Figur 9: Svarfordeling på spørsmålet Fungerer brannalarmanlegget tilfredsstillende? Antall bønder= 8 661. Alle og andelen innen ulike aldersgrupper. I prosent

Videre er det spørsmål om brannalarmanlegget fungerer tilfredsstillende (spørsmål 30 i spørreskjemaet). Majoriteten av bønder svarer ja på spørsmålet om brannalarmanlegget fungerer tilfredsstillende (på tvers av aldersgrupper er denne andelen 55 %), og 11 prosent svarer at det er enkelte utfordringer.

Kvalitative svar på hvilke utfordringer man opplever med brannalarmanlegget

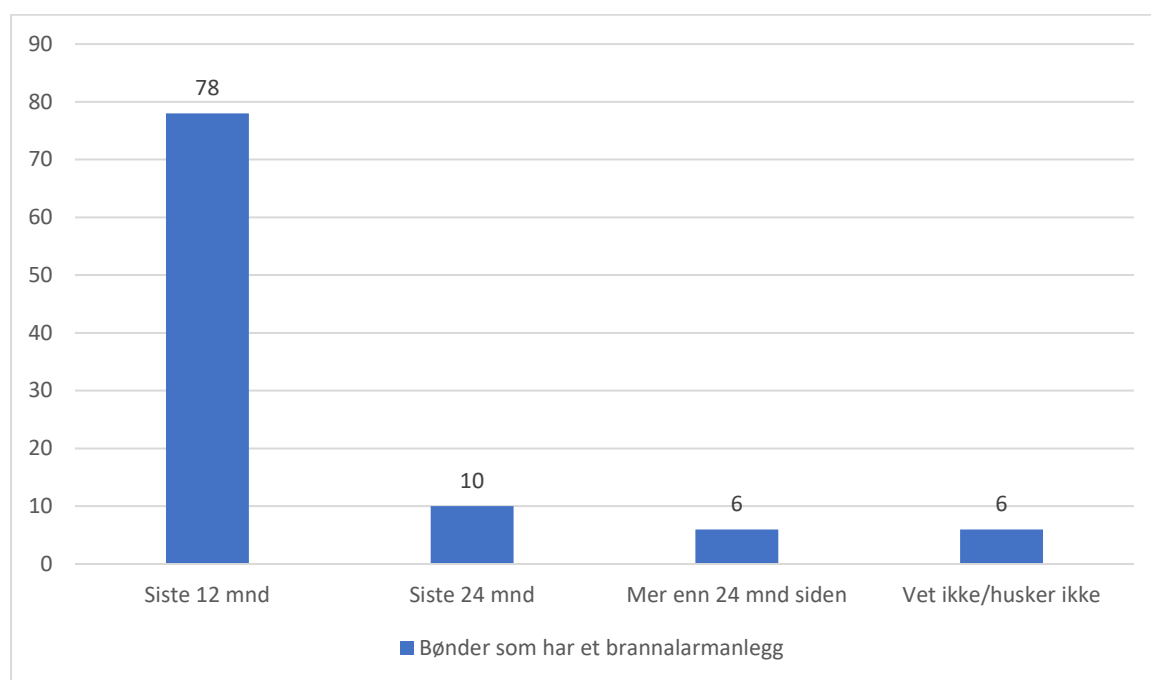
Videre i spørreundersøkelsen ble det stilt følgende spørsmål: *Hvilke utfordringer opplever du med brannalarmanlegget?* (spørsmål 31 i spørreskjemaet). Det var 855 bønder som svarte. Det er tydelig at de alle største utfordringene er knyttet til feilmelding og/eller at det er falsk alarm.

Konkret handler det om at brannalarmen er ustabil og «Uler i tide og utide». Brannalarmene rapporteres å kunne være overfølsomme overfor blant annet værforandringer, fuktighet, torden og støv. En god del av respondentene gir uttrykk for sterk irritasjon over at brannalarmen utløses ofte uten grunn, ikke minst når dette skjer på nettene. Dette oppgis å føre til både stress og dårlig nattesøvn. Når en brannalarm utløses, må jo bonden alltid finne ut hva som er årsaken.

Bøndene erfarer også at batteriene tilknyttet brannalarmanlegget kan ha uforholdsmessig kort levetid. Videre kan en god del av feilmeldingene være vanskelig å finne ut av. Blant utfordringene blir dårlig nettilgang og ustabil mobilnett nevnt, og at trådløse systemer kan være vanskelig å få til å fungere best mulig.

Dårlig kvalitet på utstyret blir nevnt av flere respondenter. Alt fra at alarmanlegget er altfor sensitivt til at det «ikke gir fra seg pipelyd overhode». En del rapporterer også at anlegget slår seg av, noe som kan gi alvorlige følger. Det kan også være vanskelig å få gjennomført service på brannalarmanlegget og / eller få tak i deler til anlegget.

Et siste spørsmål om brannalarmanlegg handler om det er gjennomført faglig kontroll av brannalarmanlegget (spørsmål 32 i spørreskjemaet). Av de som svarte, er det 78 prosent som i løpet av de siste 12 månedene har hatt en faglig kontroll av brannalarmanlegget (se figur 10).

Figur 10: Svarfordeling på spørsmålet Når ble det utført faglig kontroll av brannalarmanlegget? Ikke besvart av bønder som ikke har brannalarmanlegg. Antall bønder som svarte=5 800. I prosent.

Elektrisk anlegg

Kontroll av elektrisk anlegg i landbruksbygg er regulert gjennom lovverk og forskrifter fra myndigheter, og sikkerhetsforskrifter fra forsikringselskap. I Mattilsynets forskrifter for hold av husdyr er det hjemlet krav om el-kontroll i husdyrbygg hvert tredje år (Landbrukets brannvernkomite, 2021).

Samtidig har for eksempel forsikringselskapet Gjensidige satt som forsikringskrav at driftsbygninger uten husdyr, men som har en forsikringsverdi over 15 millioner kroner, og bygninger med varmluftstørke skal ha en kontroll av det elektriske anlegget hvert tredje år. For gårdsbruk med driftsbygninger som ikke har husdyr, og som ikke faller

inn under en av de to sistnevnte, er det krav om kontroll av det elektriske anlegget etter boligstandard hvert femte år (Landbrukets brannvernkomite, 2021)¹⁵.

Når det gjelder om det har blitt gjennomført faglig kontroll av det elektriske anlegget (spørsmål 33 i spørreskjemaet), svarer nesten 81 prosent ja på det spørsmålet (se tabell 28).

Tabell 28: Svarfordeling på spørsmålet Er det gjennomført faglig kontroll av det elektriske anlegget på gårdsbruket de siste tre år? Prosent (%) og antall.

Svaralternativ	Prosent (%)	Antall
-Ja	80,91 %	6 987
-Nei	14,56 %	1 257
-Vet ikke/husker ikke	4,54 %	392
Totalt	100 %	8 636

Til slutt ble det stilt spørsmål om det ble brukt varmesøkende kamera (termografi) ved el-kontrollen (spørsmål 34 i spørreskjemaet). Hos forsikringsselskapet Gjensidige er det er forsikringskrav at man skal benytte et varmesøkende kamera i driftsbygninger med husdyr over et visst antall, i driftsbygninger som har en varmluftstyrke og andre driftsbygninger med forsikringsverdi høyere enn 15 millioner (Landbrukets brannvernkomite, 2021). I lovverket er det ikke er krav om bruk av varmesøkende kamera, men blir anbefalt av Landbrukets brannvernkomite på deres nettsider under generell rådgiving.¹⁶

Tabell 29: Svarfordeling på spørsmålet Ble det brukt varmesøkende kamera(termigrafi) ved el-kontrollen? Prosent (%) og antall.

Svaralternativ	Prosent (%)	Antall
-Ja	55,12 %	3 761
-Nei	26,63 %	1 862
-Vet ikke/husker ikke	18,16 %	1 270
Totalt	100 %	6 993

Som det kommer frem i tabell 29, er det litt over 55 prosent som svarer ja på dette spørsmålet, og 26,63 prosent som svarer nei.

¹⁵ I personlig kommunikasjon med aktører i landbruket kan det virke som noen av de 'femårskontrollene' ikke er gode nok til å avdekke elektriske feil i landbruksbygg.

¹⁶ <https://www.lbk.no/forebygging/praktiske-rad/el-kontroll-med-termografering/> (lastet ned 1.februar 2023).

4.5 Bondens egne beskrivelser av brann/branntilløp på egen gård siste år

Antall brann og branntilløp siste år

I likhet med ulykker og tilløp til ulykker, ble det stilt spørsmål om man har opplevd brann eller branntilløp på gårdsbruket det siste året (spørsmål 35 i spørreskjemaet).

Som vist i tabell 30, er det 1,7 prosent av bøndene som svarte at de hadde hatt brann eller tilløp til brann siste år, og 0,06 prosent svarte flere brann eller branntilløp siste år % (5 bønder). Her har vi ingen kunnskap om hvordan bønder har tolket spørsmålet og følgelig hvilke brann og branntilløp de valgte å ta med, og hvilke tilløp til brann de eventuelt har utelatt.

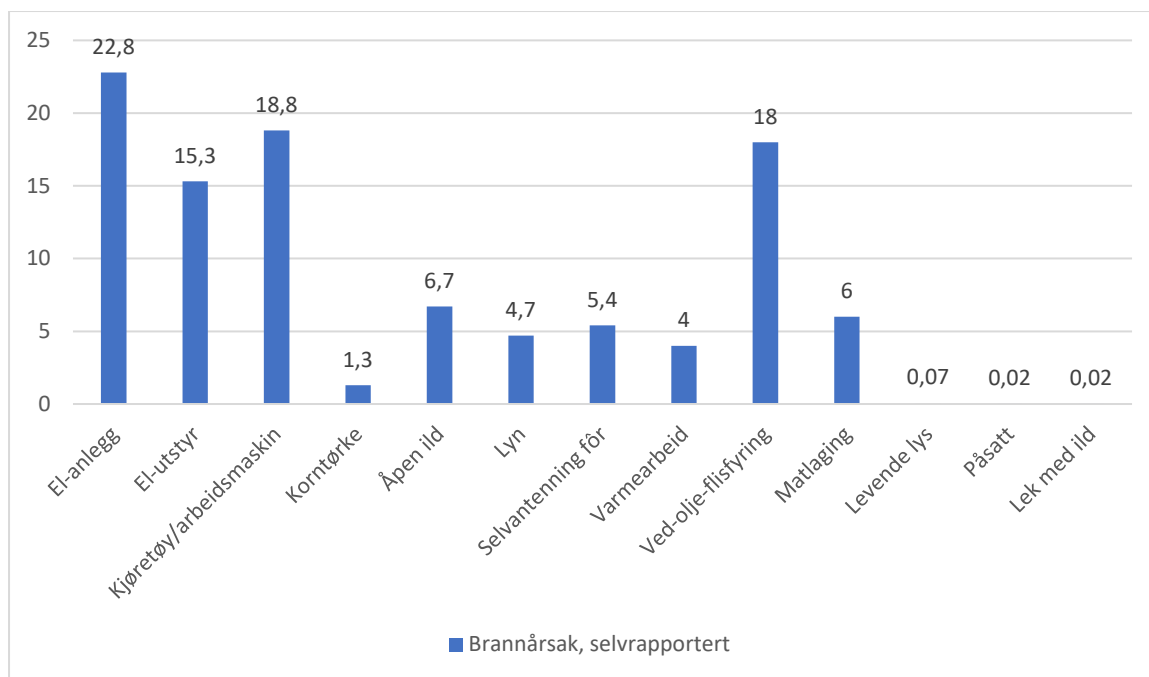
Hvis det ikke er tilfeldig hvor mange tilløp av brann, eller hvilke type tilløp til brann grupper av bønder velger å inkludere i sine svar, kan det være et problem for videre analyser av brann og branntilløp. Et eksempel er hvis kvinnelige bønder har en tendens til å rapportere oftere om hendelser som de definerer som tilløp til brann, sammenlignet med menn, selv om det faktiske antallet i realiteten er det samme for menn og kvinner. Da kan det feilaktig se ut som at kvinnelige bønder har et høyere antall brann/branntilløp enn menn.

Tabell 30: Svarfordeling på spørsmålet Har du hatt brann eller branntilløp på gårdsbruket i løpet av det siste året? Prosent (%) og antall

Svaralternativ	Prosent (%)	Antall
-Ja, en gang	1,7 %	144
-Ja, to eller flere ganger	0,06 %	5
-Nei	98,2 %	8 473
-Vet ikke	0,10 %	9
Totalt	100 %	8 631

Brannårsak

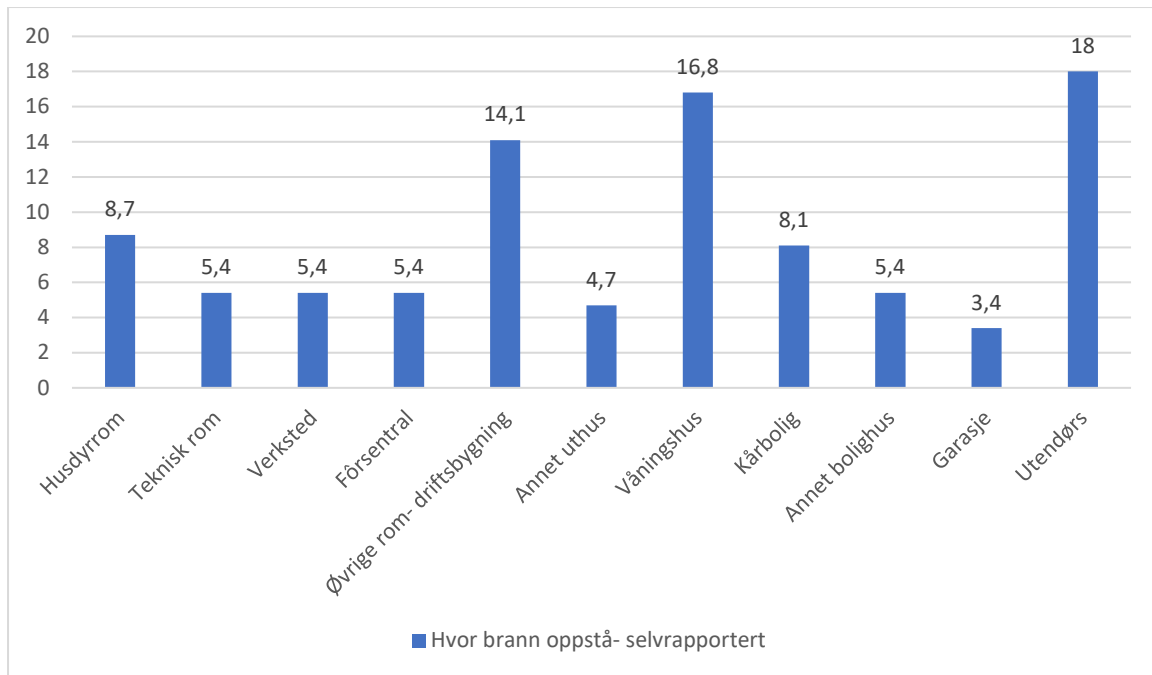
Et interessant spørsmål er hva bønder anser som brannårsak/arnested i de tilfeller hvor det har vært brann eller branntilløp (spørsmål 36 i spørreskjemaet). Blant de ulike svarkategoriene, blir elektrisk anlegg (el-anlegg) elektrisk utstyr (el-utstyr), kjæretøy/arbeidsmaskin og ved/olje-flisfyring oppgitt som de hyppigste brannårsakene (se figur 11).

Figur 11: Svarfordeling på spørsmålet *Hva var brannårsak/arnested?* Prosentvis fordeling er beregnet ut fra antallet bønder som har opplevd et eller flere brann/branntilløp siste år (n=149).

Det var 85 bønder som valgte å skrive videre under spørsmålet *Beskriv nærmere brannårsak/arnested*. De kvalitative svarene gir et meget variert bilde av årsaker til brann og få svar er likartede. Branner oppstår ved bråtebrenning, når elektrisk utstyr svikter, ved selvantemming i avfallskontainere, sikringsskap, elektriske apparater, pipebrann, og fordi man har vært uforsiktig/ubetenksom. Det er forholdsvis mange branner som starter med kortslutning i maskiner /-utstyr / elektriske anlegg. Eldre traktorer ser ut å være et risikoelement. Det er forholdsvis få branner som starter på grunn av 'klumsethet'.

Videre ble det stilt et mer konkret spørsmål om hvor brannen/branntilløpet oppsto (spørsmål 37 i spørreskjemaet). Her er det kategoriene utendørs, våningshus, øvrige rom i driftsbygning som dominerer (se figur 12).

Figur 12: Svarfordeling på spørsmålet Hvor oppsto brann/branntilløp? Prosentvis fordeling er beregnet ut fra antallet bønder som har opplevd et eller flere brann/branntilløp siste år (n=149).

Til dette spørsmålet var det 42 bønder som valgte å svare mer utdypende i et åpent svaralternativ. Vi valgte å presentere disse svarene i en ordsky. Her er det traktor og brann/branntilløp på jordet som dominerer (se figur 13).

Figur 13: Ordsky

4.6 Analyse av sannsynlighet for at brann og branntilløp kan skje på egen gård

I likhet med sannsynlighet for ulykke på egen gård siste år, analyserte vi hvordan de ulike variablene påvirker sannsynligheten for brann/branntilløp på egen gård, jf tabell 31 nedenfor.

Når vi skal beregne sannsynlig for at en brann eller branntilløp oppstår, baserer vi oss på opplysninger om brann eller branntilløp som allerede har funnet sted og som personer selv rapporterer om. For det første er det viktig å være klar over årsaksforhold. Når det er en signifikant sammenheng mellom to variabler, for eksempel brann/branntilløp og at brannalarmanlegget er utkoplet, kan vi ikke med 100 prosent sikkerhet vite at utkoplingen av anlegget skjedde før brann/branntilløp. Usikkerhet om årsakssammenheng er alltid en utfordring for slike undersøkelser.

For det andre må man huske på at forskjell mellom grupper av bønder når det gjelder brann og branntilløp delvis kan forklares med ulikhet i rapporteringsatferd, og ikke utelukkende forskjell i antallet faktiske tilfeller av brann og branntilløp siste år.

I likhet med beregning for sannsynlighet for ulykke, valgte vi å inkludere tre kategorier av variabler. Den første gruppen er kjønn, alder og utdanning, og det andre var forhold ved produksjonen. Det vil si hva som er viktigste produksjon på gården og areal i drift. Den siste gruppen av variabler er to som handler om generelt forebyggende HMS-arbeid og to spørsmål som konkret handler om brannalarmanlegget.

Med utgangspunkt i de variablene vi valgte å ta med i denne studien, finner vi ingen forskjell mellom kvinnelige og mannlige bønder når det gjelder sannsynligheten for brann eller branntilløp på egen gård siste år¹⁷. I motsetning til ulykker, er det derimot forskjell mellom ulike aldersgrupper. Når bønder yngre enn 40 år er referansekategori, er det lavere sannsynlighet for de som er 60 år eller eldre å oppleve brann eller tilløp til brann siste år¹⁸.

Til slutt finner vi at bønder som har landbruksfaglig utdanning på universitet/høgskole, har en signifikant høyere sannsynlighet for brann/branntilløp enn de som ikke har en landbruksfaglig utdanning. Det er vanskelig å vite hvordan man skal tolke et slikt funn. En mulig forklaring kan være at de med høyere landbruksfaglig utdanning i større grad rapporterer om faktiske tilfeller. Derfor kan tilfellene være likt fordelt, men det er ulikt hva man velger å rapportere om. En annen forklaring kan være bakenforliggende

---

¹⁷ Dette fremkommer av at koeffisienten på .384 har et signifikantnivå som er over 0.050 (sig.nivå = 0,059).

¹⁸ Koeffisienten er -.576

forhold som påvirker sannsynligheten for brann/branntilløp, og som samtidig er ulikt fordelt mellom de med høy landbruksfaglig utdanning og de med ingen slik utdanning.

Når det gjelder type produksjon og areal i drift, er det ingen signifikant forskjell mellom melkeproduksjon og de andre produksjonene, i motsetning til hva som var tilfellet for ulykker. Sammenlignet med de som har 500 dekar i drift eller mer, er det en signifikant lavere sannsynlighet for brann eller branntilløp hos alle bønder som tilhører de andre kategoriene for størrelse på areal i drift (mindre enn 50 dekar i drift og opp til 500 dekar i drift).

I analysen for sannsynlighet for brann, hadde vi to variabler som handler om generell HMS-organisering, og to som handler om brannforebygging. Sammenlignet med bønder som svarer at alle avvik utbedres fortløpende, er det kun gruppen bønder som svarer 'Annet', som har en signifikant høyere sannsynlighet for brann eller branntilløp (.737). For organisering av HMS-arbeid, er det en høyere sannsynlighet for brann/branntilløp hos bønder som går gjennom og følger opp sammen med ansatt (.723), og de som har en annen organisering (.866), sammenlignet med de som svarer at de har alt ansvaret alene.

Tabell 31: Logistisk regresjon. Avhengig variabel er av om man har hatt brann eller branntilløp eller ikke, i løpet av siste år. Koeffisient, standardfeil, signifikansnivå (Sign.nivå) og konfidensintervall (Antall bønder = 8 578).

Variabel	Koeffisient	Standardfeil	Sign.nivå	Konfidensintervall
-Kvinne (Mann#)	.384	.203	0,059	(-.015-.783)
Alder (under 40 år #)				
-40 til 49 år	-.249	.258	0,336	(-.755-.258)
-50 til 59 år	-.096	.239	0,638	(-.584-.350)
-60 år eller eldre	-.576	-.285	0,043	(-1.151- -.0372)
Utdanning (Ikke landbruk*)				
-Ja, på videregående skole	.157	.209	0,453	(-.253-.567)
-Ja, på universitet/høgskole	.766	.244	0,002	(.289-1.245)
-Annen høyere utdanning	.169	.324	0,601	(-.465-.804)
Produksjon (Melk#)				
-Storfe kjøttproduksjon	-.319	.297	0,281	(-.901-.262)
-Småfe kjøttproduksjon	-.451	.291	0,121	(-1.021-.119)
-Korn	-.109	.287	0,703	(-.671-.452)
-Grønnsaker	.368	.374	0,326	(-.367-1.102)
-Skog	-.109	.548	0,843	(-1.182-.965)
-Svin	-.515	.530	0,331	(-1.555-.524)
-Fjærfe	-.190	.553	0,772	(-1.235-.856)
-Annen produksjon	.322	.314	0,305	(-.293-.938)
Areal i drift (Over 500 dekar#)				
-251 til 500 dekar	-.524	.242	0,030	(-.998- -.050)
-101 til 250 dekar	-.696	.246	0,005	(-1.178- -.214)
-51 til 100 dekar	-.465	.310	0,134	(-1.072-.143)
-Mindre enn 50 dekar	-.747	.363	0,039	(-1.457- -.036)
Avvik (Alle fortløpende utbedret#)				

-Det koster for mye	.461	.264	0,056	(-.013-.937)
-Ikke nødvendig å utbedre	-.175	.403	0,664	(-.964-.615)
-Tar for lang tid	.517	.335	0,123	(-.140-1.174)
-Venter på fagfolk	-.482	.433	0,265	(-1.329-.366)
-Annet	.737	.264	0,005	(.219-1.254)
HMS på gården (Ansvaret alene#)				
-Går gjennom og følger opp sammen med familie	.378	.205	0,065	(-.024-.780)
-Går gjennom og samarbeider med egen ansatt	.723	.324	0,025	(.089-1.357)
-Går igjennom og samarbeider med rådgiver fra NLR-HMS	.213	.291	0,464	(-.357-.783)
-Går gjennom og samarbeider med andre rådgivere	-.706	1,020	0,489	(-2.706-1.295)
-Annet	.866	.396	0,029	(.088-1.641)
Brannalarmanlegg (Nei#)				
-Ja, i driftsbygningen	1,488	.891	0,098	(-.259-3.234)
-Ja, i driftsbygning og bolighus	1,292	.878	0,141	(-.430-3.013)
Fungerer brannalarmanlegget tilfredsstillende (Ja#)				
-Nei, enkelte utfordringer	.404	.216	0,061	(-.018-.827)
-Anlegget er utkoblet	1.134	.506	0,025	(.142-2.127)
-Har ikke brannalarm	.259	.898	0,773	(-1.500-2.019)

*Spørsmålet ble stilt på følgende måte: Har du fullført landbruksfaglig utdanning på videregående skole, høyskole, universitet eller tilsvarende nivå? Denne gruppa svarte nei på dette spørsmålet.
#Referansekategori. Forklart varians på avhengig variabel er 8,4 % (Pseudo R2 = 0.0842).

For brannforebygging, er det ingen signifikant forskjell i sannsynlighet mellom ulike grupper bønder med tanke på at man ikke har brannalarmanlegg, at man har brannalarm i driftsbygning eller at man har brannalarmanlegg i både driftsbygning og bolighus. Derimot er det en signifikant høyere sannsynlighet for brann eller branntilløp siste år hos bønder der brannalarmanlegg er utkoblet (1.134), sammenlignet med de som svarer at brannalarmanlegget fungerer som det skal.

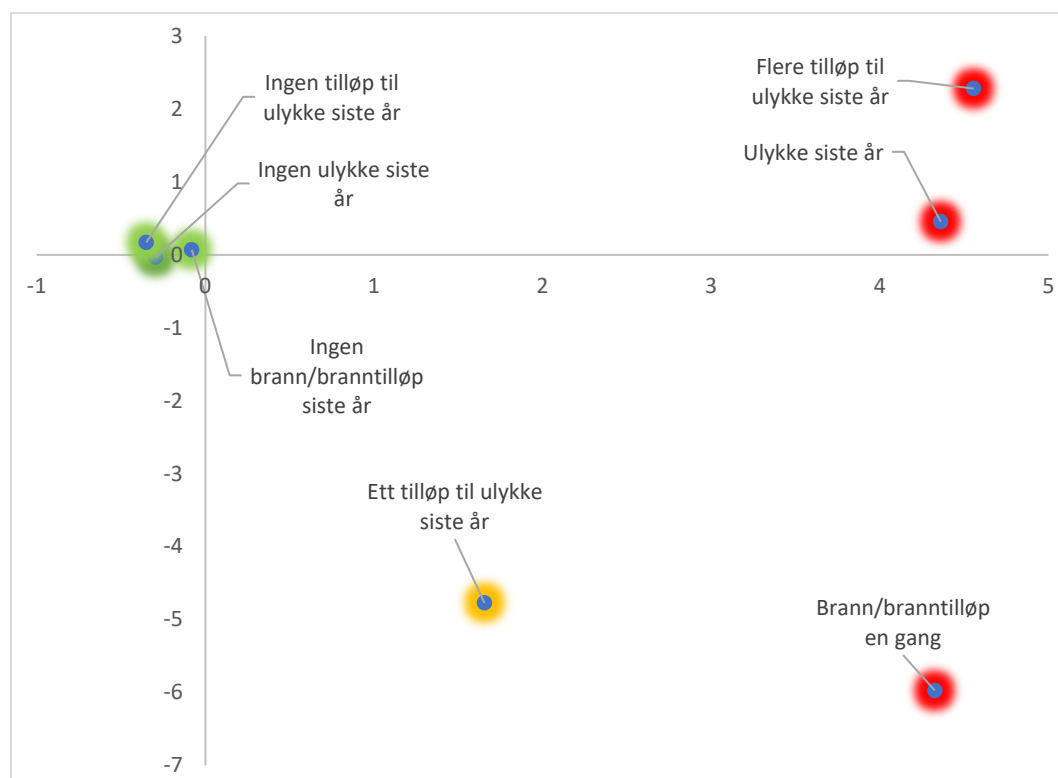
4.7 Er det mulig å se ulykker, tilløp og brann/branntilløp i sammenheng?

I denne delen skal vi forsøke å identifisere et mønster eller en trend som gjelder på tvers av ulykker, tilløp til ulykke og brann/branntilløp hos bønder. Det vil si om ulykker, tilløp til ulykke og brann/branntilløp hos bønder kan sees i sammenheng. Deretter skal vi se hvordan ulike grupper av bønder kan plasseres langs en akse som går fra ingen/få hendelser med ulykker og brann, til flere ulykker/brann.

Vi skal se på følgende variabler: Kjønn (mann eller kvinner), ulike aldersgrupper (yngre enn 40 år, 40-49 år, 50-59 år og over 60 år), utdanningsnivå (ingen landbruksfaglig utdanning, landbruksfaglig utdanning på videregående skole, landbruksfaglig utdanning på universitet og annen ikke-landbruksfaglig utdanning), areal i drift

(mindre enn 50 dekar, 50 til 100 dekar, 101 til 250 dekar, 251 til 500 dekar og over 500 dekar), type produksjon (melkeproduksjon, storfé kjøttproduksjon, småfé kjøttproduksjon, grønnsaker, frukt og bær, svin, fjørfé, skog og annet) og bosted (19 regioner).

For å summere opp den informasjonen som ligger i de tre tabellene om ulykker, tilløp og brann/branntilløp (tabell 21, tabell 22 og tabell 30), og videre undersøke om det er mulig å identifisere et mønster som gjelder på tvers av disse tre tabellene, velger vi å bruke multippel korrespondanseanalyse (Hjellbrekke 1999)¹⁹. I den multiple korrespondanseanalysen identifiserte vi tre dimensjoner på tvers av de tre spørsmålene. Selv om vi identifiserte tre dimensjoner, er det dimensjon 1 som inneholder det meste av spredningen i materialet (86,16 %) og det var derfor kun denne dimensjonen vi går videre med. Dette samsvarer med anbefalingene til Hjellbrekke (1999).

Figur 14: Grafisk fremstilling av resultatene for tabell 21, 22 og 30. Dimensjon 1 (horisontal) *Brann/branntilløp flere ganger* og at de som svarer at de *ikke vet om det*

¹⁹ En korrespondanseanalyse er en deskriptiv analysestrategi. Den er spesielt egnet for å analyse hvordan folk har svart på spørsmål som der svarene ikke kan rangeres og/eller det er relativt få antall svaralternativ.

har vært branntilløp, bidrar ikke til dimensjonen. Det vil si at vi ikke kan tolke disse gruppene inn i dimensjonen.

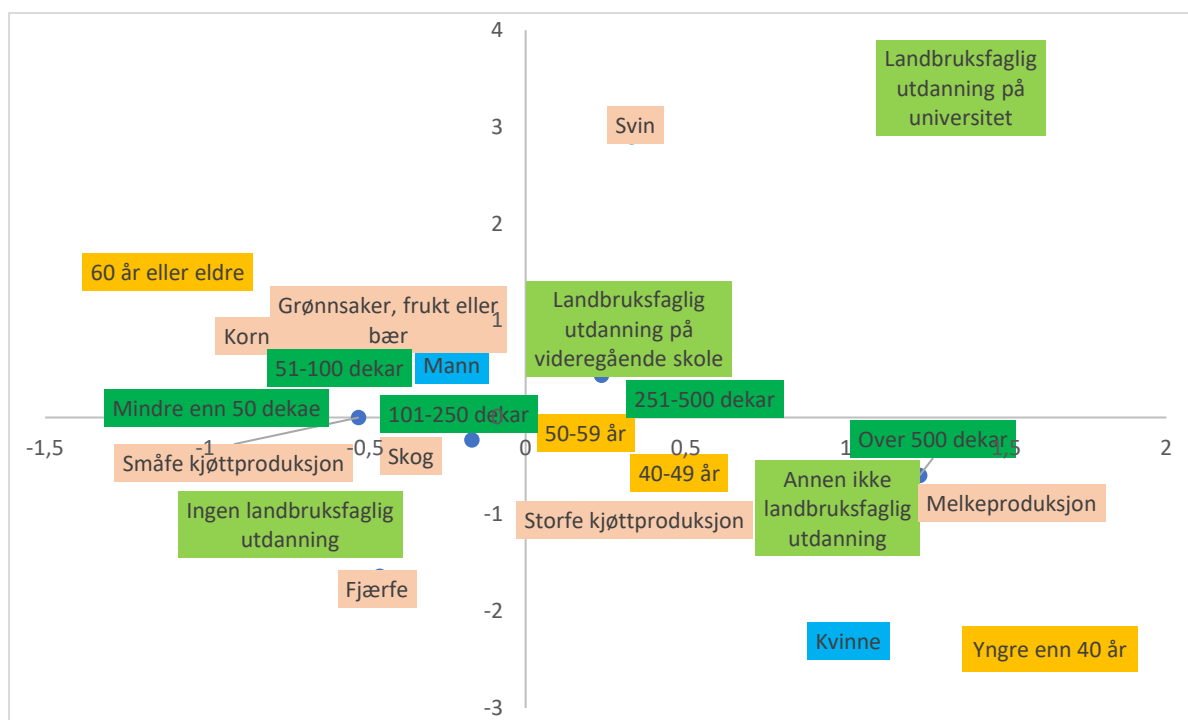
Tolkningen av hvordan de ulike svarkategoriene er plassert på dette kartet, er nokså intuitivt. Svar som plasserer seg i nærheten av hverandre på den horisontale dimensjonen/linjen, er ganske like. Det vil si at det er mye av de sammen bøndene som har svart det samme.

Bønder som svarer at det har vært *ingen tilløp til ulykke siste år, ingen ulykke og ingen brann/branntilløp siste år*, svarer stort sett det samme. De som svarer *Ett tilløp til ulykke siste år* er naturlig nok plassert litt høyere på dimensjonen, og deretter finner vi samling av svarkategoriene *Flere tilløp til ulykke siste år, Ulykke siste år, og Brann/branntilløp en gang*.

Et første funn i denne analysen, er at omfanget av brann og ulykker på en gård, følger hverandre. Bønder som svarer at de har opplevd en ulykke på gården siste år, har større sjanse for å skrive at de har opplevd brann/branntilløp, sammenlignet med de som ikke har opplevd ulykke på egen gård. Det samme gjelder tilløp og ulykke. Basert på hvordan de ulike kategoriene plasserer seg langs den horisontale linja, velger vi å beskrive dimensjonen som *lav til høy frekvens av brann og ulykke*. Den horisontale linjen forklarer mindre enn 10 % av variansen, og vi ser derfor bort fra denne i vår tolkning.

Demografiske variabler, viktigste produksjon på gården og areal i drift, langs dimensjonen fra lav til høy frekvens av brann og ulykke

Når det gjelder de ulike aldersgruppene, er det mellom bønder som er yngre enn 40 år og de som er 60 år eller eldre at det er størst forskjell. De som er yngre enn 40 år er plassert høyest opp på dimensjonen fra lav til høy frekvens av brann og ulykker, mens de aller eldste er plassert lavest. Det er ingen stor forskjell mellom de to midterste aldersgruppene. Kvinnelige bønder er plassert lengre ut til høyre i dimensjonen, sammenlignet med mannlige bønder (figur 15).

Figur 15: Grafisk fremstilling av hvordan ulike grupper av bønder fordeler seg langs dimensjonen fra lav til høy frekvens av brann og ulykke.

For utdanning finner vi samme tendens som i de enkeltstående analysene av ulykker og brann. Bønder med ingen landbruksfaglig utdanning plasserer seg lavest på dimensjonen fra lav til høy frekvens av brann og ulykke.

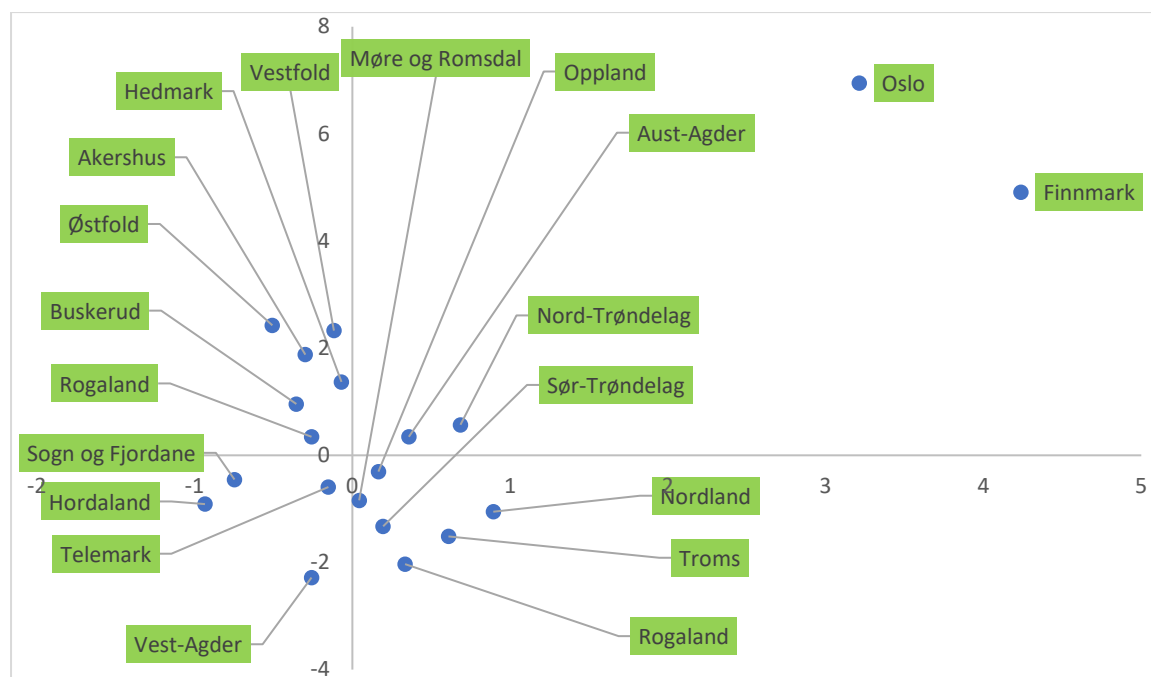
De ulike produksjonene fordeler seg noe ulikt langs dimensjonen. I hovedtrekk er det bønder som oppgir storfe kjøttproduksjon og melkeproduksjon som viktigste produksjon som er høyest opp på dimensjonen, mens de andre er nokså lave på dimensjonen. For areal i drift, øker plassering på dimensjonen med økende areal i drift. De som har over 500 dekar i drift, har et større omfang av ulykker og brann/brann/tilløp sammenlignet med de som har færre dekar i drift. Bønder med mindre enn 50 dekar i drift, er de som er absolutt lavest på dimensjonen, sammenlignet med de andre kategoriene dekar i drift.

Bosted og omfanget av ulykker og brann

Utelatt fra de foregående analysene, er bosted. I undersøkelsen ble det stilt spørsmål om i hvilken region man driver gården (spørsmål 3 i spørreskjemaet). Regionene man kunne velge mellom, tilsvarer fylkesinndelingen i 2018.

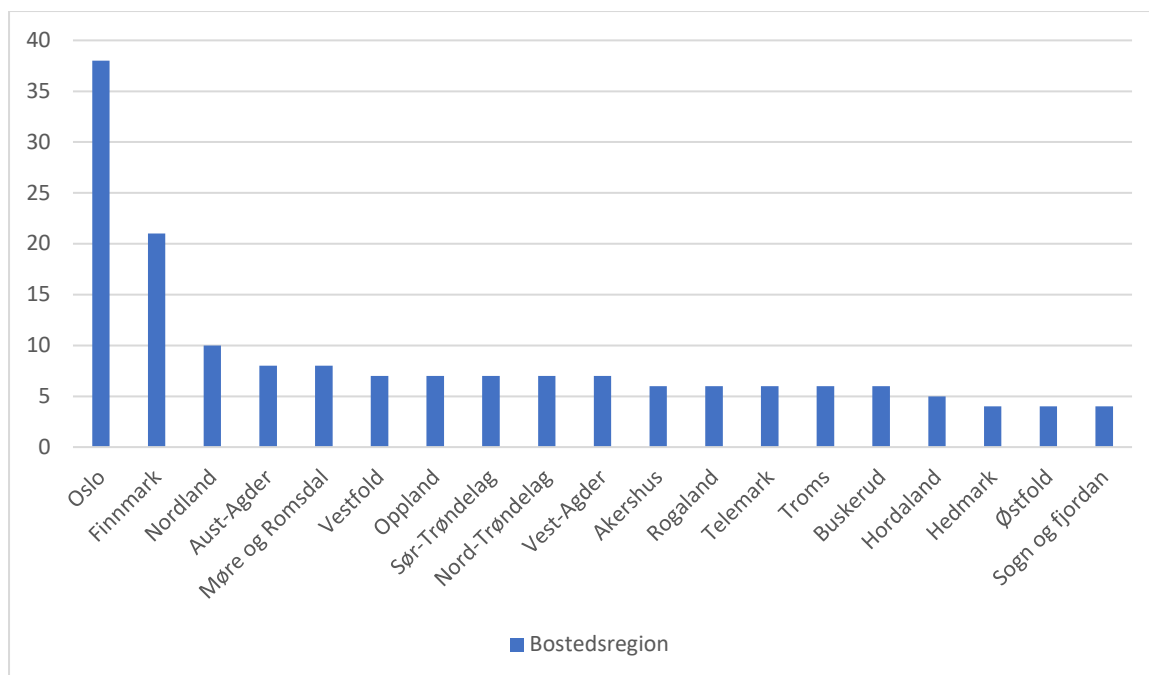
Det store flertallet av regioner ligger nokså samlet på dimensjonen (rundt null), og det er bønder fra Sogn og Fjordane, Hordaland og Østfold som plasseres lengst til venstre.

De to regionene som utmerker seg med å ligge lengst til høyre og da har det høyeste antall ulykker og brann, er bønder fra Oslo og bønder fra Finnmark (se figur 16).

Figur 16: Grafisk fremstilling av hvordan bosted plasseres langs dimensjon fra lav til høy frekvens av brann og ulykke

For å gå litt i dybden, har vi også sett på hvordan ulykker, tilløp til ulykker og brann/branntilløp hver for seg fordeler seg etter region. For ulykker og tilløp til ulykker ser vi samme mønster som i figur 16. Oslo og Finnmark er regionene som har de høyeste andelene ulykker og tilløp, sammenlignet med de andre regionene (henholdsvis figur 17 og tabell 32).

Figur 17: Andelen i prosent som svarer at noen på gården har vært utsatt for ulykke siste år

Tabell 32: Oversikt over andelen i prosent bønder som svarer at de har ett eller flere tilløp til ulykke på egen gård, etter bosted

Bosted	Nei, ingen tilløp til ulykke	Et tilløp	Flere tilløp
Finnmark (n=69)	88 %	3 %	8 %
Troms (n=189)	89 %	5 %	6 %
Norland (n=424)	88 %	6 %	6 %
Nord-Trøndelag (n=673)	88 %	6 %	6 %
Sør-Trøndelag (n=623)	89 %	6 %	5 %
Møre og Romsdal (n=543)	88 %	6 %	5 %
Sogn og Fjordane (n=572)	90 %	5 %	4 %
Hordaland (n=703)	90 %	5 %	5 %
Rogaland (n=853)	88 %	6 %	5 %
Vest-Agder (n=245)	89 %	7 %	5 %
Øst-Agder (n=133)	88 %	5 %	6 %
Telemark (n=330)	88 %	6 %	5 %
Vestfold (n=363)	91 %	5 %	5 %
Buskerud (n=484)	91 %	6 %	4 %
Oppland (n=948)	91 %	5 %	5 %
Hedmark (n=775)	92 %	5 %	3 %
Oslo (n=13)	86 %	0 %	15 %
Akershus (n=588)	90 %	6 %	4 %
Østfold (n=577)	91 %	5 %	4 %

Tabell 33: Oversikt over andelen i prosent (%), som har ikke har hatt brann eller branntilløp siste år, og andelen som har hatt brann/branntilløp siste år. Antall (n)

Bosted	Ingen brann eller branntilløp	Et eller flere brann/branntilløp
Finnmark (n=66)	95 %	5 %
Troms (n=179)	98 %	2 %
Nordland (n=403)	99 %	1 %
Nord-Trøndelag (n=642)	98 %	2 %
Sør-Trøndelag (n=595)	98 %	2 %
Møre og Romsdal (n=522)	98 %	2 %
Sogn og Fjordane (n=544)	99 %	1 %
Hordaland (n=662)	98 %	2 %
Rogaland (n=804)	98 %	2 %
Vest-Agder (n=235)	99 %	1 %
Øst-Agder (n=129)	99 %	1 %
Telemark (n=312)	97 %	3 %
Vestfold (n=337)	98 %	2 %
Buskerud (n=450)	99 %	1 %
Oppland (n=891)	98 %	2 %
Hedmark (n=742)	99 %	1 %
Oslo (n=12)	100 %	0 %
Akershus (n=562)	98 %	2 %
Østfold (n=544)	98 %	2 %

Resultatene som er presentert i figur 17, tabell 32 og i tabell 33, samsvarer med fremstillingen i figur 16. Jevnt over er andelen som har opplevd ulykker, tilløp til ulykker og brann/branntilløp siste år, nokså likt fordelt etter bosted. Unntaket er bønder bosatt i Finnmark. Denne regionen er relativt høy på ulykker (21 %), tilløp til ulykker (12 %) og brann/branntilløp (5 %). Samme tendens finner vi for bønder som oppgir Oslo som bosted.

Det er kun 13 bønder i det totale utvalget som oppgir at de er bosatt i Oslo. Av den grunn kan den store andelen som har opplevd ulykker og brann blant disse skyldes tilfeldigheter, og bør ikke tillegges for stor vekt. Samme kan være tilfelle med Finnmark hvor antall respondenter også betydelig lavere enn i de andre fylkene. Nordland er også en region som har en noe høyere andel bønder som oppgir at de har opplevd en ulykke på gården (10 %), sammenlignet med gjennomsnittet (6,5 %), mens de er lave på brann/branntilløp (1%). (se figur 17).

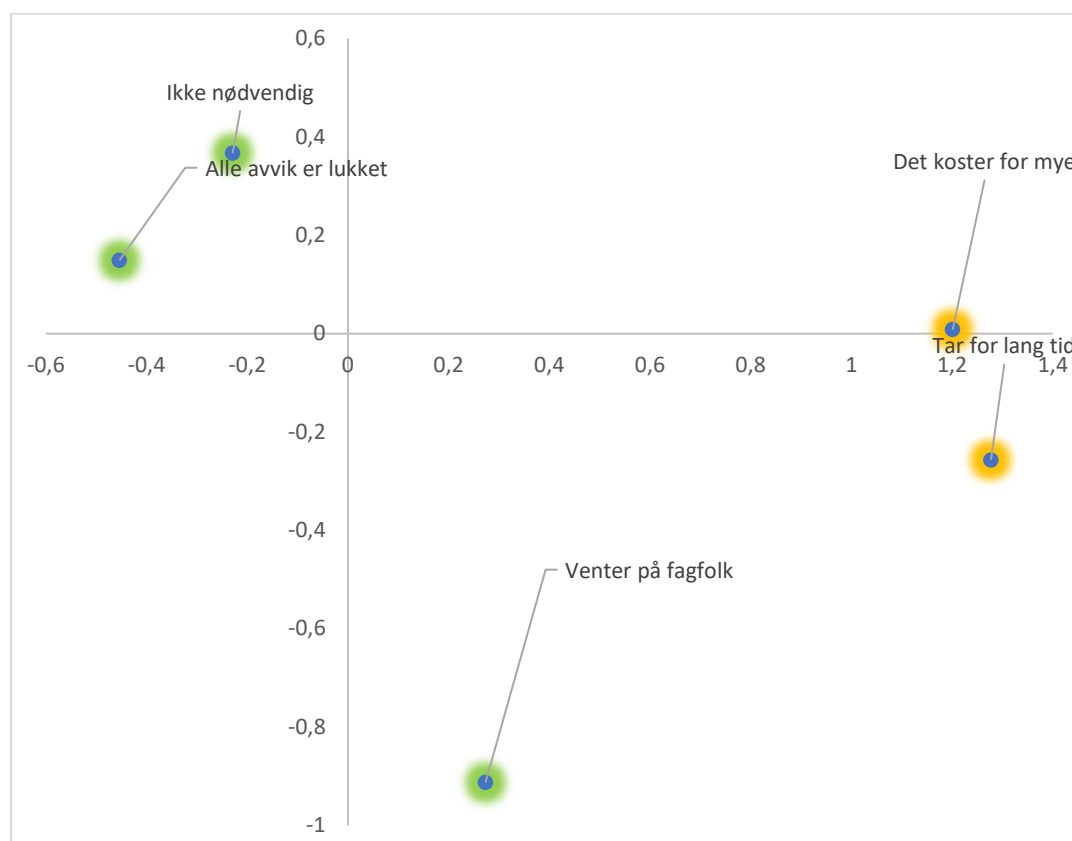

Forebyggende HMS-arbeid og plassering langs dimensjonen fra lav til høyt omfang av ulykker og brann

Selv om vi tidligere i rapporten har analysert hvordan forebyggende HMS-arbeid henger sammen med brann og ulykker enkeltvis, valgte vi også å se hvordan dette plasseres langs dimensjon fra lav til høyt omfang av ulykker og brann (den horisontale linjen).

HMS-avvik

Det første handler om HMS-avvik. Som fremstilt i figur 18, er det bønder som oppgir at avvik lukkes fortløpende, og bønder som svarer at avvik ikke lukkes fordi det ikke er nødvendig, som plasseres lavt på brann og ulykker. Litt høyere på dimensjonen finner vi de som venter på fagfolk. Sammenlignet med de andre, er det bønder som svarer at avvik ikke lukkes fordi det koster for mye å utbedre og det tar for lang tid å utbedre, som har høyest sannsynlighet for ulykker og brann/branntilløp.

Figur 18: Grafisk framstilling av hvordan bønder forholder seg til HMS-avvik, og plassering fra lav til høy frekvens av ulykker og brann

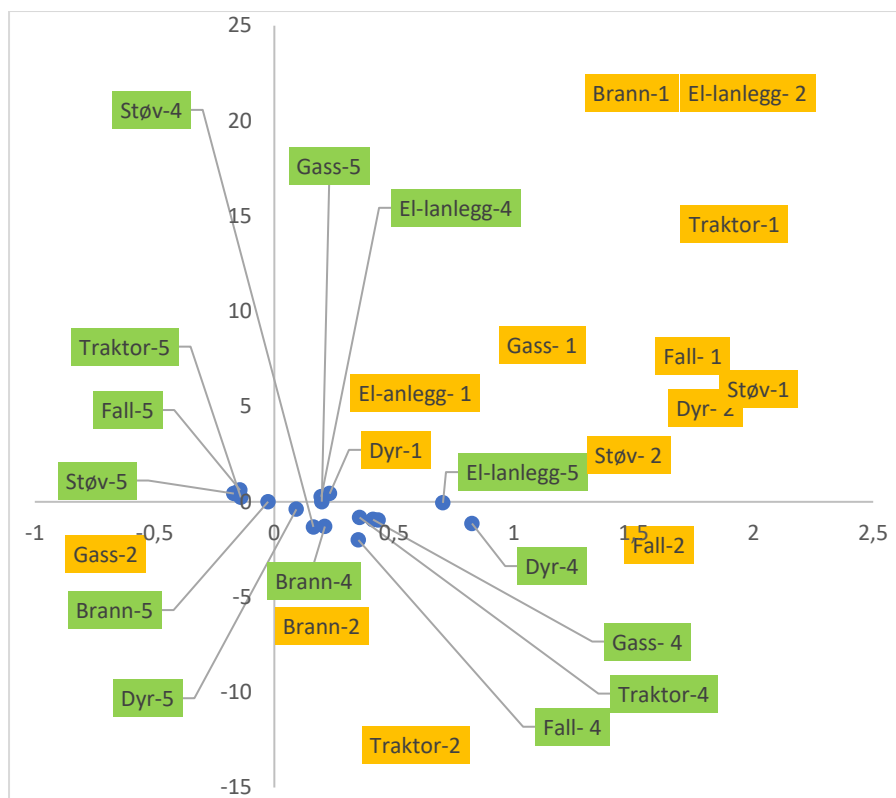
Sikker og trygg håndtering

Videre har vi sett på hvordan bønder legger vekt på å følge anbefalinger og regelverk når det gjelder utstyr og situasjoner, og hvordan de ulike svarene plasserer seg langs dimensjonen fra lav til høy frekvens av brann og ulykker.

For majoriteten av bønder vet vi at de fleste bønder legger stor vekt, eller svært stor vekt, på en sikker og trygg håndtering av arbeidsredskaper og arbeidssituasjoner. Flest bønder er svært opptatt av å ha en sikker og trygg håndtering av traktor, samt gjennomføre kontroller av elektrisk utstyr og anlegg.

For dimensjonen fra lav til høy frekvens av ulykke og brann, finner vi at det å legge svært lite vekt og lite vekt på sikker og trygg håndtering på tvers av flere situasjoner og utstyr, henger sammen med høyt omfang av ulykker og brann. Verdiene 1 og 2 (oransje) er henholdsvis svært lite og lite vekt, og verdiene 4 og 5 (grønn) er henholdsvis svært stor og stor vekt (se figur 19). For å gjøre fremstillingen, valgte vi å utelate svaralternativet 'verken/eller' fra figuren. I analysene fant vi at bønder som valgte dette svaralternativet plasserte seg i omtrent på samme sted som de som svarte svært stor og stor vekt.

Det vi kan se fra figur 19, er at bønder som legger svært lite vekt og lite vekt på sikker og trygg håndtering på tvers av *flere situasjoner og utstyr*, har i større grad flere ulykker og brann/branntilløp siste år, sammenlignet med de som svarer at de legger stor vekt eller svært stor vekt på sikker og trygg håndtering.

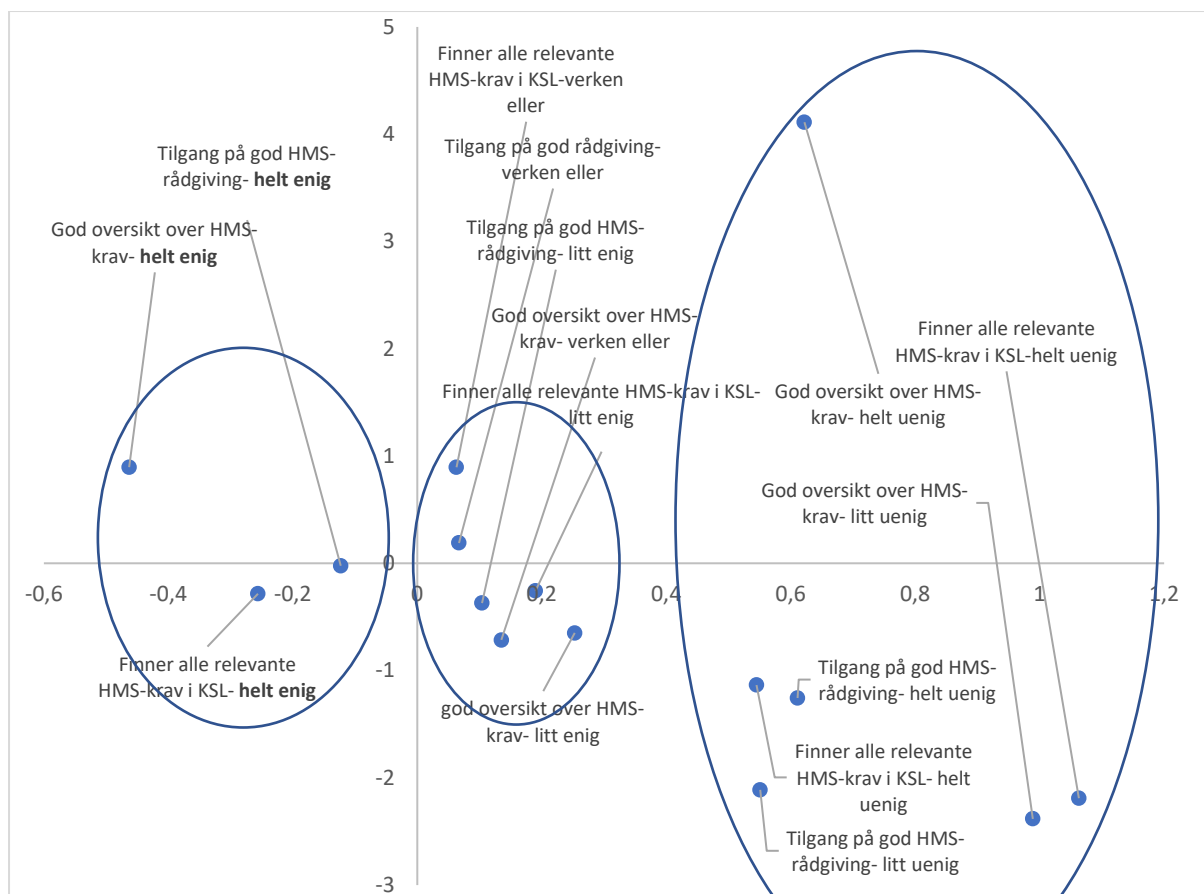
Figur 19: Grafisk framstilling av hvordan bønder forholder seg til HMS-avvik, og plassering fra lav til høy frekvens av ulykker og brann. Punktet er plassert under teksten eller ved en strek fra tekst til punkt.

Tilgang til rådgiving og opplevelsen av oversikt

Til slutt valgte vi å studere hvordan ulike grupper av bønder plasserte seg langs dimensjonen etter hvordan de vurderer om de har tilgang til god rådgiving, om de selv synes de har god oversikt over alle krav i KSL og om de synes oversikten hos KSL er god (svarfordelingen var gjengitt i tabell 18 til tabell 20).

I figur 20 ser vi at bønder som oppgir at de er helt enig i påstanden om at de har god oversikt over HMS-kravene og som hele tiden sørger for å ha alt i orden, de som sier seg helt enig i påstanden om at de har tilgang til god rådgiving og de som er helt enig i at de finner alle relevante HMS-krav i KSL, har relativt sett et lavt antall ulykker og brann/branntilløp. De som sier seg litt enig i disse tre påstandene, har til sammenligning et høyere antall ulykker og brann/branntilløp

Bønder som er helt uenig og litt uenig er plassert høyest på dimensjonen lav til høy frekvens av ulykker og brann, og det er de som er helt uenig i at de finner alle relevante HMS-krav i KSL, som er absolutt lengst til høyre. Det vil si at bønder i denne kategorien har som gruppe høyest antall ulykker og brann/branntilløp.

Figur 20: Grafisk framstilling av hvordan bønder vurderer kompetanse, oversikt og tilgang til rådgivning, langs dimensjonen fra lav til høy frekvens av ulykker og brann/branntilløp

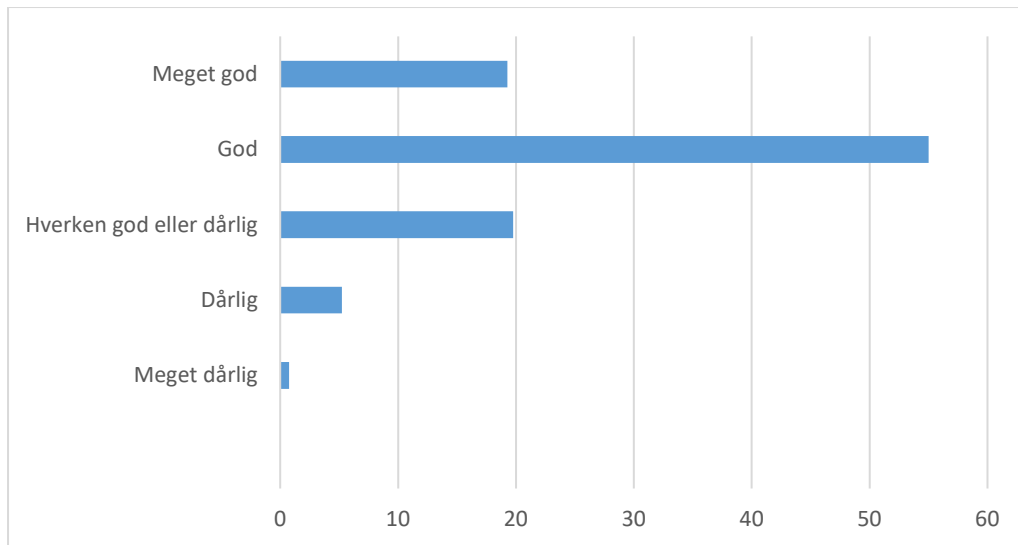
4.8 Helse og avhengighetsproblematikk

I spørreskjemaet stille det flere spørsmål om helse, om man har oppsøkt hjelp for ulike helseplager, medisinbruk og om man har et problematisk forhold til rusmidler, alkohol eller pengespill/dataspill.

Innenfor forskningslitteraturen om ulykker og helse, miljø og sikkerhet, blir individets helsetilstand forstått et eksempel på en som prestasjonsformende faktor. Derfor kan det være relevant for ulykker og brann/branntilløp i landbruket.

Vurdering av egen helse

Det første spørsmålet som handler om helse, var om hvordan man vurderer sin egen helse. Spørsmålet ble formulert på følgende måte: *Hvordan vurderer du din egen helse nå?* (spørsmål 38 i spørreskjemaet).

Figur 21: Fordeling på spørsmålet Hvordan vurderer du din egen helse nå? I prosent. Antall bønder = 8 624

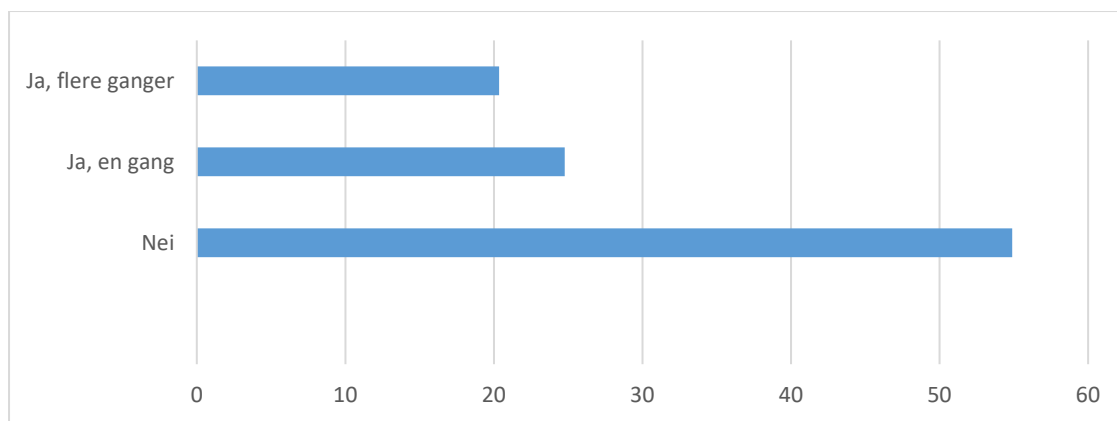
På spørsmålet om hvordan man vurderer sin egen helse, er det totalt 74 % som svarer at helsa er god eller meget god, og det er knappe 6 % som svarer at helsa er dårlig (meget dårlig og dårlig) (figur 20). En interessant sammenligning er resultatene fra Levekårsundersøkelsen 2019 gjennomført av Statistisk sentralbyrå²⁰. I denne undersøkelsen finner man at for alle sysselsatte er andelen som vurderer helsa som god 86 prosent, og 3,2 prosent svarer at helsa er dårlig (Stami, 2021).

I en arbeidsmiljøundersøkelse for ansatte i havbruk fra 2016, fant man at knappe 85 % vurderer helsa som god, mens ingen oppga helsa til å være meget dårlig (Thorvaldsen, Holmen og Kongsvik (2016). Selv om disse undersøkelsene er gjennomført i ulike år, og det svekker muligheten for å kunne gjøre nøyaktige sammenligninger, er det rimelig å anta at bønder ser ut til å vurdere sin helse som mindre god enn hva andre grupper i det norske samfunnet gjør.

Oppsøkt hjelp for helseplager

Et annet spørsmål var om man har oppsøkt hjelp i forbindelse med helseplager (spørsmål 39 i spørreskjemaet).

²⁰ [Levekårsundersøkelsen om helse 2019 - SSB](#)

Figur 22: Fordeling på spørsmålet Har du det siste året oppsøkt hjelp i forbindelse med helseplager? I prosent. Antall bønder = 8 624.

På spørsmålet om man har oppsøkt hjelp i forbindelse med helseplager, svarer drøye 20 prosent at de har oppsøkt hjelp flere ganger, og nesten 25 prosent svarer at de har oppsøkt hjelp en gang. En liten majoritet (nesten 55 %) svarer nei på dette spørsmålet. Totalt er det 3 911 bønder som har oppsøkt hjelp de siste året i forbindelse med helseplager (se figur 21).

Det er ikke enkelt å vurdere hvor mange som har et helseproblem og som samtidig ikke oppsøker hjelp. For befolkningen ellers, fant man basert på svar på levekårsundersøkelsen i 2015, at omtrent 1 av 6 oppsøker ikke den helsehjelpen de trenger²¹. Av den grunn er det naturlig å forvente bønder i likhet med andre, har helseplager han eller hun ikke har oppsøkt hjelp for.

Årsaken til at man oppsøkte hjelp

Neste spørsmål var hvorfor man oppsøkte hjelp (spørsmål 40 i spørreskjemaet).

Tabell 34: Fordeling på spørsmålet Hva var årsaken til at du oppsøkte hjelp? Flere svar var mulig. Antall og prosent (%).

Svaralternativ	Prosent (% av n= 3 911)	Antall
-Psykiske plager	9,5 %	371
-Fysiske plager	83 %	228
-Annet	17 %	663

Fysiske plager er det som dominerer som årsak for at man valgte å oppsøke hjelp (83 %), og et mindretall (9,5 %) svarer psykiske plager (se tabell 34).

²¹ [Nesten 1 av 6 oppsøker ikke helsehjelpen de trenger - SSB](#) (lastet ned 20 november 2022).

Det var 663 bønder svarte på det åpne svaralternativet. Blant de kvalitative svarene, var det mange som skriver at de har oppsøkt lege for slitasjeskader. Noen skriver «Kroniske slitasjeskader», mens andre skriver «Ny hofte, er utslitt av alt arbeid på gården». Økonomien kan gi en stor belastning for en bonde i dag. Det er mange sitater som kretser rundt «Utbrent for tøff arbeidshverdag». «Gjeldsslave, skulle ikke bygd nytt fjøs i 2014», «Situasjonen og økonomien i landbruket er så krevende nå at det tar på den mentale helsa mi i tillegg også» «Er utslitt. Tror det er en kombinasjon av psykisk og fysisk belastning».

I det samme materialet er det også mange som skriver at de rett og slett ikke har tid til å oppsøke lege eller få behandling, fordi de da må leie inn en avløser. Legebesøk blir dermed bortprioritert. Med fortsatt drift er det stor fare for videre belastning.

Fikk man den hjelpen man hadde behov for

Knyttet til tematikken rundt helsehjelp, var det spørsmål om man fikk den hjelpen hun eller han hadde behov for (spørsmål 41 i spørreskjemaet). Litt i underkant av 52 % syntes de fikk god hjelp, og 41,99 % svarer at de delvis fikk den hjelpen de hadde behov for (se tabell 35).

Tabell 35: Fordeling på spørsmålet Opplevde du at du fikk den hjelpen du hadde behov for? Prosent (%) og antall.

Svaralternativ	Prosent (%)	Antall
-Nei	6,38 %	248
-Ja, delvis	41,99 %	1 632
-Ja, fikk god hjelp	51,63 %	2 007
Totalt	100 %	3 887

Psykiske utfordringer

Det ble videre stilt spørsmål om man noen gang i løpet av det siste året har tenkt at man skulle hatt profesjonell hjelp til å løse psykiske problemer (spørsmål 52 i spørreskjemaet). Her finner vi at nesten ni prosent svarer ofte eller av og til, mens knappe 82 % svarer aldri (se tabell 36). I tillegg til en vurdering av egne psykiske problemer, ble det spurt om man kjenner bønder som man er bekymret for den psykiske helsen til. Nesten 30 % svarer ja på dette spørsmålet (spørsmål 53 i spørreskjemaet)

Tabell 36: Svarfordeling på spørsmålet Har du noen gang i løpet av siste året tenkt at du skulle hatt profesjonell hjelp til å løse psykiske problemer? Prosent (%) og antall

Svaralternativ	Prosent (%)	Antall
-Ofte	2,05 %	176
-Av og til	6,93 %	594
-Sjelden	9,20 %	789
-Aldri	81,82 %	7 014
Totalt	100 %	8 573

Tabell 37: Svarfordeling på spørsmålet Kjenner du gårdbrukere som du er bekymret over den psykiske helsen til? Prosent (%) og antall

Svaralternativ	Prosent (%)	Antall
-Ja	29,47 %	2 522
-Nei	70,53 %	6 036

Disse to tabellene viser at psykiske problemer og psykisk helse er noe som er viktig og reelt for bønder, i likhet med andre grupper i samfunnet. Analyse av data samlet inn i forbindelse med undersøkelsen «Trender i norsk landbruk» i regi av Ruralis, fant at andelen bønder som har plager knyttet til nervøsitet, nedstemthet og bekymringer i et slikt omfang at det blir kategorisert som psykiske utfordringer, er høyere i 2022 enn hva undersøkelser viser fra og med 2014 (Zahl-Thanam og Melås, 2022). Vi har ikke sammenlignbare tall for befolkningen ellers, men den kunnskapen vi har om bønder og psykisk helse viser viktigheten av å se på hvordan man skal forebygge psykisk uhelse og fremme psykiske helse i landbruket.

Styrke helsehjelp til bønder

I spørreskjemaet var det spørsmål om det er behov for å styrke helsehjelp til bønder generelt (spørsmål 53 i spørreskjemaet).

Tabell 38: Fordeling på spørsmålet Tenker du at det er behov for å styrke helsehjelp til bønder generelt? Prosent (%) og antall

Svaralternativ	Prosent (%)	Antall
-Ja	49,08 %	4 200
-Nei	8,07 %	691
-Vet ikke	42,85 %	3 667
Totalt	100 %	8 558

Når det gjelder helsehjelp til bønder, var det 49 % som mener at det er behov for å styrke helsehjelpen til bønder, og 8 % svarte nei (se tabell 38).

Kvalitative svar på spørsmål om helsehjelp til bønder

I tillegg til de ordinære spørsmålene valgte 1 375 bønder å svare mer utfyllende (fra spørreskjemaet: *Hvis ja, skriv gjerne en kommentar om på hvilken måte helsehjelp kan bli bedre*).

Gjennom analyse av de kvalitative svarene, identifiserte vi flere tema. Disse er dårlig økonomi, ønske om tettere og bedre kontakt med helsevesen/personer med helsekompetanse, ensomhet, anerkjennelse, og til slutt ordninger og bedre vilkår ved fravær som skyldes sykdom og skade. Disse blir gjengitt nedenfor som deloverskrifter.

Dårlig økonomi

Ifølge svarene er det veldig vanlig blant bønder i utvalget å oppleve store utfordringer med økonomien for gårdsdriften, og at det har forverret seg de siste årene. Bedre økonomi er ifølge mange den mest effektive helsehjelpen man kan få. Vi har valgt å gjengi fem sitat som viser dette.

Det hjelper lite med helsehjelp, når ein ikkje har tid til å vera sjuk, og i tillegg er dei fleste bekymringar relatert til dårleg økonomi.

Ved økonomiske problemer burde psykisk helsehjelp være påkrevd. (...) å ikke ha penger til å kjøpe mat til dyrene sine kan være kjempetøft.

De tilfellene jeg kjenner til relatert til driften, går ofte på økonomi eller at driften har sklidd ut såpass at det er håpløst å rette opp i alt så bonden får hodekjør. Det er også mye skam og ære knyttet til å drifte gård.

Største årsak til psykiske helseplager til bønder er dårlig økonomi. Problemer med å betale regninger og kan derfor ikke leie inn hjelp eller utbedre helt åpenbare HMS relaterte oppgaver.

Jeg har én uro og én angst som plager meg: Uroen er at det ikke skal bli mulig eller for dyrt å få avløser hvis jeg blir syk. Angsten er økonomien. For første gang føler jeg meg ikke økonomisk i sikkerhet, er på konkursens rand, og det holder meg ofte våken om natten.

Tettere og bedre kontakt med helsevesen eller personer med helsekompetanse

Blant bøndene er det tydelig et ønske om en tettere kontakt med helsevesen eller personer med helsekompetanse.

For mange betyr det konkret tilgang til bedriftshelsetjeneste som inkluderer årlig helsekontroll og gjennomgang av arbeidsplassen med tanke på farlig eksponering og vurdering rundt arbeidsstilling og arbeidsmetoder for å unngå belastningsplager.

Flere refererer da til tilbudet hos Norsk Landbruksrådgiving. Svært mange i undersøkelsen svarer at bøndene burde kalles inn til minimum en årlig helsekontroll der spørsmål om psykisk helse må inngå. Flere påpeker at de som trenger det aller mest antageligvis ikke oppsøker lege eller helsevesenet. Svært mange ønsker også at det skal være en systematikk i innkallelser, og «Obligatorisk helsekontroll» blir ofte nevnt. Se fem sitat nedenfor:

Helsekontrollen/samtalen i Norsk Landbruksrådgiving HMS er veldig nyttig, kunne vært obligatorisk for alle bønder, men noen synes nok medlemskap er for dyrt og prioriterer det ikke.

Årlig helsekontroll for alle bønder, særlig heltids, som ikke fanges opp av annen bedriftshelse.

Alle gårdbrukere burde vært inne årlig til helsesjekk hvor også den psykiske helsen inngår som tema.

Viktig med oppfølgingskurs for beskyttelse mot støv, støy, og ved bruk av kjemikalier. (for å ha fokus). Arbeid i skogen trenger regelmessig kursing på riktig teknikk. (sikkerhet).

Ergonomi i arbeidet. F. eks å utføre løft på rett måte for å hindre belastningskader. Oppfølging med fysioterapi eller kiropraktor for å styrke rette muskler for å unngå belastningskader.

I tillegg til oppfølging av noe som kan tilsvare bedriftshelsetjeneste, er det flere som skriver at man på generell basis ønsker tettere kontakt med helsevesenet, eller at det

bør finnes lavterskeltilbud som bonden kan ta kontakt med hvis det oppstår utfordringer.

Jeg tenker at mange gårdbrukere arbeider mye aleine og økonomiske bekymringer og stort arbeidspress er ikke bra over tid. Derfor tenker jeg at det skulle vært tilbud om mer helsehjelp til oss gårdbrukere.

Mange innen landbruket har det jeg anser som «ensomme stillinger», noe som kan vanskeliggjøre det å erkjenne og etterspørre hjelp. I tillegg er mange i samfunnet kritisk til landbruket, noe som kan ha innvirkning på situasjonen. Tenker det ville være bra om det opprettes et lavterskeltilbud, hvor folk kan få en uhildet samtalepartner som kan lytte og veilede i vanskelige tider.

Landbrukskontor og landbruksrådgiving burde hatt større kapasitet til utebesøk og oppfølging på det enkelte bruk. Før ble jo alt av papir levert over skranken i alle fall to ganger pr. år, nå går alt elektronisk og kontakt med den enkelte gårdbruker er nesten lik null. Data er langt fra bra i denne sammenhengen!! En sliten gårdbruker kan være vanskelig «å finne i tide».

Lavterskeltilbud, lett tilgjengelig, uten lange køer, der helsetilbudet jevnlig tar kontakt med bøndene, og/eller et tlf.nr. vi som kollegaer kan ringe og tipse om folk/bønder som vi tenker kan trenge litt hjelp eller oppfølging.

Et viktig tema er også gravide i landbruket.

Gravide bønder burde få gratis oppfølging av noen med kompetanse på fagfeltet.

Personen burde være med på et fjøsstell og være med å kartlegge hvilke arbeidsoppgaver som kan være skadelig for fosteret og være med å legge en plan for hvordan man kan løse arbeidsoppgavene og arbeidshverdagen på en annen måte.

Å være gravid gårdbruker og skulle ha lamming er noe jeg gruer meg til. Det vil bli en enorm belastning på alle rundt oss, da jeg i utgangspunktet ikke skal være i kontakt med fostervann. Og jeg har halve lamminga vanligvis. Blir ikke sykmeldt fra lamming for det har ingen hensikt, med så svak økonomi som småfehold har, vil jeg ikke ha rett på sykepenger fra jordbruket, og "dagjobben" vil jeg ikke ha krav på sykmelding fra, siden det ikke er helseårsaker til at jeg ikke kan gjennomføre den.

Mange gir uttrykk for at det bør være en lavere terskel for å få helsehjelp og at det bør være kortere ventetid i det offentlige hjelpeapparatet. Slik helsehjelp er organisert i dag er det vanskelig å avdekke behov. Selv om fysisk helse blir nevnt, omhandler situatene i denne delen i de fleste tilfellene behov for støtte til psykiske uhelse.

Et faglig og uavhengig nettverk som fastlegene kan aktivere for å hjelpe og følge opp gårdbrukere med psykiske helseplager mener jeg er svært viktig å etablere så snart som mulig i Norge.

*Hjelp til psykiske plager burde være enklere å få, ofte blir en bare tilbudt medisiner.
Men ofte vil en bare ha hjelp til å snakke med noen.*

Flere skrev om psykisk helse og dyretragedier. Se tre sitat nedenfor:

Det er per i dag ingen som fanger opp den psykiske helsa til bonden. Han driver som regel eit enkelpersonforetak (firma) og da kan ikkje feks. NAV komme inn og hjelpe til med å betale rekninger og økonomisk rådgivning. Bonden som ikkje klarer å betale rekningene sine skjølv (har penger, men er for psykisk sjuk) får tilsendt inkassokrav på inkassokrav, bonden trenger hjelp men kva er det han/ho får, jo dei blir straffa økonomisk. Til slutt går skatteetaten inn og tar sin del av landbruk tilskotet som blir utbetalt no i februar. Bonden har til slutt ingen pengar å leve av for bruk på seg skjølv og dyra, dyra lider pga. dyreeier lider. Er dette så vanskelig å forstå???? Ein dyretragedie er som regel forårsaka av ein persontragedie, men alikevel så er det ingen i det offentlige som tar lærdom av dette?

Tenker at dyretragedier er et resultat av uoppdaget psykiske helseutfordringer. Blir du syk/utbrent i et annet "omsorgsyrke" blir du mest sannsynlig sykemeldt før du påfører andre plager i den grad som har skjedd i de store dyretragediene. Har et ønske om at gårder som har dyr i sin produksjon fikk besøk ofte. Det finnes tester som viser hvilket stress/presset situasjon du/bonden står i. Det kan være av nytte både for bonden og tilsynsmyndighet å vite om man er i faresonen for å bli utbrent og igjen stå i fare for å ikke ivareta de en har ansvar for.

(...) Oppsummert så ville jeg anbefale at det skulle være enklere å få hjelp. Og det bør ikke være noen automatikk i at dyrehold avvikles grunnet psykisk uhelse. Det burde være mulig å få akutt avløser, eller at staten tar over ansvaret for driften i kortere perioder. På den måten ville folk tørre å snakke med legen ... noe jeg aldri torte. (...) Jeg søkte aldri hjelp fordi jeg var redd mattilsynet. Det er et mirakel at jeg overlevde på ren stahet. Det var dyrene som holdt meg i live. (...) nå føler jeg meg bedre enn noensinne. Jeg setter veldig pris på at dere inkluderer dette i undersøkelsen. Mange takk!

Et viktig moment som blir nevnt knyttet til psykisk helse, er verdien av at flere etater eller instanser snakker sammen og varsler hverandre hvis noen får mistanke om at ting ikke er slik det burde være. Se to sitat nedenfor.

Ved økonomiske problemer burde psykisk helsehjelp være påkrevd. (...) Kredittavdelingen til kraftfôrleverandør er de første som oppdager når det blir tøft å være bonde, å ikke ha penger til å kjøpe mat til dyrene sine kan være kjempetøft, når de setter leveringsstopp på en gårdbruker (kanskje spesielt i kraftfôrkrevende

produksjon svin/fjørfe) burde det gå bekymringsmelding til både fastlege og mattilsynet.

Om man sliter psykisk eller blir syk ber nok de fleste ikke om hjelp. De må fanges opp av andre, man må ha systemer som snakker sammen. Avløserne må inn å ta over dyrestell uten økonomiske bekymringer. Det er en lang vei å gå. Første 2 uker må man dekke selv. Bønder klager sjelden, men når man først blir syk, er man ordentlig syk.

Ensomhet

Det blir pekt på at bondelivet generelt kan være svært ensomt til tider, og at man kan bli gående alene med diverse bekymringer og problemer. Dette kan i lengden gi store konsekvenser. Samtidig er det størst bekymring rundt de som driver gårdsbruk alene, og mange av svarene handler om at denne gruppen burde følges opp på en mer systematisk måte enn det gjøres i dag.

Mange ønsker tiltak som kan motvirke ensomhet, og da spesielt tiltak som kan gjøres i lokallag og i nærmiljøet og som bønder selv kan initiere. Det er et stort antall sitater som handler om dette, og vi har gjengitt fire av disse:

Vi bønder må bli flinkere til å oppsøke hverandre, spørre hvordan det går, ikke være redde for å bry oss. De som virkelig trenger psykisk helsehjelp, vil antakelig ikke ta initiativ til dette selv.

Mer besøk, Det er få bønder, nedgangen av bønder har gjort det mer ensomt i bygda. Også det å underlette for bønder å samles, ha sosiale lag, etterspør å heve den sosiale statusen til bøndene.

Det er en belastning å jobbe mye alene. Skulle vært mere sosiale tilstelninger.

Viktig med godt nabosamarbeid oss bønder imellom. Mer sosialt, vi blir stadig færre bønder. Viktig å stille opp for hverandre. Vi har hatt "Tryggere sammen" kurs i Bondelaget, veldig nyttig.

Ved siden av det lokale ansvaret for å ta vare på hverandre, blir det også påpekt et ansvar hos offentlige myndigheter, som landbrukskontor og helsearbeidere i kommunen, for å motarbeide ensomhet og isolasjon. Se noe utvalgte sitat nedenfor:

Bør ha eit auka fokus på einslige bønder. Desse har eit mindre nettverk og er mindre synleg i samfunnet, noko som gjer det vanskelig å plukke opp om dei slit. I tillegg bør landbruksavd i kommune ved gjentakande avvik på drift, ha låg terskel for å ta kontakt.

Organisere Bondens Nettverk i kommunen i samarbeid med Landbrukskontor og kommunens psykiske helseteam (med dedikert, fast person i kommunen).

Koronasituasjonen har gjort det verre for de som er enslig. Ikke verst for oss med stor familie rundt oss, vi klarer oss bra. Kommunen har også arrangert Landbrukskafe, med ulike temaer, godt oppmøte og god prat.

Bønder må bli flinkare til å samlast og ha samtalar med kvarandre. Gå på besøk. Bondens helse bør bli ein meir vesentleg del av arbeidet til landbruksrådgiving, Mattilsyn (og andre tilsynsordningar), faglag og samvirkeorganisasjonar.

Anerkjennelse

Følelsen av å ikke bli forstått, og at arbeidet deres blir kritisert og omtalt i negative ordelag, oppleves tungt for mange som har deltatt i undersøkelsen.

Jeg synes det er ALT for lite rundt det medmenneskelige i landbruket! Særlig nå som alt og alle skriver negative ting i sosiale medier og aviser. Det må være noe fint i bondeyrket også !!

Vi må få positive tilbakemeldinger fra samfunnet på det vi driver med.

Bønder vert altfor ofte kritisert som subsidiejegarar og snyltere. Dette gneg på mange, og dei er redde for å søke hjelp til dei plagene dei har. Mattilsynet kan vere ugreie å ha med å gjere dersom det kjem ein bekymringsmelding. Mange er åleine med produksjonen og har ingen å rådføre seg med. Bøndene skulle få hjelp i staden for feks krav om avvikling/nedslaktning fordi dei ikkje klarer å holde produksjonen høg nok til holde kernaren unna eller stelle dyra iht forskrift.

Det bør faktisk være et system for bønder i etterkant av KSL-revisjon og inspeksjon fra Mattilsynet (..) Etter et besøk av en spesiell person i Mattilsynet, hadde jeg lyst til å bare sende alle dyrene til slakt og starte i min gamle jobb. Ikke fordi det var så vanskelig å lukke det hun mente var et avvik, men fordi jeg følte hun ikke hadde noe respekt for meg. Dette var utelukkende på grunn av hennes fremtreden og negativitet. De burde fokusere på at vi jobber mot det samme og ikke innta en rolle som gjør bonden nedtrykt. Det var enkelt å fikse avviket, men etter besøket var motivasjonen for å gjøre dette svært dårlig. Har fremdeles litt skrekken for denne kontrolløren og tenker på det hver uke. Hun gjør at jeg ikke føler jeg gjør jobben min bra nok selv om jeg står på flere timer hver dag.

Avløserordning

Svært mange svar handler om at avløserordningen ved sykdom oppleves å ikke være tilfredsstillende. Noen etterlyser forståelse for at arbeidet på en gård inkluderer svært mange og varierte oppgaver. Dersom man er syk over tid så er det ikke nok å kun ha tid til stell til dyrene, eller tid til kun praktiske oppgaver som skal gjøres på gården.

Ikke mulig å sykemelde seg hvis man ikke selv finner avløser. Avløserordning fungerer ikke.

Helsehjelp er en ting, men det er slik at det nytter lite med helsehjelp i form av operasjon og sykemelding dersom ingen kan gjøre jobben din. Det er faktisk veldig alvorlig. Jeg er sliten av alt for stor arbeidsbelastning og har helseplager av tungt arbeid. Jeg burde tatt en operasjon som krever rehab på 6 uker. Det er svært vanskelig med beredskapsavløsning i vårt område.

Bedre økonomi i landbruket og hjelp hvis man blir syk, eksempelvis hjelp til arbeid ved sykemelding, langvarig sykdom, barn osv. Slik det er når man ikke kan en selvstendig næringsdrivende blir syk/skadet fordi det ikke finnes tilbud fra Nav, avløserkontor osv.

Bør være MYE lettere å få sykemelding og hjelp på gården uten den vanvittige papirmølla og bekymringen for at en ikke klarer det økonomisk! Sykeavløsning over tid er dyrt, og som oftest (hvis mulig) spør en i familien om hjelp til en kommer seg på bena selv.

Det er en total mangel på avløsertjenester her i kommunen.

Vi er mange gårdbrukere som ikke har tilgang til avløser. Vi kan derfor ikke være syke da vi ikke har noen til å ta fjøset for oss. Burde vært kommunale avløsere som kunne vært leid inn når gårdbrukere blir syke eller har helseplager. Mange gårdbrukere har kun smertestillende å ty til når de blir syke og ingen hjelp i fjøset.

Det er ikkje helsehjelpa som er vanskeleg å få, det er landbruksvikar som er omtrent umogeleg å få når ein er sjuk. Difor er det mange bønder som jobbar sjølv om dei er sjuke. Sjukdomsavløsning MÅ styrkast, og må vere for ALLE. Opplever at det er bøndene med dei største gardane som vert prioriterte, dette er ikkje rett.

Velferdsordninger via NAV

Flere av respondentene har gitt uttrykk for at de ikke har råd til å være syke og at de ikke får den hjelpen som de forventer fra NAV.

Selve helsehjelpen fra helsevesenet er tilfredsstillende men velferdsordningene og støtteordningene til bønder er mangelfull. Det er også for dårlig kunnskap om dette innen NAV, så hjelpen blir mangelfull. Som bonde har du verken råd eller anledning til verken å bli gravid, ta permisjon, ha barn eller å bli syk. Du må sikre deg selv gjennom hjelp fra familie.

Gårdbrukere faller veldig lett igjennom i NAV systemet. NAV systemet er tilpasset arbeidstakere, ikke selvstendig næringsdrivende som eier noe (for eksempel en gård eller redskap eller traktorer eller)

Tilgang til helsehjelp når man bor på bygda

Det var også et spørsmål der bønder ble bedt om å vurdere om de synes det kan være vanskelig å få hjelp med helseplager når man bor på bygda.

Tabell 39: Fordeling på spørsmålet Kan det være vanskelig å få hjelp med helseplager når man bor på bygda? Prosent (%) og antall.

Svaralternativ	Prosent (%)	Antall
-Ofte	7,14 %	611
-Av og til	35,56 %	3 043
-Sjelden	33,41 %	2 859
-Aldri	23,90 %	2 045
Totalt	100 %	8 558

En av fire bønder svarer at det aldri er vanskelig å få hjelp med helseplager når man bor på bygda, og syv prosent svarer ofte. Selv om det er få som svarer ofte, er det verdt å merke seg at nesten 36 prosent svarer av og til. Selv om det er vanskelig for oss å vurdere om dette er høyt sammenlignet med andre grupper i samfunnet, mener vi det er verdt å merke seg at en ikke ubetydelig del kan oppleve det som vanskelig å få hjelp med helseplager.

For befolkningen generelt, fant en undersøkelse gjennomført av Ruralis at personer som bor på større tettsteder og i byer er mer fornøyd med fastlege og legevakt enn de som bor i på mindre tettsteder og i ei bygd (Logstein, 2019).

Det var videre 1 190 bønder som svarte på et åpent spørsmål om denne tematikken (spørsmål 55: *Har du noen personlige erfaringer du vil dele omkring dette tema?*). Det er relativt få som opplever at det er vanskelig å få hjelp med helseplager når man bor på bygda, og mange svarer derfor aktivt nei på spørsmålet. Samtidig er det en del som skriver at tilbudet er der, men at utfordringen er at man ikke alltid har mulighet til å ta fri fra det ansvaret man har på gården. Årsaken er for noen at man ikke har økonomi til å ta fri. Sitatet nedenfor illustrerer i stor grad det som ble uttrykt tidligere i teksten:

Det er ingen utfordring å få tak i lege/sykehus osv. Utfordringen ligger i at man ikke har råd til å være syk.

Delvis henger det sammen med relativt lang reisevei, og hvordan de da blir avhengig av innleid hjelp. Flere peker på hvordan det er vanskelig å få tak i avløser.

Lange avstander gjør det svært tidkrevende å få adekvat hjelp. Da lar man det heller være.

Jeg mister en hel arbeidsdag eller mer om jeg skal til legen, jeg har ingen mulighet til å få avløsning utenom familie, om noe skulle oppstå, så da må jeg jo bare være frisk, det blir jo et veldig enkelt valg.

Bondens vurderinger knyttet til eget bruk av medisiner, rusmidler og spill på nett

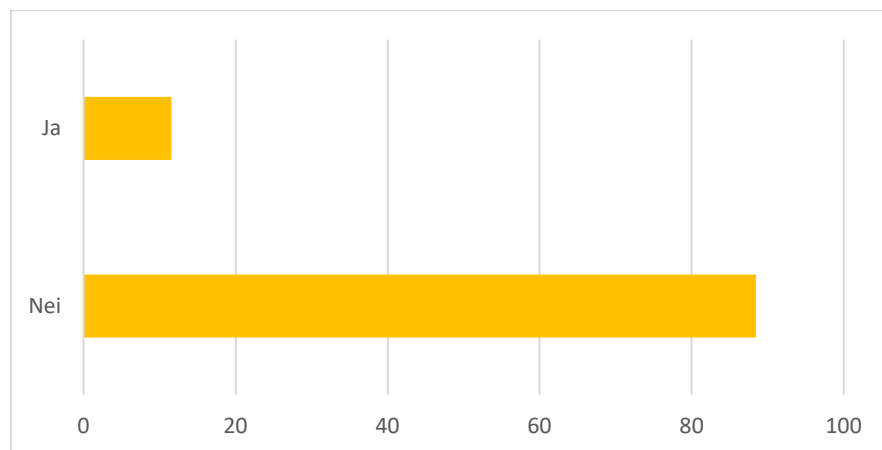
I forbindelse med prosjektet *Rus- og avhengighetsproblematikk i landbruket, forebygging, håndtering og behandling*, som ledes av Ruralis og ble finansiert av DAM-stiftelsen i 2021²², ble det stilt flere spørsmål om bruk av alkohol og andre rusmidler, samt om man opplever et problematisk forhold til pengespill eller dataspill. Bakgrunnen for prosjektet og årsaken til at man valgte å ta med disse spørsmålene, er at man har lite kunnskap om hvordan dette fordeler seg blant bønder i Norge.

For denne rapporten, er det også interessant å undersøke hvordan bekymringer knyttet til bruk av medisiner og rusmidler henger sammen med forekomst av ulykker og brann/branntilløp. Resultater fra disse analysene blir presentert senere i rapporten. Først kommer en gjennomgang av hvordan bøndene fordeler seg på de ulike spørsmålene som handler om dette.

Bruk av smertestillende

For det første ble det stilt spørsmål om man bruker smertestillende medisiner for å kunne håndtere arbeidsoppgavene på gården (spørsmål 42 i spørreskjemaet).

Her finner vi at 88,5 % av bøndene svarer at de ikke tar smertestillende medisiner for å kunne håndtere arbeidsoppgavene på gården, mens de resterende svarer ja på dette spørsmålet (se figur 22).

Figur 23: Fordeling på spørsmålet Tar du smertestillende medisiner for å kunne håndtere arbeidsoppgavene på gården? I prosent. Antall bønder = 8 589

Neste spørsmål var om hvilke medisiner man tar. Det vil si om det er reseptbelagte og/eller reseptfrie midler (spørsmål 43 i spørreskjemaet). Fra tabell 40, ser vi at 42 prosent tar reseptbelagte midler daglig, mens 30 prosent og 12 prosent svarer

---

²² Stiftelsen Dam er en av Norges største stiftelser og gir penger til helse- og forskningsprosjekter som skal gi bedre helse gjennom deltakelse, aktivitet og mestring for folk i Norge.

henholdsvis av og til og sjelden. Det er 12 prosent som svarer aldri. Det er videre 16 prosent som svarer at de tar reseptfrie midler daglig, mens 58 prosent svarer av og til (se tabell 41).

For spørsmålet om reseptbelagte og reseptfrie midler kan vi ikke vite for sikkert i hvilken grad de som svarte på undersøkelsen inkluderer midler som ikke er smertestillende.

For det norske samfunnet som helhet, har bruken av smertestillende økt de siste årene. Ifølge en rapport fra Folkehelseinstituttet, er det omtrent 24 % av befolkningen i 2020 som fikk minst et smertestillende legemiddel på resept, og det er omtrent 11 % som bruker reseptfrie smertestillende midler daglig (Folkehelseinstituttet 2021). For bønder som gruppe, er det 11,5 prosent som svarer ja på at de tar smertestillende. Sammenlignet med befolkningen, ser bruken ikke til å være høyere enn befolkningen ellers. Vi har ikke kunnskap om hvordan bruken av smertestillende fordeler seg blant grupper av sysselsatte, og derfor vet vi ikke om dette er et høyt tall sammenlignet med andre grupper av sysselsatte i den norske befolkningen.

Tabell 40: Svarfordeling på spørsmålet om hvor ofte man tar reseptbelagte midler*. Prosent (%) og antall.

Svaralternativ	Prosent (%)	Antall
-Ønsker ikke å svare	3 %	25
-Daglig	42 %	399
-Av og til	30 %	286
-Sjelden	12 %	117
-Aldri	12 %	112
Totalt	100 %	939

*NB: Det er kun bønder som svarte ja på spørsmålet om man tar smertestillende medisiner (n=992), som ble invitert til å svare på dette spørsmålet

Tabell 41: Svarfordeling på spørsmålet om hvor ofte man tar reseptfrie midler*Prosent (%) og antall.

Svaralternativ	Prosent (%)	Antall
-Ønsker ikke å svare	3 %	24
-Daglig	16 %	141
-Av og til	58 %	502
-Sjelden	17 %	149
-Aldri	5 %	43
Totalt	100 %	859

*NB: Det er kun bønder som svarte ja på spørsmålet om man tar smertestillende medisiner (n=992), som ble invitert til å svare på dette spørsmålet

Bekymringer knyttet til alkoholbruk, rusmidler, pengespill og medisinbruk

På temaet alkoholbruk handler spørsmålet om man i løpet av siste år er bekymret for egen bruk av alkohol eller andre rusmidler (spørsmål 47 i spørreskjemaet). Når det gjelder hvor mange som er bekymret for sin egen bruk av alkohol eller andre rusmidler, er denne andelen ganske lav. Kun 0,22 % svarer at de ofte er bekymret for egen bruk av alkohol, mens 1,78 % svarer av og til (se tabell 42). Majoriteten er aldri bekymret (91,76 %) og 6,23 % er sjelden bekymret.

Tabell 42: Svarfordeling på spørsmålet Har du noen ganger det siste året bekymret deg for din bruk av alkohol eller andre rusmidler? Prosent (%) og antall.

Svaralternativ	Prosent (%)	Antall
-Ofte	0,22 %	18
-Av og til	1,78 %	143
-Sjelden	6,23 %	500
-Aldri	91,76 %	7 359
Total	100 %	8 020

Bekymringer for at man bruker for mye tid/penger på pengespill og eller dataspill (spørsmål 48 i spørreskjemaet), følger omtrent samme fordeling. Henholdsvis 0,7 % og 0,81 % svarer ofte og av og til, på spørsmålet (se tabell 43). Knappe 3 % svarer sjelden og drøye 96 % svarer aldri.

Tabell 43: Svarfordeling på spørsmålet Har du noen gang i løpet av siste året bekymret deg for at du bruker for mye tid/penger på pengespill og eller dataspill? Prosent (%) og antall.

Svaralternativ	Prosent (%)	Antall
-Ofte	0,07 %	6
-Av og til	0,81 %	69
-Sjelden	2,63 %	225
-Aldri	96,49 %	8 255
Total	100 %	8 555

Til slutt var det spørsmål om medisinbruk (spørsmål 49 i spørreskjemaet). Der er det knappe 97 % som aldri er bekymret for sin egen medisinbruk, og kun 0,09 % er ofte bekymret (se tabell 44).

Tabell 44: Svarfordeling på spørsmålet Har du noen gang i løpet av siste året bekymret deg for eget bruk av medisiner i den grad at du har ønsket å søke hjelp for bruken? Prosent (%) og antall.

Svaralternativ	Prosent (%)	Antall
-Ofte	0,09 %	8
-Av og til	0,84 %	72
-Sjelden	1,79 %	153
-Aldri	97,27 %	8 307
Total	100 %	8 540

Et fjerde spørsmål som gjelder på tvers av ulike rusmidler eller andre avhengighetsproblematikk, er om man siste år har tenkt at man skulle hatt profesjonell hjelp til å få bukt med problematisk bruk av alkohol eller andre rusmidler (spørsmål 50 i spørreskjemaet).

Ikke uventet er andelen bønder som tenker at de skulle hatt profesjonell hjelp til å få bukt med problematisk bruk av alkohol eller andre rusmidler liten (se tabell 45). Nesten 99 % svarer at de aldri i løpet av det siste året har tenkt at de skulle hatt profesjonell hjelp til å få bukt med problematisk bruk av alkohol eller andre rusmidler.

Tabell 45: Svarfordeling på spørsmålet Har du noen gang i løpet av siste året tenkt at du skulle hatt profesjonell hjelp til å få bukt med problematisk bruk av alkohol eller andre rusmidler? Prosent (%) og antall

Svaralternativ	Prosent (%)	Antall
-Ofte	0,12 %	10
-Av og til	0,23 %	20
-Sjelden	0,89 %	76
-Aldri	98,76 %	8 467
Total	100 %	8 573

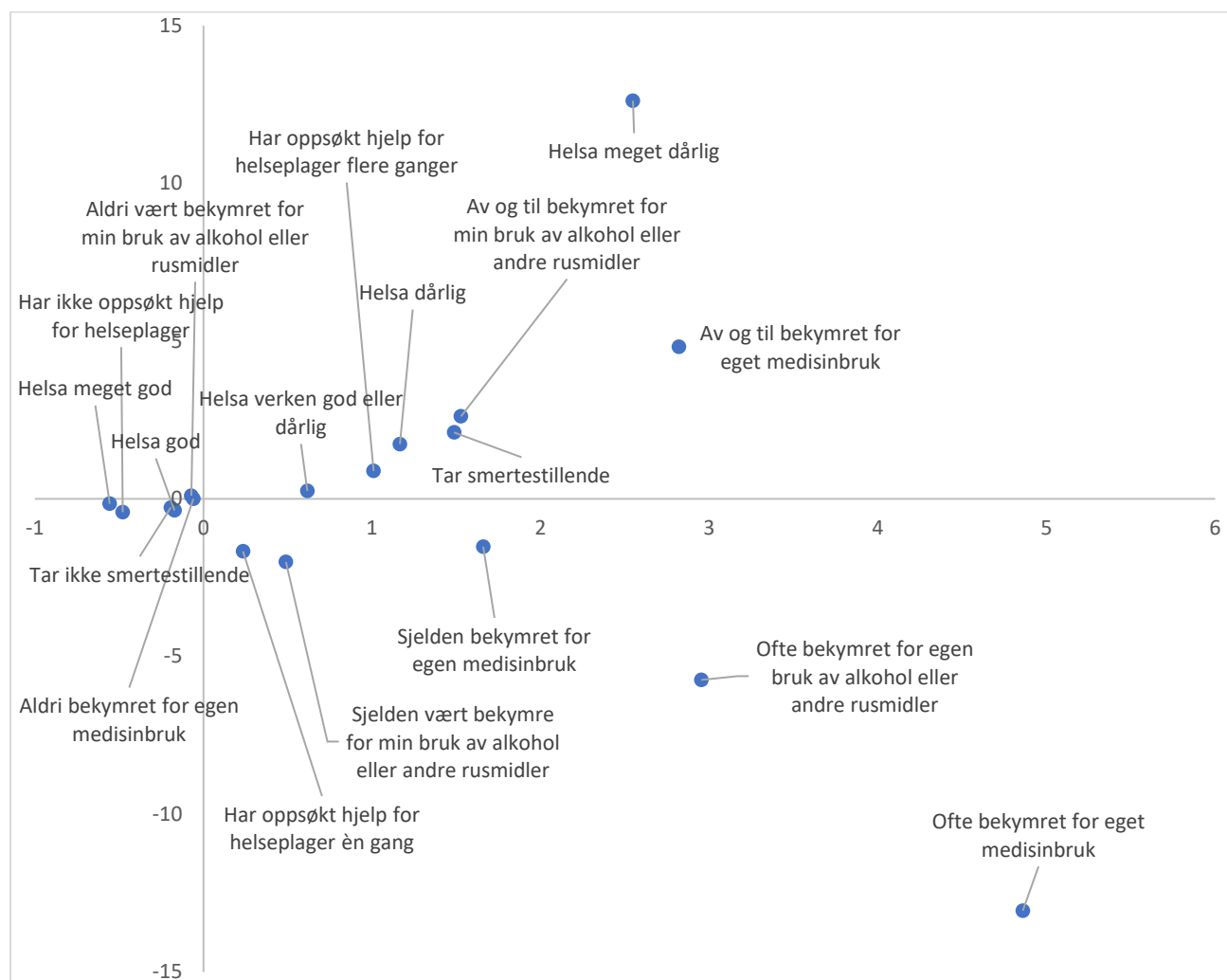
Helse og avhengighetsproblematikk, langs dimensjonen fra lav til høyt omfang av ulykker og brann/branntilløp

Endelig var det interessant å se hvordan dette med helse og avhengighetsproblematikk henger sammen med omfanget av ulykker og brann. I likhet med andre analyser vi har gjort, har vi ikke holdepunkt for å si noe om årsaksforhold.

Det eneste vi kan si noe om, er hva som kjennetegner bønder som har et høyt omfang av ulykker og brann, sammenlignet med de som er lav på denne dimensjonen. Et klart

funn i det kartet nedenfor, er at bønder som er lav på dimensjonen, er bønder som har god helse, og som har liten avhengighetsproblematikk (se figur 23).

Helt til venstre, lavt i dimensjonen, finner vi bønder som svarer at helsa er god og meget god, som ikke tar smertestillende, som aldri har vært bekymret for sin egen alkoholbruk eller sin egen medisinbruk og som ikke har oppsøkt lege på grunn av helseplager. Desto lengre opp på dimensjonen, desto mer ser omfanget av ulike plager eller bekymringer ser ut til å øke.

Figur 24: Grafisk fremstilling av hvordan bønders vurdering av egen helse, medisinbruk og avhengighet plasseres på dimensjonen fra lav til høy frekvens av ulykker og brann/branntilløp

I dette kartet ser vi at bønder som har en veldig lav frekvens av ulykker og brann/branntilløp, domineres av personer som aldri har vært bekymret for egen alkoholbruk og egen medisinbruk. Disse har ikke oppsøkt lege for helseplager det siste året, oppgir at helsa er god og meget god og tar ikke smertestillende. Desto høyere

man kommer opp på dimensjonen, desto mer ser diverse plager og bekymringer til å øke. De som befinner seg lengst til venstre i dimensjonen er bønder som kan omtales som å ha ingen ulykker og brann/branntilløp.

Selv om gruppen er liten, ser vi at de som ofte er bekymret for eget medisinbruk, er personer som er plassert høyt på dimensjonen, sammenlignet med de som aldri og sjelden er bekymret. De som av og til er bekymret for eget medisinbruk, og ofte er bekymret for egen bruk av alkohol eller andre rusmidler, er også relativt høyt oppe. Det vil si at de dette er en gruppe bønder som har en større sannsynlighet for et høyere antall ulykker og brann/branntilløp sammenlignet med bønder som har et lavt medisinbruk og som er aldri bekymret for egen bruk av alkohol eller andre rusmidler.

4.9 Bøndenes kommentarer til selve undersøkelsen

Av de som svarte på undersøkelsen (9 170 bønder), var det 358 bønder som tok oppfordringen om å gi tilbakemelding på selve undersøkelsen²³. Et flertall av svarene kommenterer selve undersøkelsen, og det gis både ris og ros. Flertallet er positive, og synes undersøkelsen er bra og viktig, og verdsetter at flere områder innenfor landbruket blir belyst. Nedenfor er fem ulike sitat som belyser dette:

Nyttig undersøking!!

Veldig viktig å sette fokus på helse og psykisk helse

Takk lika eins. Dette er eit godt høve til å tenke gjennom kvardagen sin – og setje ord på problemstillingar.

Bra det var muligheter for å skrive kommentarer, samt gå tilbake om noe er uklart. Det letter selve undersøkelsen. Viktig tema å ta opp.

Veldig bra undersøkelse. Dette med bondevelferd er noe som blir mer og mer aktuelt. Bondens hverdag er blitt mer og mer belastet med bekymringer.

Relatert til at flere synes undersøkelsen tar opp viktige spørsmål, er det mange som håper at undersøkelsen virkelig kan bidra til at det blir en større forståelse i det norske

---

²³ Fra spørreskjemaet: *Tusen takk for at du deltok i denne undersøkelsen. Er det noe mer du ønsker å gi oss tilbakemelding på, så skriv gjerne noen ord her.*

samfunnet om hvordan det er å være matprodusent. Se to sitat nedenfor som viser dette:

Jeg tok meg tid til å svare på denne undersøkelsen. Normalt sett avslår jeg alle undersøkelser angående norsk landbruk. Hvorfor? Fordi jeg får ikke 1 kr mer betalt for å bruke tiden min på det. Nå har jeg tatt meg tid til å svare, og jeg håper at mine svar kan hjelpe dere med å forstå den reelle situasjonen for norsk landbruk.

Håper svarene på denne undersøkelsen blir offentliggjort i riksmidia

Andre gir uttrykk for at undersøkelsen er for omfattende, ikke relevant og kun øker den administrative byrden de allerede har fra før. Blant de mer negative og kritiske svarene blir det både uttrykt frustrasjon over at det blir sendt ut en slik undersøkelse, over hvilke spørsmål som blir stilt, samt viser til et forbedringspotensial for spørsmålene. For å se eksempler på dette, har vi valgt ut fem sitat. Se nedenfor.

Dere plager norske bønder med slike spørsmål

Utrolig dårlige spørsmål med for enkle variasjonsmuligheter på svarene

Dette synes jeg var veldig personlige spørsmål i en spørreundersøkelse ... Kan en regne med riktig svar på så personlige spørsmål???

Mange av disse spørsmålene vil dere ikke få ærlige svar på. Derfor er undersøkelsen av meget begrenset verdi

Det mangler punkter om arbeid med psykososialt arbeidsmiljø i KSL selv om dette er vektlagt av Arbeidstilsynet i 2018.

En del gir uttrykk for at den største psykiske belastningen i landbruket i dag er den økonomiske situasjonen for bønder, og at det derfor burde ha vært flere spørsmål om økonomi. Se tre sitat nedenfor, som eksempler på dette.

Ingen spørsmål om økonomi? Økonomi og psykisk helse har en meget stor sammenheng i landbruket. Skjerpings!!!

Nedstengingen av samfunnet har gjort meg som bonde mer sosialt isolert enn tidligere. Kombinert med mindre økonomisk overskudd har det gitt utfordringer i drifta. Synes det burde kommet spørsmål om økonomi og psykisk helse, i stedet for rusmidler i arbeidstiden.

Syns det mangler en del på psykisk helse biten i denne undersøkelsen. Fokuset er på rus og alkohol, men hva med alt ansvaret, ensomhet, økonomisk situasjon og arbeidspress, samt stadig nye krav vi må innfri og forholde oss til! DET er virkelige faktorer som er "skumle" i dagens landbruk. Dårlig økonomi, ikke råd til eller tilgang på god avløser og dermed aldri fri. Dette kan fort knekke den mest dedikerte bonden!

Flere av respondentene uttrykker misnøye med eksisterende regelverk, kontrollfunksjoner samt kravene til rapportering i landbruket, og skriver at de kan oppleve mye press og stress relaterte til de mange administrative oppgavene.

Reduser byråkratiet. Alt er for omfattende og komplisert og tar for mye tid. En forenkling må til. Det er ikke mulig å tyne mer ut av bøndene. Inntekstheving og statusheving må på plass nå ellers vil mange flere enn bonden snart stå uten arbeid og en redusert matproduksjon og sikkerhet for befolkninga vil være et faktum!

Syns at vi som bønder drukner i krav frå alle kanter, som berre øker på heile tida. Er vant til hardt arbeid, og lite lønnsomhet, det kan eg takle. Men alt skjemavelde og krav og trusler om inndraging av kroner, vis ikkje alt er i orden, det er tungt. Får meg til å tenke på å slutte.

Det er på tide å sette pris på jobben bonden gjør og slutte å komme med krav/kurs hele tiden. Føler at mange bønder med meg har lyst til å slutte pga. "overkjøring" fra alle kontrollmyndigheter.

KSL har ein stor jobb med å formidle kva dei er, kven dei er for, og kva dei kan bidra med. Det blir ikkje forstått av veldig mange. Det må komme fram at det er eit hjelpemiddel og at det ikkje er KSL som har laga reglane.

Viktig at HMS arbeidet fokuserer på viktige HMS saker. Et avvik for manglende evakueringsplan i en 1-mannsbedrift devaluerer f.eks. det viktige med HMS i

landbruket. Dessverre har HMS-arbeidet for stort fokus på at sjekklisterne er i orden og disse har jo ikke noe med hvordan den enkelte bonde faktisk tenker og gjør om HMS!

5. Oppsummering

Denne rapporten har til hensikt å presentere resultatene fra HMS-undersøkelsen blant bønder i 2022. Det inkluderer å undersøke hva som skiller bønder og produksjoner som er mer utsatt for ulykker og brann, fra andre bønder som har få ulykker og brann på sitt gårdsbruk.

I våre analyser har vi kun hatt mulighet for å se på forhold ved gårdsdriften og karakteristikker ved bonden som det har blitt spurt om i spørreundersøkelsen.

5.1 Forebyggende HMS-arbeid

Undersøkelsen viser at majoriteten av norske bønder gjennomfører tiltak som har til hensikt å redusere risiko for ulykker og brann i sitt arbeidsmiljø. Det er rimelig å anta at dette delvis skyldes et klart regelverk, og dels fordi mange har en bevissthet om at forebyggende arbeid er viktig.

En svak overvekt av bønder svarer at de legger stor vekt på sikker og trygg håndtering av arbeidsredskap og arbeidssituasjoner, og veldig få legger svært lite eller lite vekt på sikker og trygg håndtering. Majoriteten lukker sin HMS-avvik fortløpende (62 %), og drøye en av ti lukker ikke HMS-avvik fordi det koster for mye. Vi mangler opplysninger om hva bønder forstår med HMS-avvik.

Mange bønder organiserer arbeidet med helse, miljø og sikkerhet ved å ha et eget system som de følger opp (50 %), og 22 prosent har ikke en spesiell form for systematisk oppfølging fra rådgiver eller andre. Når man skal ha råd om HMS, er det Norsk Landbruksrådgiving HMS og KSL de fleste bønder oppgir at de henvender seg til (henholdsvis 42 % og 33 %). En god del bønder søker råd hos andre gårdbrukere.

Majoriteten (77 %) mener å ha god oversikt over de HMS-kravene som blir stilt, og de mener at de har tilgang på god rådgiving (63 %). Det er til slutt 75 prosent som synes de finner alle relevante HMS-krav i KSL (HMS-sjekklisten).

5.2 Ulykker og tilløp til ulykker

Det er 6,5 prosent som har opplevd selv eller at andre på gården har vært utsatt for en ulykke siste år, og det er noe lavere enn hva undersøkelsen som Ruralis gjennomførte i 2012 fant. Vi mener det er grunn til å anta at det ikke har skjedd en reel nedgang i andelen bønder som har opplevd en ulykke. I tillegg er det ti % som har opplevd en eller flere *tilløp* til ulykke siste år.

Når det skjer en ulykke med personskade, er det i de fleste tilfellene eier selv som blir skadet (74 %). I 16 prosent av tilfellene er det et familiemedlem.

Når bønder blir bedt om å oppgi årsak til ulykker, er det menneskelige feil (uoppmerksomhet og at man «Skulle bare») som dominerer i svarene. Når det blir spurt om hva bønder mener forårsaket ulykken, er det flytting av dyr og ved bruk av traktor og ulike maskiner som blir nevnt hyppigst.

I de kvalitative svarene er det tydelig at ulykker skjer i ulendt terreng og på glatt underlag ved gjennomføring av arbeidsoppgaver utendørs. Dette er et funn som ikke har vært like tydelig i tidligere undersøkelser når det gjelder ulykker i landbruket, og kan delvis skyldes at det ikke har vært med som et svaralternativ.

Det er et stort antall bønder som oppgir at ulykken har ført til varige mén. Omregnet til populasjonstall, er et forsiktig anslag at det er 240 bønder som hvert år opplever en ulykke med skade som fører til varige mén. Vi har ingen kunnskap rundt sammenhengen mellom hva den enkelte bonde forstår som varige mén, og faktisk arbeidsevne.

Med utgangspunkt i den analysen vi valgte å gjennomføre om sannsynlighet for ulykke, finner vi at kvinnelige bønder har en større sannsynlighet for å oppleve en ulykke på sitt gårdsbruk, sammenlignet med menn, kontrollert for forhold som produksjon, areal i drift og hvordan bonden selv arbeider forebyggende med HMS. Vi må ta høyde for at noe av forskjellen kan skyldes ulikheter i rapportering mellom kvinner og menn.

Et interessant funn, er at bønder uten en landbruksfaglig utdanning, har en lavere sannsynlighet for ulykke på egen gård, sammenlignet med de som har landbruksfaglig utdanning på videregående skole eller universitet/høgskole, eller annen høyere utdanning, kontrollert for andre kjennetegn ved gårdsdrifta som blant annet areal i drift og produksjon. Det er vanskelig å vite hva som kan være forklaringen. Det kan skyldes ulikheter i rapportering mellom ulike utdanningsgrupper, og det kan skyldes bakenforliggende variabler som vi ikke har hatt mulighet til å kontrollere for i våre analyser. Samtidig mener vi at funnet i det minste gir grunn til å ikke underslå betydningen av kunnskap og erfaring fra landbruksdrift som ikke kommer via en formell landbruksutdanning.

Videre viser våre analyser at bønder som driver med melk, storfekjøtt og svin, har flere ulykker sammenlignet med bønder som driver med korn, grønnsaker, skog, fjærfe og annen produksjon. En årsak kan være at bønder i disse produksjonene tilbringer flere arbeidstimer på gården sammenlignet med de andre, og dermed er oftere i situasjoner som potensielt kan lede til en ulykke, samt at store dyr er ofte oppgitt å være innblandet i ulykker. Vi finner også at bønder med større areal i drift har en større sannsynlighet for ulykker, sammenlignet med de med mindre areal i drift. På lignende

måte er det rimelig å anta at det kan skyldes forskjell i arbeidstimer mellom ulike bønder og mengde areal i drift.

Til slutt fant vi at bønder som lukker HMS-avvik forløpende, har færre ulykker enn de som av ulike årsaker ikke har lukket sine avvik. Mange bønder har på daglig basis et eget system for HMS der de i stor grad følger opp og har ansvaret alene. I analysen av sannsynlighet for ulykker, ser ikke det til å være forbundet med høyere risiko for ulykker, sammenlignet med andre måter å gjøre det på. En forutsetning for å kunne ta dette ansvaret alene på en god måte, er selvfølgelig bevissthet og kunnskap om helse, miljø og sikkerhet hos den enkelte.

5.3 Brannverntiltak og brann/tilløpt til brann

Bønder er pålagt en rekke brannverntiltak. I undersøkelsen svarer 35 % at de ikke har brannvernalarmanlegg på gården, mens resten har brannvernalarmanlegg i driftsbygning eller i både driftsbygning og bolighus.

Majoriteten svarer at brannvernarket fungerer tilfredsstillende. Hvis anlegget ikke fungerer, er typiske problemer feilalarm, at alarmene er overfølsomme, og trådløse system som er sårbare med tanke på dårlig nettilgang og mobilnett. Til slutt kan det være krevende å få utført reparasjon eller vedlikehold på brannalarmanlegget. Det er 80 % som svarer at det har blitt gjennomført en faglig kontroll av det elektriske anlegget i løpet av tre siste år, og hos 55 % ble det brukt varmesøkende kamera.

Nesten to prosentene av bøndene i undersøkelsen svarer at de har hatt brann eller branntilløp siste år. Det inkluderer en veldig liten gruppe (0,06 %) som svarer at de har opplevd brann eller branntilløp to ganger eller mer, siste år. Det bønder selv rapporterer er vanligste brannårsak, er feil med el-anlegg og el-utstyr, feil på kjøretøy/arbeidsmaskin, og fyring med ved, olje eller flis. De fleste tilfellene skjer i våningshus eller utendørs. Kun ni prosent oppgir husdyrrom som startsted.

Når det gjelder analyse av sannsynlighet for brann og branntilløp, finner vi at bønder under 40 år har en høyere sannsynlighet for brann og branntilløp, enn de eldste (over 60 år). Bønder med størst areal i drift har flere tilfeller av brann og branntilløp enn de med mindre areal i drift, mens vi ikke ser forskjell i brann og branntilløp på tvers av produksjoner. Bønder med et utkoblet brannalarmanlegg har en større sannsynlighet for brann og branntilløp enn bønder med et anlegg som fungerer tilfredsstillende.

5.4 Ulykker og brann/branntilløp- finnes det et mønster på tvers av disse?

Bønder som har opplevd en ulykke og/eller et tilløp til ulykke på egen gård siste år, har større sannsynlighet for å ha opplevd brann eller branntilløp siste år, enn de med ingen ulykker eller tilløp til ulykker siste år. Vi vet ikke hvorfor det er slik, men det viser at forekomst av brann og ulykker kan ha noen årsaker felles.

På tvers av ulykker og brann/branntilløp, finner vi små forskjeller mellom regioner i Norge. Eneste unntaket er bønder bosatt i Finnmark og Oslo. Dette er grupper bønder som har høyere forekomst av ulykker og brann, sammenlignet med bønder bosatt i andre regioner. Antallet bønder i disse to fylkene er relativt lave. Det relativt høye antallet tilløp av ulykker og brann i disse regionene sammenlignet med de andre, kan skyldes tilfeldigheter og bør ikke tillegges for mye vekt. Likevel mener vi at det bør undersøkes videre, spesielt hvorfor bønder i Finnmark ser ut til å ha et høyere antall av ulykker og brann, sammenlignet med andre regioner.

Bønder som legger stor vekt på sikkerhet i utførelse av bestemte arbeidsoppgaver, og som har tilgang på god rådgiving i HMS, god oversikt over HMS-krav og finner alle HMS-krav i KLS, har få ulykker og brann/branntilløp, sammenlignet med bønder som legger lite vekt på sikkerhet, og som svarer at de ikke har tilgang på god rådgiving, ingen eller lite oversikt over HMS-krav og at ikke finner alle HMS-krav i KSL sin sjekkliste.

5.5 Helse og avhengighetsproblematikk

I denne undersøkelsen var det spørsmål om generell helsetilstand (subjektiv helsetilstand). Det er 74 prosent som svarer at helsen er meget god eller god. Denne andelen er noe lavere enn det vi har satt for sammenlignbare befolkningsundersøkelser.

Det er 45 prosent av bøndene som svarer at de har oppsøkt lege siste år. Vi forventer at bønder i likhet med andre grupper i samfunnet har helseplager som hun eller han ikke oppsøker hjelp for. En del bønder svarer at det er vanskelig å få tid til å dra til lege og eventuell videre behandling. Mangel på avløser blir ofte nevnt som årsak.

Spørsmål om psykisk helse avdekket at ganske mange (30 %) kjenner gårdbrukere som de er bekymret for den psykiske helsen til. Vi mener det er svært viktig å forebygge psykisk uhelse i landbruket, og fremme god psykisk helse.

Mange bønder i undersøkelsen (antall bønder = 1 375) utdypet tema om helsehjelp til bønder. Vi identifiserte seks hovedtema. Disse var dårlig økonomi, tettere og bedre

kontakt med helsevesen eller personer med helsekompetanse, ensomhet, anerkjennelse, avløserordning og velferdsordninger via NAV.

Hos mange bønder er det tydelig at dårlig økonomi gir store frustrasjoner og uhelse. Det er krevende i seg selv, og forsterkes av at dårlig økonomi kan svekke god drift. For eksempel er det ekstra vanskelig når en som bonde er redd for å mangle penger til innkjøp av fôr til produksjonsdyr.

Mange bønder ønsker bedre og tettere kontakt med helsevesenet eller andre med kompetanse på helse. Det ble blant annet påpekt at flere burde få tilbud om bedriftshelsetjeneste etter modellen til Norsk Landbruksrådgiving. Det inkluderer et ønske om helsesjekk, og at man som bonde får hjelp med å vurdere om det er helsefarlig eksponering i arbeidsmiljøet og om hvordan man kan forebygge slitasjeplager.

Bønder er opptatt av sin egen psykiske helse, og den psykiske helsetilstanden til bønder generelt. Flere anerkjente problemet med at mange bønder føler seg ensomme, og ser et behov for at bønder som enkeltpersoner eller som representanter for lokallag og andre grupperinger i større grad tar kontakt og bryr seg om personer de er bekymret for og som de vet er ensomme. Det at kontakten med landbrukskontor og andre myndigheter har blitt mindre, samtidig som kontakten har blitt mer digital og formell, har også ført til færre sosiale treffpunkter, noe som kan virke negativt på den mentale helsen.

For flere av dem som deltok i undersøkelsen, virker det negativt inn på trivsel som bonde og ens psykiske helse at man opplever at samfunnet utenfor kritiserer bønder generelt, og at man ikke får anerkjennelse for de utfordringer bønder opplever i dag. Videre peker svært mange på problemet med å kunne ta fri, fordi det er umulig eller svært vanskelig å få tak i avløser.

Til slutt er det flere som opplever at velferdstjenestene hos NAV ikke er godt nok tilpasset bøndernes reelle situasjon. Blant skriver en del bønder om at de ikke får den hjelpen som de trenger med tanke på fravær ved sykdom og yrkesskade.

Når det gjelder bruk av smertestillende, er det litt i underkant av 12 % som svarer at de tar smertestillende medisiner for å kunne håndtere arbeidsoppgavene på gården. Det ser ut til å være på omtrent samme nivå som i befolkning ellers.

Det er ganske få bønder i undersøkelsen som er bekymret for egen medisinbruk, alkoholbruk eller andre rusmidler, og vi har ingen forutsetning for å si noe om dette er høyere eller lavere enn for samfunnet ellers. Bønder som selvstendig næringsdrivende mangler ofte det apparatet og kontrollen som sysselsatte med arbeidsgiver og kollegaer har når det gjelder mistanke om et avhengighetsproblem. Det kan føre til at

konsekvensene og utviklingen av et avhengighetsproblem kan være annerledes for bønder enn hos andre.

Til slutt undersøkte vi hva som kjennetegner bønder som er mer utsatt for ulykker og brann/branntilløp enn de som aldri opplever dette, i forhold til helse, medisinbruk, kontakt med lege og avhengighet. Vi ser tydelig at antallet ulykker, brann og branntilløp øker med økende problemer rundt helse. Vi vet ikke hvorfor det er slik. En delvis forklaring kan være at bønder med ulike helserelaterte utfordringer mangler motivasjon eller ressurser til å gjøre forebyggende tiltak når det gjelder brann og ulykker.

Uansett kan vi med stor sikkerhet si at hvis en bonde har problemer med egen helse slik det kommer til uttrykk i denne undersøkelsen, øker sannsynligheten for et alvorlig utfall, sammenlignet med de som har ingen eller veldig få problemer rundt egen helse. I denne undersøkelsen er utfallet ulykker og brann. Hvordan et negativt utfall vil komme til uttrykk vil sannsynligvis variere, men det viser viktigheten av å ivareta og fremme god helse blant norske bønder.

6. Avsluttende kommentarer og anbefaling

I januar 2022 gjennomførte Stiftelsen Norsk Mat i samarbeid med en rekke andre aktører i landbruket en stor undersøkelse blant norske bønder. Undersøkelsen var en bestilling fra nasjonale landbruksmyndigheter.

Denne undersøkelsen gir oss grunn til å hevde at antallet ulykker i landbruket er høyt, og for mange bønder bidrar det til redusert arbeidsevne på kort eller lang sikt.

Når det gjelder å analysere sannsynlighet for ulykker og brann og branntilløp på norske gårdsbruk, har en begrensning vært at vi kun har hatt mulighet til å vurdere sannsynlighet opp mot hva det faktisk blir stilt spørsmål om i undersøkelsen. Likevel sitter vi igjen med kunnskap som vil være viktig for å vite hvordan man skal kunne redusere ulykker og brann i norsk landbruk.

I henhold til funn fra analysene og hva man vet om ulykkesrisiko fra tidligere forskning, har vi valgt å skille mellom to til dels overlappende hovedtema.

Det første temaet handler om hvordan vi *mennesker alltid kan og vil gjøre feil*. Det vil si at menneskelig feil er akseptert. Sikkerhet på et gårdsbruk vil da være å gjøre tiltak som reduserer sjansen for at for eksempel en ulykke eller brann oppstår når mennesker gjør feil, eller redusere sjansen for alvorlige konsekvenser når vi som mennesker begår en feil.

I dag er det regelverk og anbefalinger, og kontrollsystem som bidrar til at norske gårdsbruk som et system blir en tryggere arbeidsplass. Fra 2020 ble det for eksempel innført et generelt påbud om bruk av setebelte i traktor. Setebeltet vil aldri hindre at en traktor velter, men reduserer risikoen for en alvorlig personskade hvis traktoren velter.

Rapporten viser helt tydelig hvordan tiltak som gjør gården tryggere, henger sammen med lavere forekomst av ulykker i landbruket. Helt konkret ser vi blant annet at bønder som lukker sine HMS-avvik har en lavere forekomst av ulykker og brann/branntilløp, sammenlignet med bønder som av ulike årsaker ikke lukker sine avvik fortløpende. Det samme gjelder å følge anbefalinger og regelverk knyttet til trygg og sikker håndtering av arbeidsredskaper.

Vi ser tegn til at noen bønder oppgir at økonomi kan være en årsak til at HMS-avvik ikke lukkes. Vi har ingen forutsetning til å uttale oss om hva som kan ligge bak, men det er kjent at mange bønder opplever økonomiske utfordringer. Derfor er det sannsynlig at slike utfordringer kan hindre noen bønder i å gjøre forbedringer på gården sin. Videre vet vi fra andre undersøkelser at bønder har et høyt arbeidspress. Det å ha tilstrekkelig med tid til å gjøre nødvendige tiltak er viktig for den enkelte

bonde. Vi vil hevde at mangel på tid kan svekker enkeltbønders kapasitet og motivasjon til å gjøre nødvendige tiltak.

Et annet forhold som det ikke blir stilt spørsmål om i undersøkelsen, er bruken av personlig verneutstyr og annet utstyr som kan være viktig for å redusere risiko. Dette er et svært viktig tema. Ved bruk av verneutstyr aksepterer man at en ulykke kan finne sted, og man ønsker å redusere konsekvensene hvis noe skjer. Vi registrerer mange skader, og det er svært viktig å ha en gjennomgang av bruk av verneutstyr i norsk landbruk. Det inkluderer en vurdering av hvor god tilgang til, og kunnskap norske bønder har til bruk av tilpasset verneutstyr.

Det andre temaet eller perspektivet, er det som man kaller *prestasjonsformede faktorer*. Vi finner i denne rapporten flere forhold ved den individuelle bonden som øker sannsynligheten for en ulykke eller brann/branntilløp. I denne rapporten er individuelle forhold knyttet til ulike problemer rundt helse, medisinbruk og avhengighet vurdert.

Utover hvordan helse ser ut til å ha betydning for ulykke og brann, er det en del bønder som er bekymret for sin egen og andres psykiske helse, og mange sitater handler om ensomhet og økonomiske utfordringer. Det er mange bønder som opplever krevende dager, og det må man ta tak i. Det er alvorlig i seg selv, og vi mener at det kan øke sannsynligheten for alvorlige utfall som ulykker og brann.

Vi håper og tror at landbruket og samarbeidende aktører i årene fremover gjør en innsats for å fremme god psykisk helse og forebygge psykisk uhelse i næringa.

Basert på vår gjennomgang, anbefaler vi at landbruket i videre arbeid med å redusere ulykker og brann, setter i fokus hvordan man kan bedre betingelsene som bonden arbeider under. Det vil si arbeidsforholdene på gården og rammebetingelsene utenfor gården. Videre er det viktig å se på individuelle forhold ved bonden som vil gjøre bonden i bedre stand til å bedre sitt eget arbeidsmiljø og redusere sjansen for å gjøre feil på grunn av stress og uoppmerksomhet. Vi kan ikke vite hva som har størst betydning for at ulykker skjer og brann oppstår.

Vi mener basert på våre analyser at man må være observant på hvordan initiativ som skal gi bedre arbeidsbetingelser på gårdsnivået virker sammen med individuelle forhold hos bonden. I undersøkelsen er det mange bønder som opplever å være i en presset situasjon. For mange bønder vil et samlet høyt press ha stor betydning for det vi omtaler som prestasjonsformede faktorer. Det er noen bønder i undersøkelsen som opplever enkelte krav om tiltak rundt HMS som unødvendige. For denne gruppen kan krav om tiltak bidra til en høy samlet belastning, delvis fordi man som bonde ikke ser at det har noe nytte og dels fordi man allerede har et svært høyt arbeidspress.

Vi anbefaler at KSL i design av intern og ekstern revisjon, er bevisst på å ha en god forankring i landbruket, og at KSL som et system for kvalitetssikring oppleves som viktig for den enkelte bonden. Det inkluderer at KSL er enkelt å bruke.

Samtidig gjør NLR HMS en viktig jobb med å veilede bønder i deres arbeid med HMS på gården, inkludert eget HMS-arbeid og internrevisjon. I tillegg til å veilede bønder i å forebygge ulykker og brann, har NLR HMS aktivitet rettet mot bønder som står i en krevende situasjon rundt egen fysisk eller psykisk helse²⁴. Resultatene fra undersøkelsen hva angår psykisk helse og fysiske plager i etterkant av ulykker og ved stor arbeidsbelastning, viser viktigheten av dette arbeidet.

Det er mange bønder som gir uttrykk for at flere burde få tilgang til bedriftshelsetjeneste etter modellen til det tilbudet som gis kunder hos NLR HMS. Det er noe vi anbefaler landbruket å vurdere.

I denne rapporten er et viktig funn at mange mener at bønder bør få invitasjon til «Årlige helsekontroller». I undersøkelsen er det vanskelig for oss å vite hva den enkelte bonde mener med helsekontroll. På generelt grunnlag er det en diskusjon om bruken av nokså omfattende helsekontroller, såkalt screening, som et sentralt tilbud i bedriftshelsetjenesten er riktig vei å gå. Omfattende helsekontroller av alle sysselsatte i en bedrift, kan bety relativt mange kontroller av friske, symptomfrie folk og kan innebære en økonomisk utgift for landbruket.

Det er store tall når 30 % av bøndene kjenner andre bønder som de er bekymret for den psykiske helsen til. Videre er det mange bønder som nevner kroppslige plager og skader som sannsynligvis kan relateres til gårdsarbeid.

En invitasjon til bedriftshelsetjeneste som inneholder et tilbud om helsekontroll, kan være det som motiverer en del bønder til å ha kontakt med helsevesenet, og at de dermed får den hjelpen de trenger. NLR opplever i sin kundemasse at en del bønder kan velge å nedprioritere besøk til bedriftshelsetjenesten for en «helseprat». Når man i tillegg til å prate med helsepersonell, får kontrollert egen fysisk helse, øker motivasjonen til å bruke bedriftshelsetjenesten²⁵.

Det med bruk av helsekontroller er en kompleks problemstilling, og vi anbefaler en grundig avveining. Spesielt om hvor omfattende de trenger å være.

Mange bønder opplever det som krevende å få avløser når det er behov. Det ser delvis ut til å skyldes ingen eller liten tilgang til avløsere der man bor. En bonde skrev blant

---

²⁴ Det inkluderer kunder av NLR og bønder som er i en krisesituasjon, men som ikke er kunder.

²⁵ Erfaringsbasert kunnskap hos Halle Arnes, tredje medforfatter av rapporten og fagkoordinator HMS i NLR

annet «Det er total mangel på avløsertjenester her i kommunen». I tillegg ser det ut til å være et kostnadsspørsmål. Noen bønder oppgir at de ikke har økonomi til å benytte avløser ved sykdom eller når de skal til lege/behandling på sykehus.

Vårt inntrykk er at en del bønder utsetter eller prioriterer bort besøk til lege eller medisinsk behandling på grunn av problemer med å benytte avløser. Det mener vi gir stor risiko for at helsen forverres hos bønder dette gjelder for, og at det igjen vil svekke bondens mulighet til å drive med forsvarlig gårdsdrift. Vår anbefaling er å se på hvordan avløsertjenesten kan bli tilgjengelig for alle, uavhengig av bosted og økonomisk situasjon.

Til slutt, mange bønder opplever kontakten med NAV som krevende, og at velferdsordningene NAV kan tilby ikke møter de behovene de har som gårdbrukere. Vi anbefaler at denne tematikken blir tatt opp av aktørene fra landbruket og blant representanter fra NAV, slik at man får avklart forventninger og gitt økt gjensidig kunnskap.

7. Litteraturliste

- Arbeidstilsynet (2020). Arbeidsskadedødsfall i Norge. Utviklingstrekk 2010-2019, og analyse av årsaksfaktorene i fire næringer. KOMPASS-TEMA, nr. 3, 2020.
- Bongo, A. K. S., Stenfjell, J. M. og Logstein, B. (2022). Varresvuohta, birás ja oaggásvuohta ællosujton. Guoradallama båhtusa ællobarggijs, Healsoe, byjrese jih tjirkeme båtsojne. Maam lea goerehtimmie båtsoeburrijste gaavneme, Dearvvašvuohta, biras ja sihkkarvuohta boazodoalus. Bohtosat boazobargiid jearahallamis, Helse, miljø og sikkerhet i reindrift. Funn fra kartlegging blant reindriftsutøvere. Rapport 11/22. Trondheim: Ruralis.
- Boring, R. (2010). How Many Performance Shaping Factors are Necessary for Human Reliability Analysis? 10th International Probabilistic Safety Assessment & Management Conference (PSAM10), Seattle, WA, 10th International Probabilistic Safety Assessment & Management Conference (PSAM10), Seattle, WA, 06/11/2010.
- Boring, R. L. (2012). Fifty years of THERP and Human Reliability Analysis. Probabilistic Safety Assessment and Management (PSAM11), Helsinki, Finland, Probabilistic Safety Assessment and Management (PSAM11), Helsinki, Finland, 06/29/201
- Bråten, M. (2016). HMS-utfordringer ved alenearbeid. En kunnskapsstatus. Fafo 2016 ISSN 0804-5135.
- Engeland, A., Bramness, J. G., Mørland, J., & Skurtveit, S. (2009). Veitrafikkulykker knyttet til forskrivning av legemidler: En registerbasert kohortstudie. Norsk Epidemiologi, 18(2).
- Stami (2021) Faktabok om arbeidsmiljø og helse. STAMI-rapport, årgang 22, nr. 4, Oslo: Statens arbeidsmiljøinstitutt. Tilgjengelig på nettsiden: [Faktabok-om-arbeidsmiljø-og-helse-2021.pdf \(stami.no\)](https://www.stami.no/faktabok-om-arbeidsmiljo-og-helse-2021.pdf) (lastet ned 19.november 2022).
- Folkehelseinstituttet (2021). Legemiddelstatistikk 2021. Legemiddelforbruket i Norge 2016-2020. Data fra Grossistbasert legemiddelstatistikk og Reseptregisteret. Oslo: Folkehelseinstituttet. Område for Helsedata og digitalisering Avdeling for Legemiddelstatistikk.
- Follo, G., Aas, O., Almås, R., Holte, K.A., Kjestveit, K., Logstein, B. og Storstad, O. (2017). Ikke en bonde å miste. -Om ulykker og arbeidsevne i landbruket. En oppsummerende rapport fra forskningsprosjektet «Sikkerhetskultur, arbeidshelse og ulykker i norsk landbruk – situasjonsbeskrivelse og framtidige utfordringer» (2011–2015). Trondheim: Ruralis.

- Hjellbrekke, J. (1999). Innføring i korrespondanseanalyse. Heftet utgave. Fagbokforlaget.
- Hollnagel, E. (2014). *Safety-I and Safety-II: The Past and Future of Safety Management*. Farnham: Ashgate.
- Landbrukets brannvernkomitè (2021). VEILEDER TIL NEK 405-3 TILLEGG B «EL-KONTROLL LANDBRUK». Versjon 2.0. Tilgjengelig online: <https://www.lbk.no/wp-content/uploads/2021/06/Kontrollveileder-for-el-kontroll-landbruk-v.2.1-3.06.21.pdf> (lastet ned 1.februar 2023).
- Landbruks- og matdepartementet (2010). Helse, miljø og sikkerhet i landbruket. Organisering og arbeidsformer. Arbeidsgrupperapport, mars 2010.
- Logstein, B. (2019). Trivsel og tilhørighet i norske bygdesamfunn Kvantitative funn fra Lokalsamfunnsundersøkelsen 2011, 2013 og 2016. Notat nr. 1/19, ISSN 1503-2027. Trondheim: Ruralis.
- Reason, J. (2000). Human error: Models and management. *Western Journal of Medicine*, 320(7237), 393–396.
- Storvoll, E., Rossow, I., Moan, I. S., Norström, T., Scheffels, J. og Lauritzen, G. (2010). Skader og problemer forbundet med bruk av alkohol, narkotika og tobakk. SIRUS-Rapport nr. 3/2010. Oslo: Statens institutt for rusmiddelforskning.
- Storstad, O., Holte, K. A. og Aas, O. (2013). Ulykker og arbeidsmiljø i landbruket. Et første overblikk over sentrale HMS-forhold. Rapport 10/2013. Trondheim: Norsk Senter for bygdeforskning.
- Thorvaldsen, T., Holmen, I. M. og Trond Kongsvik, T. (2016). HMS-undersøkelsen i havbruk 2016. Rapport nummer OC2017 A-113. Trondheim: Sintef Ocean.
- Zahl-Thanem, A. og Melås, A.M. (2022). Trender i norsk landbruk 2022. En nasjonal spørreundersøkelse blant bønder i Norge. Rapport nr.10/2022. ISSN 1503-2035.
- Zahl-Thanem, A., Burton, R. og J. Vik (2021). Should we use email for farm surveys? A comparative study of email and postal survey response rate and non-response bias. *Journal of Rural Studies*, 87, side 352-360

Vedlegg

Den store undersøkelsen om skader, ulykker og helse i landbruket 2022

Registrering av skader og ulykker

For at landbruket skal bli en så trygg arbeidsplass som mulig trenger vi informasjon som gjør at vi kan forebygge skader og ulykker i landbruket.

Som bonde er det også viktig at du har det bra psykisk. For å få oversikt over den psykiske helsesituasjonen har vi denne gangen i samarbeid med Ruralis utarbeidet noen tilleggsspørsmål. Disse spørsmålene knytter seg til helserelaterte spørsmål og tilgjengelighet av nødvendig hjelp.

En ulykke regnes i denne sammenhengen som en hendelse som fører til at du oppsøker lege/legevakt eller at du ikke kunne utføre planlagt arbeid i etterkant av hendelsen.

Du er helt anonym og svarene benyttes utelukkende for å skape en sikrere hverdag. Takk for at du tar deg tid til å svare.

Den store undersøkelsen om skader, ulykker og helse i landbruket 2022

Bakgrunnsinformasjon

Først vil vi vite litt om deg og produksjonen på gården din

* 1. Kjønn

- Mann
- Kvinne
- Identifiserer meg ikke med de ovennevnte

* 2. Hvilket år er du født

* 3. I hvilken region driver du gården?

* 4. Har du fullført landbruksfaglig utdanning på videregående skole, høyskole, universitet eller tilsvarende nivå?

- Nei
- Ja, på videregående skole
- Ja, på universitet/høyskole
- Annen ikke landbruksfaglig høyere utdanning

* 5. Hva er din sivilstatus?

- Gift/samboende uten barn (eller utflyttet)
- Gift/samboende med barn
- Enslig forsørger med hjemmeboende barn
- Bor alene
- Bor med flere generasjoner på gården
- Annet (vennligst spesifiser)

* 6. Kryss av for organisasjoner du er medlem av:

- Norges Bondelag
- Norges Bonde- og Småbrukarlag
- Norsk Landbruksrådgiving
- Norsk Landbruksrådgiving HMS
- Annet (vennligst spesifiser)

- Ingen av de ovennevnte

* 7. Hvilket år overtok du driften på gården?

* 8. Hvordan vil du beskrive standarden på maskinparken på gården?

- Meget god
- God
- Middels
- Dårlig
- Svært dårlig

* 9. Hvor stort innmarksareal drives av bruket?

- Mindre enn 50 daa
- 51 - 100 daa
- 101 - 250 daa
- 251 - 500 daa
- over 500 daa

* 10. Hvem utfører arbeidet på gården?

- Alt arbeid gjøres av deg selv (bonde)
- Arbeider sammen med familie
- Har arbeidshjelp gjennom hele året
- Har arbeidshjelp i perioder av året
- Annet (vennligst spesifiser)

* 11. Hva er den viktigste produksjonen på gården (tidsbruk på arbeidsoppgaver)?

- Melkeproduksjon
- Storfe kjøttproduksjon
- Småfe kjøttproduksjon
- Korn
- Grønnsaker, frukt eller bær
- Skog
- Svin
- Fjærfe
- Annen produksjon

Den store undersøkelsen om skader, ulykker og helse i landbruket 2022

Driftsform

* 12. Hva slags produksjonsform har du i melkeproduksjonen?

- Båsfjøs
- Løsdrift med melkegrav/stall
- Løsdrift med robot

Den store undersøkelsen om skader, ulykker og helse i landbruket 2022

Skader på person

Her vil vi vite litt om eventuelle skader som er påført personer på gården siste året.

* 13. Har du eller noen andre på gården vært utsatt for ulykke siste året?

Ja

Nei

Den store undersøkelsen om skader, ulykker og helse i landbruket 2022

* 14. Hvem ble skadet

- Eier
- Familiemedlem
- Fast ansatt
- Innleid arbeidskraft (avløser e.l.)
- Besøkende
- Annet (vennligst spesifiser)

* 15. Hvor gammel er den som ble utsatt for ulykken

- 0-15
- 16-25
- 26-40
- 41-55
- 56-70
- Over 70

* 16. Er den skadde

- Mann
- Kvinne

Den store undersøkelsen om skader, ulykker og helse i landbruket 2022

* 17. Hva forårsaket ulykken? (flere svar mulig)

- Fall fra høyere nivå
- Noe falt ned på /over vedkommende
- Husdyr
- Maskiner (ikke traktor)
- ATV
- Traktor
- Ble klemt mellom to objekter
- Annet (vennligst spesifiser)

Den store undersøkelsen om skader, ulykker og helse i landbruket 2022

* 18. Hva mener du var årsaken til hendelsen skjedde? (Flere svar mulig)

- Feil eller svikt på teknisk utstyr
- Vær og føreforhold
- Dårlig lys
- Dårlig sikt
- Manglende sikringstiltak
- Uheldig eller feil arbeidsstilling
- Dårlig tid
- Forårsaket av andre personer
- Uoppmerksomhet
- Manglende kunnskap om arbeidsoppgave
- Manglende eller feil verneutstyr
- "Skulle bare"
- Annen årsak

Den store undersøkelsen om skader, ulykker og helse i landbruket 2022

* 19. Hva slags skade oppsto? (flere svar mulig)

- Bruddskade
- Hodeskade
- Sårskade
- Ryggskade
- Syn/hørsel
- Brannskade
- Klem-/tråkkskade
- Annet (vennligst spesifiser)

Den store undersøkelsen om skader, ulykker og helse i landbruket 2022

Ofte kan skader forårsake problemer i lang tid etter selve skaden. Med varige men menes her at den som er skadd har varige smerter eller funksjonsforstyrrelser som følge av ulykken.

* 20. Har ulykken ført til varige men

- Ja
- Nei
- Vet ikke

Den store undersøkelsen om skader, ulykker og helse i landbruket 2022

21. Hvilke plager har den skadde i etterkant av ulykken?

Den store undersøkelsen om skader, ulykker og helse i landbruket 2022

Nestenulykker

Nestenulykker er når det gikk bra, men der situasjonen var slik at det også kunne ha endt opp i en ulykke.

* 22. Har det vært situasjoner på gården der det har vært tilløp til ulykke(r) siste året?

- Ja, kun en gang
- Ja, flere ganger
- Nei

Hva skjedde?

Den store undersøkelsen om skader, ulykker og helse i landbruket 2022

Forebyggende arbeid

Nå vil vi gjerne vite litt om de tanker du har omkring det forebyggende arbeidet med HMS.

* 23. Utfra hva du vet om hva som er trygg og riktig håndtering av arbeidsredskaper og arbeidssituasjoner på gården, hvor stor vekt legger du på å alltid følge anbefalinger og regelverk?

	Svært lite vekt		Hverken/eller		Svært stor vekt	Ikke relevant
Bruk av traktor	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Håndtering av dyr	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kontroll av elektrisk utstyr og anlegg	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Brannsikring	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Redusert støvplage på arbeidsplassen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Arbeid som kan medføre eksponering for gass (silo, gjødsel, kjemikalier)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sikring mot fall / rekkverk o.l	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Arbeid i skogen	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Den store undersøkelsen om skader, ulykker og helse i landbruket 2022

* 24. Hva er hovedgrunnen til at avvik knyttet til HMS eventuelt ikke rettes?

- Alle avvik er fortløpende utbedret
- Det koster for mye å utbedre det som mangler
- Ikke nødvendig å utbedre
- Arbeidet med utbedringen tar for lang tid
- Venter på fagfolk
- Annet (vennligst spesifiser)

Den store undersøkelsen om skader, ulykker og helse i landbruket 2022

* 25. Hvordan jobber du med HMS i driften av gården din? (flere svar mulig)

- Jeg tar regelmessig helsekontroll
- Jeg får regelmessig besøk av en rådgiver som kartlegger arbeidssituasjonen min og hjelper meg med løsninger
- Jeg deltar på kurs
- Jeg har rådgiver som informerer meg om muligheter
- Har ingen spesiell form for systematisk oppfølging fra rådgiver eller andre
- Tar kontakt med aktuelle rådgivere ved behov
- Har eget system og følger opp selv
- Jeg synes det er vanskelig å forholde meg til HMS-kravene
- Annet (vennligst spesifiser)

* 26. Hvordan organiserer du HMS-arbeidet på gården?

- Har alt ansvaret alene
- Går gjennom og følger opp sammen med familie
- Går gjennom og samarbeider med egen ansatt på gården
- Går gjennom og samarbeider med rådgiver fra NLR-HMS
- Går gjennom og samarbeider med andre rådgivere
- Annet (vennligst spesifiser)

Den store undersøkelsen om skader, ulykker og helse i landbruket 2022

* 27. Hvis du skal ha råd knyttet til HMS arbeidet ditt, hvor henvender du deg? (flere svar mulig)

- Norsk Landbruksrådgiving-HMS (tidligere Landbrukets HMS-tjeneste)
- Norske Landbrukstjenester (avløsertjenesten)
- Rådgiver knyttet til landbruksetaten i kommunen
- Forsikringsselskap
- Varemottaker (produsentveileder e.l.)
- Faglag
- KSL
- Arbeidstilsynet
- Opplever ikke at jeg har et aktuelt sted for slike samtaler
- Annet (vennligst spesifiser)

Den store undersøkelsen om skader, ulykker og helse i landbruket 2022

Hvordan finner du informasjon om HMS

Så vil vi vite litt om hvordan du tilegner deg kunnskap om HMS arbeidet.

* 28. Ta stilling til disse utsagnene

	Helt uenig	Litt uenig	Hverken/eller	Litt enig	Helt enig	Ikke relevant
Jeg har god oversikt over HMS-kravene som jeg bør fylle, og jeg sørger for å hele tiden ha alt i orden.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har tilgang på god rådgivning i HMS.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg finner alle relevante HMS-krav i KSL (HMS-sjekklisten)	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Den store undersøkelsen om skader, ulykker og helse i landbruket 2022

Brann og brannvern i landbruket

Som en oppfølging av branntilløpsundersøkelsen i 2019 vil vi nå stille noen spørsmål om brann og branntilløp.

* 29. Er det brannalarmanlegg på gården?

- Ja, i driftsbygningen
- ja, i driftsbygning og bolighus
- Nei

* 30. Fungerer brannalarmanlegget tilfredsstillende?

- Ja
- Nei, det er enkelte utfordringer
- Anlegget er utkoblet
- Har ikke brannalarm

Den store undersøkelsen om skader, ulykker og helse i landbruket 2022

31. Hvilke utfordringer opplever du med brannalarmanlegget?

* 32. Når ble det sist utført faglig kontroll av brannalarmanlegget?

- Siste 12 måneder
- Siste 24 måneder
- Mer enn 24 måneder siden
- Vet ikke / husker ikke

* 33. Er det gjennomført faglig kontroll av det elektriske anlegget på gårdsbruket de siste tre år?

- Ja
- Nei
- Vet ikke / husker ikke

Den store undersøkelsen om skader, ulykker og helse i landbruket 2022

* 34. Ble det brukt varmesøkende kamera (termografi) ved el-kontrollen?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

Den store undersøkelsen om skader, ulykker og helse i landbruket 2022

* 35. Har du hatt brann eller branntilløp på gårdsbruket i løpet det siste året?

- Ja, en gang
- ja, to eller flere ganger
- Nei
- Vet ikke

Den store undersøkelsen om skader, ulykker og helse i landbruket 2022

Årsaken til bran/branntilløp

* 36. Hva var brannårsak/arnested?

- Elektrisk anlegg (fastmontert)
- Elektrisk utstyr (tilkoblet med kabel)
- Kjøretøy/arbeidsmaskin
- Korntørke/høytørke
- Åpen ild/bålbrenning
- Lynnedslag
- Selvantennning i for
- Varme arbeider (sveising, vinkelsliper o.l.)
- Ved-/flis-/oljefyring
- Matlaging
- Levende lys
- Påsatt
- Lek/uforsiktighet med ild

Beskriv nærmere brannårsak/arnested

* 37. Hvor oppsto brann/branntilløpet?

- Husdyrrom
- Teknisk rom
- Verksted
- Forsentral
- Øvrige rom i driftsbygning
- Annet uthus
- Våningshus
- Kårbolig
- Annet bolighus
- Garasje
- Utendørs
- Beskriv nærmere her

Den store undersøkelsen om skader, ulykker og helse i landbruket 2022

Spørsmål relatert til psykisk/fysisk helse

Som et ledd i et forskningsprosjekt knyttet til helse og holdning til rusmidler ønsker vi også at du besvarer noen spørsmål knyttet til dette området. Svarene er helt anonyme.

* 38. Hvordan vurderer du din egen helse nå?

- Meget dårlig
- Dårlig
- Hverken god eller dårlig
- God
- Meget god

* 39. Har du det siste året oppsøkt hjelp i forbindelse med helseplager?

- Nei
- Ja, en gang
- Ja, flere ganger

Den store undersøkelsen om skader, ulykker og helse i landbruket 2022

* 40. Hva var årsaken til at du oppsøkte hjelp? (flere svar mulig)

- Psykiske plager
- Fysiske plager
- Annet (vennligst spesifiser)

* 41. Opplevde du at du fikk den hjelpen du hadde behov for?

- Nei
- Ja, delvis
- Ja, fikk god hjelp

Den store undersøkelsen om skader, ulykker og helse i landbruket 2022

42. Tar du smertestillende medisiner for å kunne håndtere arbeidsoppgavene på gården?

- Nei
- Ja

Den store undersøkelsen om skader, ulykker og helse i landbruket 2022

43. Hvilke medisiner tar du?

	Daglig	Av og til	Skjelden	Aldri	Ønsker ikke svare
Reseptbelagte midler	☐	☐	☐	☐	☐
Reseptfrie midler	☐	☐	☐	☐	☐

Den store undersøkelsen om skader, ulykker og helse i landbruket 2022

Årsak til ulykker

Vi vet at alkohol og bruk av rusmidler kan være årsak til arbeidsulykker.

44. I hvilken grad har du inntrykk av at bruk av alkohol eller andre rusmidler er medvirkende årsak til ulykker (både med og uten personskade) i landbruket?

- I svært liten grad
- I liten grad
- I noen grad
- I stor grad
- I svært stor grad

45. Har du noen gang blitt skadet som følge av at du har vært påvirket av medisiner?

- Nei
- Ja
- Vet ikke

46. Har du noen gang blitt skadet som følge av at du har vært påvirket av rusmidler?

- Nei
- Ja
- Vet ikke

Den store undersøkelsen om skader, ulykker og helse i landbruket 2022

Vurdering av eget bruk av medisiner, rusmidler og spill på nett

47. Har du noen gang i løpet av siste året bekymret deg for din bruk av alkohol eller andre rusmidler?

- Ofte
- Av og til
- Sjelden
- Aldri

48. Har du noen gang i løpet av siste året bekymret deg for at du bruker for mye tid/penger på pengespill og eller dataspill?

- Ofte
- Av og til
- Sjelden
- Aldri

49. Har du noen gang i løpet av siste året bekymret deg for eget bruk av medisiner i den grad at du har ønsket å søke hjelp for bruken?

- Ofte
- Av og til
- Skjelden
- Aldri

* 50. Har du noen gang i løpet av siste året tenkt at du skulle hatt profesjonell hjelp til å få bukt med problematisk bruk av alkohol eller andre rusmidler?

- Ofte
- Av og til
- Sjelden
- Aldri

* 51. Har du noen gang i løpet av siste året tenkt at du skulle hatt profesjonell hjelp til å løse psykiske problemer?

- Ofte
- Av og til
- Sjelden
- Aldri

Den store undersøkelsen om skader, ulykker og helse i landbruket 2022

Helseproblemer i landbruket generelt

* 52. Kjenner du gårdbrukere som du er bekymret over den psykiske helsen til?

Ja

Nei

* 53. Tenker du at det er behov for å styrke helsehjelp til bønder generelt?

Ja

Nei

Vet ikke

Hvis Ja, skriv gjerne en kommentar om på hvilken måte helsehjelp kan bli bedre.

* 54. Kan det være vanskelig å få hjelp med helseplager når man bor på bygda?

Ofte

Av og til

Sjelden

Aldri

55. Har du noen personlige erfaringer du vil dele omkring dette tema?

Den store undersøkelsen om skader, ulykker og helse i landbruket 2022

Helt til slutt

Som takk for at du besvarte denne undersøkelsen vil vi gi deg muligheten til å vinne en av 10 gavepremier der organisasjonene bak undersøkelsen har gått sammen om å fylle en ryggsekk med mye spennende. OBS, mobilnummer og e-post brukes ikke til å identifisere deg i forhold til svar du har avgitt.

* 56. Ønsker du å være med i trekningen av 10 overraskelsespremier så må vi få ditt mobilnummer eller e-post. Svarer du ja så vil du bli sendt til en annen side slik at ditt navn ikke kan kobles til dine svar i denne undersøkelsen.

- Nei takk, jeg foretrekker å være anonym
- Ja takk, send meg til siden der jeg kan skrive inn kontaktinformasjon.

Den store undersøkelsen om skader, ulykker og helse i landbruket 2022

57. Tusen takk for at du deltok i denne undersøkelsen. Er det noe mer du ønsker å gi oss tilbakemelding på så skriv gjerne noen ord her.

FORMÅL

RURALIS - Institutt for rural- og regionalforskning skal gjennom fremragende samfunnsvitenskapelig forskning og forskningsbasert utviklingsarbeid gi kunnskap og idéer for allmenheten, privat næringsliv, offentlig virksomhet og FoU-sektoren, og gjennom det bidra til å skape sosiokulturell, økonomisk og økologisk bærekraftig utvikling i og mellom bygd og by.

RURALIS skal være et nasjonalt senter for å utvikle og ta vare på en teoretisk og metodisk grunnleggende forskningskompetanse i flerfaglige bygdestudier, og fungere som et godt synlig knutepunkt for internasjonal ruralsosiologi.

Trondheim (hovedkontor):
Universitetssenteret Dragvoll
N-7491 Trondheim
73 82 01 60

Oslo:
Pilestredet 17
N-0164 Oslo
73 82 01 60

post@ruralis.no
ruralis.no